O Nordenberg

Dewey, Ill

1250
190
11.41

D:r Wilhelm Münschers

Lärobok

i

Kristna Kyrkohistorien

till

Bruk wid Föreläsningar.

Efter

Den för Köpenhamns Universitet 1811 föranstaltade nya Upplaga, med tillägg

Af

D:r Fredr. Münter,

Biskop öfwer Selands Stift.

Öfwersättning.

Örebro,

Tryckt hos Nils Magnus Lindh, 1814.

Författarens Företal.

Att en Lärare i Kyrkohistorien, då han, efter flera års föreläsningar, tror sig hafwa insamlat någon erfarenhet om dess afhandling, utgifwer en Lärobok, som skall tjena hans Åhörare till ledtråd, behöfwer icke att rättfärdigas. Men Författaren är skyldig sina Läsare en förklaring angående de grundsatser, efter hwilka denna Lärobok blifwit utarbetad, att han derigenom må sätta dem i stånd, att lättare bedömma huruwida han uppnått sitt ändamål.

I. En Lärobok är beräknad efter bruket wid Föreläsningar. Den skall uppwäcka intresse för Kyrkohistorien, och tjena Åhörarne att bättre kunna begagna sig af Föreläsningarne. Den bör alltså uppwäcka lust att lära, men icke tillfredsställa denna lust; den bör förbereda på den munteliga framställningen, och hjelpa att återhämta och erindra denna, deremot icke göra densamma alldeles oumbärlig. En bok, hwaraf man sjelf kan lära sig tillräckligt, måste alltså till hela sin inrättning wara helt och hållit skiljaktig från en Lärobok, bestämd till Föreläsningar; och den som will utgifwa en brukbar Lärobok, må icke söka att af den tillika göra en Läsebok, emedan begge ändamålen äro för mycket olika och hwarandra motsatta, för att man skulle kunna hoppas, att på samma gång genom en och samma skrift uppnå dem begge.

II. En Lärobok är bestämd för begynnare, och till största delen för sådane begynnare, som icke hafwa något djupa studium i Kyrkohistorien till föremål, utan blott inskränka sig till en allmän kunskap deruti. Derigenom bör wäl icke Författaren låta förleda sig till wårdslösheter, hwilka med mycket större sorgfällighet böra undwikas uti en skrift för begynnare; men han bör tillika icke glömma, att han icke har till affigt att försöka några nya upplysningar i Historien, utan att blott gifwa en lätt öfwersigt af det bekanta, och sådane anmärkningar och undersökningar, som månde hafwa det största intresset för honom, bör han undwika, emedan de icke här skulle stå på sitt behöriga ställe. En Lärobok förtjenst består alltså icke i rikedomen af nya upptäckter eller skarpsinniga historiska gissningar och kombinationer, lika så litet som i mängden af sammansatta handlingar, hwilkas allt för stora sammanpackning lätt kunde förströ och förwirra begynnaren; utan den består deruti, att de för denna märkwärdiga händelse äro lyckligt utsökte och i en beqwäm ordning sammanbundne.

III. Ordningen bör wäljas sådan, som man af säker erfarenhet funnit mest passande, för att åskådligast framställa och djupast inpräglа hos begynnaren hela Historiens gång. Den rena Kronologiska ordningen är onekligt mycket brukbar till att återhämta det som blifwit framställt, och utwidga redan insamlade kunskaper,

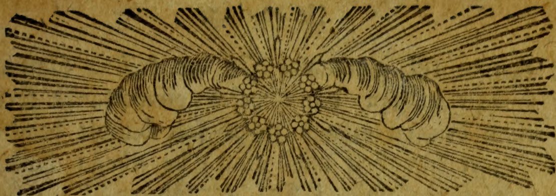
men

men obeqwåm för den första underwisningen, emedan händelser af ett slag derigenom blandas med en mängd af främmande art, och alltså icke i ett sammanhang kunna öfwerses, och emedan det wi-dare blifwer allt för swårt att för den oöfwade att sammanknyta historiska data efter ledtråden af torra tal. Ordningen efter äm-nen och perioder torde i det stället snarare förtjena företräde, då den deraf befarade olägenhet kan genom bifogade tidstabeller före-byggas; men den måste utföras efter en så litet konstig och in-wecklad plan som möjligt. Således är det till exempel icke nöd-wändigt, att låta en allmän öfwersigt af Staternes och Wetten-skapernes Historia föregå hwarje period: mycket angelägnare är det, att de oumbärlige anmärkningarne anföras på det ställe, hwarest de kasta ljus på Kyrkans öden. Äfwenså synes det öfwerflödigt, att i en egen afdelning handla om Kyrkans Lärare; men berömde Lärare nämnas der, hwarest de antingen haft inflytande på Kyrko-författningens bildning, eller på Kyrkoläran tillstånd, eller på Religions-wettenskapens utarbetning: och Lärarne äro blott så wi-da anmärkningswärde, som de werkat på ett eller annat af deße föremål. I närwarande Lärobok har hwarje Period blifwit be-handlad efter fyra hufwudsynpunkter: 1) Kyrko-Samfundets Hi-storia; 2) Religionens Historia; 3) Kyrko-Religions-Lärans Hi-storia; 4) Historien om Religionens lärda bearbetning. Att i Hi-storien åtskilja Kyrko-Samfunden sedan Reformationen, och särskilt berätta hwart och etts öden, är obeqwämt af den orsak, att be-traktandet af deßa partiers förhållande till hwarandra och af deras mångfalldige berörings-punkter går genom en sådan afsöndring för-lorad.

IV. Korthet är en nödwändig fordring wid en sådan Lärobok. I den böra händelserne blott tillkännagifwas, men icke utfö-ras, och till och med någon torrhet skall icke skada en sådan led-tråd, när den blott icke går öfwer till det munteliga föredraget, som skall utwickla den. Författaren af en Lärobok måste afstå från alla anspråk på beröm såsom pragmatisk Historie-skrifware. Han är wäl skyldig att framställa sina materialier så, att de kunna pragmatiskt bearbetas, och han bör äfwen undertiden med en sakta wink hänwisa på deras sammanhang; men sjelfwa den sammanhän-gande utwecklingen bör sparas till Föreläsningarne, emedan han annars skulle i förwäg beröfwa deßa det mest intreßanta. Änteligen måste skrifsättet wara ganska enkelt och okonstladt, men tillika sam-mantrångdt och fritt för all ordrikdom.

Efter deßa grundsatser har jag utarbetat närwarande Lärobok, och icke öfwerlemnat den till trycket, förr än jag genom egen pröfning hade öfwertygat mig om, att den deri nyttjade plan war brukbar för Akademiska Föreläsningar. Att detta Försök är behäf-tadt med många fel, att wid många punkter kan twistas om det wal jag gjort, så wäl af händelserne, som af Litteraturen, och om berättelsens uppställning och ordning, tillstår jag gerna på för-hand, och skall lika så tacksamt mottaga hwarje grundad kritik, som obekymrad anse den ogrundade.

Jn-

Inledning.

§. 1.

Begrepp om Kyrka.

En ibland menniskor stiftad förening till bildning af deras religiösa och moraliska sinnelag, kallas en Kyrka. Blifwer den kristna läran lagd till grund för en sådan förening, betragtad såsom band, hwarmed medlemmarne sammanknytas, erkänd såsom rättesnöre för deras förhållande, och nyttjad såsom medel till Moralitet och Religiositet, så uppkommer en Kristelig Kyrka.

§. 2.

Kyrkohistorien.

En sådan kristelig Kyrka har i aderton århundraden funnits, och under denna tiderymd hafwa i många hänseenden stora förändringar tilldragit sig uti den. Antalet af kristendomens bekännare har under gynnande omständigheter än betydligt tilltagit, än aftagit under mindre lyckliga. Religionsläran sjelf,

som tjenade till grundwal för det kristna samfundet, har antagit många och mycket ombwexlande former, åfwensom den på många slags sätt blifwit bearbetad. Samfundet har sjelf måst erfara de största hwälfningar i sin författning, i sina rättigheter, i sitt förhållande och werkningar. Att troget framställa alla deßa förändringar, tillhör **Kyrkohistorien**, som kallas **allmän**, när den framställer det hela af deßa kyrkans förändringar.

§. 3.

Kyrkohistoriens wärde och nytta.

Kunskap i Kyrkohistorien är för hwar och en odlad menniska nyttig, i allmänhet för att befästa hans aktning för Religionen och i synnerhet kristendomen, för att på det kraftigaste öfwertyga sig om öfwertrons och den religiösa fanatismens sorgliga werkningar, och för att känna och riktigt bedömma författningen och förhållandet hos särskilta kyrkans partier. Genom de exempel som den framställer, warnar den för många förståndets och hjertats willfarelser. I synnerhet är den wigtig för Theologen, ja oumbärlig, såsom hjelpmedel att wäcka forskningsandan, att föra honom till ett stilla och fogligt tankesätt, och bewara honom från ensidighet; för att förklara för honom framgången af hans wettenskap allt hitintills, och densammas närwarande tillstånd, och för att på ett öfwertygande sätt bewisa honom wigten af hans werkningskrets. Hwarken såsom Bibelforskare eller som Systematikus skall han kunna umbära Kyrkohistoriens hjelp, och den skall gifwa honom mången lärorik wink för sjelfwa den praktiska utöfningen af hans embete.

§. 4.

Kyrkohistoriens Kållor.

De kållor, af hwilka Kyrkohistorien har att håmta förrådet af de till henne hörande efterråttelser, åro dels offentliga minnesmårken, dels enskilta skrifter. Till de första höra Kejsarnes lagar angående kyrkans angelågenheter, Kyrkoförsamlingarnes Akter, Kyrkolagarne, Påfwarnes bref, offentliga Trosbekånnelser, Liturgien, åfwen stundom Inscriptioner, Målningar och mynt.

§. 5.

Fortsåttning.

Private skrifter af många slag kunna tjena till kållor för Kyrkohistorien, men i synnerhet Kyrkans skrifter, åfwen om de icke omedelbarligen åro af historiskt innehåll. Blott graden i allmånhet af deras brukbarhet för Kyrkohistorien, år i flera afseenden skiljaktig. Wi hafwa om den mångd af Kyrkoskribenter, som nåstan icke kan öfwerses, i många skrifter sumariske underråttelser, åfwensom om deras werk och upplagor. Också hafwa många, isynnerhet de åldre Kyrkoskribenterne, blifwit tryckte tillsammans i stora samlingar.

§. 6.

Kållornas bruk.

För att kunna håmta Kyrkohistorien af deße så talrika kållor, år **för det första** nödwåndigt, att kritiskt behandla deßa efterråttelser, och att undersöka, om de åro ågta eller oågta, om de förblifwit oförån-

drade eller åro förfalskade. **För det andra** måste deßa skrifter förklaras på ett riktigt och med deras författares anda öfwerensstämmande sått, hwartill icke allenast fordras kånnedom af språken, utan åfwen af kyrkans och en hwar tidsålders egna språkbruk. Ändteligen måste **för det tredje** den grad af trowårdighet undersökas, som kan tilläggas hwar ock en underråttelse, hwarwid det dels ankommer på Auctorns kunskap och författning, dels på hans karakter, religion och förhållande.

§. 7.

Hjelpwettenskaper till Kyrkohistorien.

Man skall dock aldrig kunna göra ett lyckligt anwåndande bruk af Kyrkohistorien, så framt man icke förut gjort sig fullkomligt bekant med Staternas och Wettenskapernas Historia, icke har fårdighet i Geografien, i synnerhet kyrkans, och icke har anwånt beståndig uppmårksamhet på Tideråkningen, för att aldrig förlora håndelsernas följder ur ögonsigte.

§. 8.

Kyrkans Historia i de åldre tider.

Om den kristna Religionsstiftarens lära och öden hafwa några af hans Lårjungar och wånner upptecknat mycket mårkwårdigt: åfwen hafwa wi af Lukas i behåll underråttelser om några af Apostlarnas håndelser. Så litet författarne af deßa skrifter wisa någon historisk konst så åro dock deras berättelser de trowårdigaste minnesmårken om det som JEsus och hans första Lårjungar hafwa gjort och lårt. I de nåst-

nästföljande århundraden blef, då wi undantaga Hegesippi förlorade werk, Kyrkohistorien icke bearbetad, förrän i det fjerde seklet, då Eusebius, Biskop i Cæsarea, skref den första Kyrkohistorien i 10 böcker, hwilka han sedermera ökade med ännu fyra, som innehålla Constantin den stores lefwerne. Twenne Jurister i Constantiopel Hermias Sozomenos och Sokrates, och den Syriske biskopen Theodoret, lemnade i femte århundradet fortsättningar till Eusebii werk, med hwilka man bör jemföra de fragmenter och utdrag som äro qwar af Philostorgii, en Arianer, Kyrkohistoria. I sjette århundradet skrefwo Theodorus och Evagrius; men af den förstes historia äro blott fragmenter öfrige.

I den Latinska kyrkan blef historien ännu mindre bearbetad. Blott Rufinus, en otrogen öfwersättare och wårdslös författare af Eusebius, Sulpitius Severus med sin magra heliga historia, och Cassiodorus, som lät författa Historiam tripartitam, kunna märkas.

§. 9.

Kyrkohistoriens tillstånd under Medeltiden.

Wettenskapernas försummande, en öfwerdrifwen lättrogenhet och inskränkt frimodighet kunde ej annat än under medeltiden förhindra all bättre behandling af historien. I de talrika Krönikor, hwari denna tidens författare plägade att föredraga kyrkans och politiska händelser i förening, innehållas många materialer för Kyrkohistorien. Men det fordras beswär för att finna dem, försigtighet för att urskilja det sanna från det fabelaktiga och ensidigt framställda, och tålamod för att icke tröttas wid det smaklösa framställnings:

ningssättet. Ibland Grekerne kunna dock till äfwentyrs Eutychius och Nicephorus Callistus; ibland Romarne Beda den wördnadswärde, Anastasius, Haymo och Adam af Bremen märkas. Det ljus i wettenskaperne, som under det femtonde seklet uppgick i westra länderne, kastade redan några strålar in i Historiens dunkla nejd, och Laurentius Valla utmärkte sig genom ett frimodigt uppdagande af fabelaktiga berättelser.

§. 10.

Kyrkohistoriens Skribenter efter Reformationen.

Med Reformationen måste en ny ifwer uppwäckas för Kyrkohistoriens Studium och tillika åt detta studium gifwas en ny rikting. Dock nöjde sig Reformatorerne med, att endast kasta enskilta blickar in i Historien, och att till sina afsigter begagna särskilta delar af densamma, tills Mathias Flacius Illyricus tillika med sin medhjelpare wid de **Magdeburgiske Centurierne** lemnade ett hufwudarbete. Emot detta satte Kardinalen Cæsar Baronius sina Kyrkoannaler, som fingo fortsättare, men också pröfwande motståndare. Efter deßa föregångare, blef Kyrkohistorien under en lång tid mindre bearbetad i Tyskland än i andra riken. Schweitzarne hade i Johan Henrik Hottinger och Johan Alfons Turretin brukbare författare; Nederländerne i Fredrik Spanheim, i Jakob och Samuel Basnage och Herman Venema, deßutom äfwen i Armenianern Johan Clericus. Rikast war det katolska Frankrike på män, som dels genom lärda samlingar och undersökningar gjorde sig förtjente af

deß

deß särskilta delar, dels i sammanhang framstälde denna Historia. Natalis Alexander, Claude Fleury och Sebastian le Nain de Tillemont intaga ibland de sistnämnde första rummet. I Italien hafwa Johan Augustin Orsi och Gaspar Saccharelli skrifwit stora volumer i Kyrkohistorien. I en friare anda har Josef Zola bearbetat den. De Engelske lärde hafwa anwänt en större och lyckligare flit på särskilta ämnen, än på det hela af Kyrkohistorien.

§. 11.

Fortsättning.

Tyskarne hade i det sjuttonde århundradet mycket försummat Kyrkohistorien, men godtgjorde i det adertonde genom fördubblad flit hwad som blifwit försummadt. Redan i medlet af det förstnämnde sökte dock Georg Calixtus, med några af sina discipler, att bringa Kyrkohistoriens kunskap i mera wärde, och mot slutet af detsamma wäckte Gottfried Arnold stort uppseende. Thomas Ittig, Christopher Mathæus Pfaff, och Christian Eberhard Weismann utgåfwo arbeten i Kyrkohistorien; men Johan Lorenz von Mosheim öfwergick alla sina föregångare. Honom följde Sig. Jakob Baumgarten, Joh. Salomon Semler, Paul Ernst Jablonsky, Johan Andreas Cramer, Johan Fredrik Cotta, Johan Mathias Schröck, Henrik Ph. Conrad Henke och Johan Ernst Christian Schmidt. Kortare Läroböcker blefwo utgifne af C. Walch, Schröck, Ludwig Timotheus Spittler, Schmidt och C. F. Stäudlin. Också försökte man att göra Kyrkohistorien intreßant för olärde,

de, men dock odlade låsare. Några Katolske lårde i Tyskland följde de Protestantiske Skribenternes exempel. Tabeller hafwa blifwit författade af G. F. Seiler, J. S. Semler och J. S. Vater.

§. 12.

Hwad som fordras till en god Kyrkohistoria.

Den första lag för Historieskrifwaren är en samwetsgrann aktning för sanningen, hwilken han hwarken bör förtiga eller på något sätt, wetande eller owetande, framställa i ett oriktigt ljus. Ju sorgfälligare han brukar källorne, ju försigtigare han pröfwar allt, och skiljer gißningar från werkliga händelser, och ju friare han afhåller sig från alla slags paßioner, desto lättare skall han kunna uppfylla denna fordring. Den andra lagen är ett afsigtsmäßigt wal af det märkwärdiga, som wäl i allmänhet må beståmmas efter händelsernas wigt och lärorika anwändbarhet, men kan wara skiljaktigt, allt efter de skiljaktiga synpunkter, från hwilka man går ut. Emedlertid är dock af alla möjliga synpunkter (principer) den rena historiska, det närwarandes förklaring af det förflutna, den högsta, med hwilken dock ännu andra synpunkter, t. ex. den Teologiska, kunna sammanbindas och den underordnas. Den tredje lagen är en pragmatisk behandling, som icke allenast framställer facta, utan äfwen deras sammanhang, deras orsaker, anledningar och werkningar, och upphöjer Historien från en blott minnesöfning till rang af ädel sysselsättning för den tänkande själen.

§. 13.

Metod wid Kyrkohistoriens afhandlande.

J stället att följa den äldre indelningen efter sekler, eller att efter Krönikornes sätt, skilja beslägtade händelser genom mellansatta främmande, torde, åtminstone för begynnares behof, wara bäst att antaga wissa perioder, och uti hwar och en utföra berättelser om de märkwärdiga händelserne, wäl icke efter några i förwäg bestämda oföränderliga afdelningar, men dock efter ämnenas ordning. Hela Kyrkohistorien delas genom Reformations-Epoken i twänne stora, ehuru wäl i afseende på Tidsomfånget olika hälfter. J den första hälften, eller i den äldre Historien kunna beqwämligen fyra perioder antagas, den första från JEsus till Constantin den store (från år 1 — 306), den andra till Gregori den stores död (År 306 — 604), den tredje till Gregori den sjundes stigande på thronen (År 604 — 1073), den fjerde till Reformationen (År 1073 — 1517). Den andra hälften, eller nyare Historien, kan man beqwämligast bringa under twå epoker, som den Westfaliska freden (1648) afskiljer från hwarandra.

För-

Första Perioden
af
Kristna Kyrkohistorien.
Från JEsus till Constantin År 1 — 306.

§. 14.
Judiska Nationens tillstånd.

Israeliternes stat, till hwars författning Moses hade lagt grundwalen, och som under Konungarne David och Salomo hade uppnått största höjden af sin glans, blef efter den sistnämnde Konungens död delad, och nedsjönk till en wanmagt, som underkastade dem de nästgränsande Assyriers och Babyloniers herrawälde. Under den Persiske Konungen Cyrus bildade sig denna stat på nytt, dock beroende först af det Persiska och sedan af det Grekiska herrawäldet. De Syrisk-Macedoniske Konungarnes tryckande ok uppfordrade änteligen Judarne att förswara sin frihet: de hade nu egna Furstar, men hwilka till slut kommo under Romarnes öfwerwälde. Wid JEsu tid regerade Herodes öfwer Judeen tillika med de nästgränsande prowinser, som efter hans död blefwo delade emellan hans söner, och derefter till en del förwandlade till en Romersk prowins.

§. 15.

Judarnes religiösa tillstånd.

Redan hos Judarnes förste stamfäder finne wi tron på en Gud, hwarigenom denne nation skiljde sig från alla folk som omgåfwo den. Genom den Mosaiska lagstiftningen sammanknöts denna tro med stats-författningen, och understöddes medelst ett pragtfullt prestwälde och en mängd högtidliga ceremonier. Den fara, att Religionen genom denna förbindelse skulle urarta till en blott mekanisk Gudstjenst, sökte Profeterne från Samuels tid att motarbeta och förekomma, hwilka så wäl derigenom, som genom patriotiske råd gjort sig nyttige för staten. Efter Babyloniska fångenskapen, erhöll folkets religiösa tänkesätt åter en ny förändrad form. Afsky för afguderi och ett noga iakttagande af föreskrifne bruk, hwarwid hjertats renhet ofta blef försummad, war hos nationen den herskande karakteren, hwarmed war förenad en öfwerdrifwen nationalstolthet och hoppet om en förestående hög lycksalighet, som af Meßias skulle beredas dem. Dock behöllo Judarne i Palästina mer af denna karakters egenhet, än de som hade nedsatt sig i andra länder. Deße siste woro isynnerhet talrike i Egypten, der de hade en Grekisk Bibel-öfwersättning och antogo en smak af Grekisk kultur. Uppsigten öfwer Guds-tjensten, förestod Öfwerstepresten tillika med Synedrium, och efter fångenskapen blefwo Synagoger inrättade; men om sjelfwa betydelsen af den Judiska Religionsläran hade skiljaktige partier bildat sig. **Phariseerne** förenade traditioner med lagen, hade antagit många främmande meningar, isynnerhet om anderwerlden och förföllo ofta till skenhelighet. **Sadduceerne** wille icke upptaga någon främmande tillsats i Ju-

de-

dedomen, och förkastade läran om en tillkommande wedergällning. Eßenerne betraktade kroppen såsom själens fängelse, och bekände sig till de lärdomar, som af denna grundsats härledde sig; deßutom utgjorde de ett fast och från de öfrige menniskorne affsöndradt förbund. — Judarnes grannar Sammaritanerne förenade sig, med dem i antagandet af Mosaiska lagen och förwäntan på en Meßias, men woro skiljde från dem af ett djupt inrotat hat och ett eget ställe för sin Gudsdyrkan.

§. 16.

JEsu Födelse och Ungdom.

JEsus härstammade från Davids slägt af detta folk, och föddes i Bethlehem. Hans födelseår är icke med wißhet bekant, ännu owißare är dagen. Tidigt wäckte utomordentliga händelser uppmärksamhet på honom, som ökades genom tidiga yttringar af en tillkommande själsstorhet. Ju kortare JEsu ungdoms historia afhandlas i wåra Evangelier, desto flera digter hafwa sednare skrifter utbredt om den.

§. 17.

JEsu Lära.

Sedan Johannes kort förut hade uppfordrat Judarne att förbereda sig på Meßie rike, uppträdde äfwen JEsus sjelf såsom Lärare, angrep modigt sin tidsålders sedeförderf, lärde Judarne att betrakta Gud såsom sin fader, alla menniskor såsom sina bröder, och försummade öfwerhufwud intet tillfälle att hos dem inskärpa wigtiga sanningar och nödwändiga

mo-

morallagar. David låt han i början på långt håll märka, hwad han sedan tydligare förklarade, att han war Meßias, på hwilken Israeliterne hade att hoppas; och hans bemödande gick ut på att befria icke allenast den Judiska läran från oägta tillsatser, utan äfwen att gifwa den en mera widsträckt synkrets, ett renare skick och en högre wärdighet. — Denna sin lära anbefalte han genom sin heliga wandel, genom förträffligheten af deß innehåll och medelst gerningar, som uppwäckte största förundran. Derwid rättade han sig ganska wist efter sina Åhörares behof, och betjenade sig af det lärosätt, som war det mest paßande för deras fattningsgåfwa.

§. 18.

JEsu öden.

JEsus fann under sitt läroembete många uppriktiga wänner och åhörare, som begärligt antogo hans lära; men en större del, isynnerhet den förnämare af hans nation, war häftigt förbittrad mot honom, och beslöt hans död, hwilken JEsus, som förutsåg sina fienders planer, gick frimodigt till mötes. Sedan han sålunda öfwer tre år hade förwaltat sitt Läroembete; och småningom förberett sina Lärjungar, isynnerhet genom Nattwardens instiftelse och sina sista tal, på det honom förestående öde, blef han på Sanhedrins befallning gripen och af den Romerske Prokuratorn dömd att korsfästas. Hans fiender triumferade wid hans död; men på tredje dagen wiste han sig åter lefwande för sina wänner, hade flera samtal med dem, till deß han, efter ett rörande afsked och Döpelsens instiftelse, öfwergaf dem och blef upptagen i himmelen.

§. 19.

JEsu Apostlar och andra Lärjungar.

Med JEsu bortgång från jorden dog icke hans lära ut. Ty under sitt Läroembete hade han redan utwalt och bildat tolf män eller Apostlar, som en gång skulle träda i hans ställe. Deße woro män utan förnämt stånd och utan några lärda kunskaper, intagne af många fördomar, men lifwade af innerlig kärlek till JEsus och redlig ifwer för det goda. Jemte dem hade JEsus ännu förberedt andra diciplar att blifwa tillkommande Lärare. Efter JEsu afsked, gjorde Apostlarne deras antal, hwilket med Judas Ischarioths död blifwit förminskadt, åter fulltaligt, fattade genom den högtidliga händelsen på Pingstfesten nytt mod och ny tillit till Guds bistånd, och begynte att utbreda JEsu lära i Jerusalem med god framgång, utan att låta förfära sig af det Judiska Sanhedrins hotelser och straff. Sålunda uppstod i Jerusalem en menighet, som, förenad genom wördnad för JEsus och hans lära, åfwensom genom wälgörenhet emot de fattige, insatte Fattigförsörjare eller Diakoner.

§. 20.

Stephanus. Paulus.

De Kristnas tillwäxt försatte Sanhedrin i stort bekymmer, och i ett upplopp blef Fattigföreståndaren Stephanus bragt om lifwet. Den hårdhet, hwarmed denna tilltagande förföljelse skedde, bortskrämde många kristne från Jerusalem, som nu i andra trakter, t. ex. i Samarien, förskaffade sin tro nya anhängare. En ännu större winst war Pauli öfwergång, de-

deras hätske förföljare hitintills, hwilken förenade med kännedom af de Judiska Lärdomarne ett oförfärat mod och en outtröttelig werksamhet. Genom flere Lärares förenade bemödanden war nu Kristendomen utbredd i Judéen, Samarien och Galileen, och hade äfwen blifwit känd af de nästgränsande Judar, som bodde utom gränsorne af Palästina.

§. 21.

Hedningar.

Men skulle man också begynna att underwisa Hedningarne? Under detta namn innebegrep man alla de menniskor som ej woro Judar, så skiljaktige än deras meningar och så olika graderne af deras odling måtte wara. Den råare delen af deßa Hedningar nedtrycktes af öfwertrons och religiösa fördomars wälde; deremot ansåg den så kallade upplysta delen af dem den offentliga religionen blott för ett gyckelspel och en politik för att hålla folket i lydnad. Ibland begge partierne hade sedeförderf och utswäfningar förfärligt tagit öfwerhand. Många hedningar kände dock behofwet af en förnuftigäre religion, och några bland dem hade antagit Judedomens wäsentliga Lärosatser, utan att derföre förbinda sig till de Judiska ceremonierne.

§. 22.

Hedningarnes omwändelse.

Petrus wågade först, ehuru icke utan fruktan, upptaga en hedning i de kristnas samfund; snart blef antalet af deß omwände hedningar talrikare. Nu

kom

som i Antiochien under häftigt omtwistande den frågan huruwida de nyomwände skulle wara förpligtade att iagttaga den Mosaiska lagen? Paulus förklarade sig häremot, och hans mening blef stadfästad af den kristna menigheten i Jerusalem. Derigenom blef en skiljewägg borttagen, som hindrade kristendomens utbredande, ehuru icke de saknades, som woro mißnöjde med denna anstalt.

§. 23.

Apostlarnes sednare Öden.

JEsu Bekännares antal war nu i beständig tillwäxt genom Judar och Hedningar, som öfwergingo till den. Hwad Apostlarne sjelfwe hafwa bidragit härtill, kan så mycket mindre noga bestämmas, som wi om de flestas öden bland dem hafwa inga andra än fabelaktiga underrättelser. Om Jakob den äldres och yngres död hafwa wi berättelser i behåll. Om Petrus berätta Kyrkoskribenterne, att han skall hafwa omkommit i Rom; men att han skall hafwa warit Apostlarnas öfwerhufwud och kyrkans styresman, finna wi icke några spår till i den gamla historien. Johannes skall hafwa slutat sitt lif i Ephesus. Om Paulus hafwa wi trowärdiga efterrättelser, att han gjort många resor i Lilla Asien, Grekland och Macedonien, stiftat nya församlingar, och änteligen blifwit skickad som fånge från Jerusalem till Rom. I denna sistnämnde stad skall han sluteligen hafwa funnit sin död.

§. 24.

Första Kristna Skrifter.

De Kristna Lärarne werkade i synnerhet genom muntelig underwisning; dock hafwa några ibland dem

åfwen

åfwen efterlemnat skrifter. Af Paulus äga wi tretton bref; ty om brefwet till Hebreerne tillhörer honom, är underkastadt twifwelsmål. Af Petrus hafwa wi ännu ett bref i behåll, torde hända åfwen ett annat. Under Johannis namn, hafwa wi ett Evangelium, tre Bref och Apokalypsen, af hwilka åtminstone hans Evangelium och det första brefwet med säkerhet kunna tillskrifwas honom såsom författare. Jude och Jakobs bref äro wißerligen skrifne i den Apostoliska tidsåldern; men hwem som har skrifwit dem, kan icke med wißhet sägas. Wi hafwa ännu ett Evangelium, som kyrkan alltid har tillegnat Apostelen Matheus. Af Apostlarnes wänner och medhjelpare, hafwa likaledes skrifter blifwit bewarade, nemligen af Markus ett Evangelium, af Lukas ett Evangelium och en Historia om Apostlarne. Likasom deßutom många af de förste kristne Lärares skrifter måste hafwa gådt förlorade, så hafwa deremot andre blifwit instuckne under deras namn; några föregifne bref af Paulus, Apostlarnes förordningar och beslut, tillika med flere andra små arbeten, höra till mängden af deße oägta skrifter. Sjelfwa den Apostoliska trosbekännelsen härledde sig icke från Apostlarna.

§. 25.

Kristendomens widare utbredande.

Efter Apostlarnes död utbreddes den kristna läran med mycken drift. Den hade i Rikets Asiatiske prowinser, i Grekland, i Egypten, i Africa, i Italien, talrika bekännare, och den framträngde i de westra länderne till Gallien, Britannien, Spanien

och gränsorne af Tyskland; i Österländerne till Arabien, Ethiopien och Persien. Senare digter hafwa utspridt många fabelaktiga omständigheter om Kristendomens utbredande och församlingarnes uppkomst.

§. 26.

Orsakerne till utbredandet.

Kristendomen hade att tacka föreningen af en mängd utmärkt gynnande omständigheter för ett så hastigt utbredande. Den uppkom i en tidepunkt, då den Hedniska Gudstjensten började att blifwa löjlig och föragtad; och då behofwet af en bättre religion starkt kändes. Deß ädla innehåll war paßande att tillfredsställa detta behof, och i synnerhet mägtigt att röra hjertat genom sin lära om ett tillkommande lif. De som förkunnade densamma woro lifwade af en enthusiasm för sin tro, som i synnerhet bland den stora hopen af folket måste frambringa stora werkningar. För dem war redan i förwäg arbetadt genom de öfwerallt utbredde Judekolonier, genom hwilka de lättare och utan uppseende kunde förskaffa sig insteg hos Hedningarne, så att de Kristne, som i lång tid blefwo ansedde som ett Judiskt parti, stodo under beskydd af de Romerske lagarne, som woro stiftade till förmån för Judarne. Åtnjutande samma beskydd som Judedomen, fann den kristna läran, långt snarare än denna, Hedningarnes bifall, emedan den ej föreskref så många och så beswärliga bruk. Dertill kom, att de Kristnas stränga lefnadssätt, så wäl som deras wälgörenhet emot de fattige, wäckte uppmärksamhet och beundran, att ryktet om undergåfwor ditlockade menniskor, som deßutom hade mycken fallenhet för det utomordentliga, att de Kristna genom flera anstalter förstodo

att underhålla de nyomwändas ifwer och medelst en sträng Kyrkotukt förebygga oordningar och mißbruk bland sina församlingar. Sluteligen kunde en kyrka, som war förenad med fasta band och lifwad af en eldig omwändelse=ifwer låfwa sig en säker seger i striden mot Hedendomen, hwars bekännare blott ett löst band höll till sammans, och som till största delen med en wiß kallsinnighet betraktade sin egen religion.

§. 27.

Judarnes Hat.

Men en swår kamp föregick denna seger. Judarne hyste afsky för de Kristna såsom tillbedjare af en falsk Meßias och såsom affällingar från deras lag, och de försummade intet tillfälle att ådraga de Kristne hat och förföljelse. Men den Judiska staten blef snart (år 70) ödelagd, och de uppror hwarigenom Judarne under Kejsarne Trajanus (år 115) och Hadrianus (år 132) sökte att tillkämpa sig sin frihet, togo ett bedröfligt slut. Ifrån denna tiden lefde de i stillhet under regering af en Patriark, och syselsatte sig med att studera sin lag.

§. 28.

Hedningarnes Ogunst.

Många Hedningar betraktade likaledes Kristendomen med ogunstiga ögon. Som man den tiden gerna tillät hwart och ett folk att förblifwa wid sine förfäders Gadstjenst, äfwenså blef det twärtom ansedt för en brottslig nyhetssjuka, att mot en annan wilja bortbyta den religion, som man ärft af sina förfäder. Att folk hopwis öfwergåfwo sina gamla gudar och

gingo öfwer till Kristendomen, som man betraktade dels såsom en gren af den föraktade Judedomen, dels såsom en ny öfwertro, uppwäckte förbittring, och detta partiets hastiga tillwäxt, hwarwid äfwen Statsförfattningen äfwensom Statsreligionen syntes komma i fara, uppwäckte politisk fruktan. Att Templen blefwo allt mer tomma, offren sällsyntare, wäckte presterskapets owilja. Det af sådane orsaker uppkomna hat blef ännu större, då de kristna undandrogo sig de flesta förrättningar och förhållanden i borgerliga lifwet, emedan hedniska ceremonier dermed woro förenade; då de ofta genom sin upplågande ifwer mot afgudatjensten förbittrade densammas anhängare, och troligen derjemte uppwäckte mißtanka mot sig genom sina hemliga sammankomster, eller genom yttranden om ett nära förestående nytt rike. Ryktet, utspridde af Judarne ibland folket, att de kristne woro Atheister och begingo grofwa laster, dref förbittringen ännu högre. Häraf skedde, att de kristne stundom blefwo bespottade såsom dårar, fulla af öfwertro; stundom hatade såsom halsstarrige och farlige menniskor.

§. 29.

Regeringens förhållande mot de Kristna.

Werkningarna af detta hat emot de kristna wiste sig ganska ofta. Pöbeln tillät sig wid många tillfällen mißhandlingar och wåldsamheter mot de Kristna. Ståthållarne, som woro förbittrade mot de Kristna, utöfwade orättwisa och wåld emot dem. Deremot beslöto Kejsarne högst sällan att gifwa allmänna strafflagar emot dem. Neros grymhet mot de Romerska Kristna, och Domitiani snart åter upphäfda förordningar mot dem, kunna icke kallas någon

gon egentelig förföljelse. Trajanus inskränkte de lagmäßige undersökningarne mot de Kristna, och ännu mer gjorde Hadrianus och Antonin den förste detta. Markus Aurelius war ingen wän af de Kristna, men ej heller deras förföljare, och efter hans tid lefde de en lång tid i fullkomligt lugn. Septimius Severus sökte medelst sin lag år 200 endast sätta gränsor för den Kristna trons widare utbredande. Alexander Severus war de kristnas wän och beskyddare, hwilka just derföre blefwo förföljde af hans efterträdare Maximin. Philippus Arabs gynnade de kristna så mycket, att det rycktet uppkom, att han sjelf hade öfwergått till kristendomen.

§. 30.

Fortsättning.

Decius, som regerade ifrån året 249, utgaf änteligen allmänna straffl agar emot de kristna, af hwilka många undergingo en martyrdöd, många köpte sig lifwet genom affägelse af sin tro. Förföljelserna af Gallus 251 och Valerianus 257 woro mildare, och Aureliani (år 274) kommo icke i fullkomlig werkställighet. Diocletianus, som regerade från år 284, lät änteligen förmå sig (år 303) att widtaga hårdare förehållningsreglor mot de kristna, och lät till och med nedrifwa deras kyrkor och uttaga och uppbränna deras skrifter.

§. 31.

Martyrer.

De kristna som för sin tro undergingo döden, kallades **Martyrer**, från hwilka man egenteligen

bör

skilja Bekännarne (confessores,) som med förlust af sin förmögenhet och med lifsfara bekände Kristendomen. Oagtadt de icke alltid leddes af en ren drift, och sielfwa deras förhållande ofta icke war fritt för taddel, så blefwo de dock af de Kristna utmärkt beundrade och deras minne wördadt. Martyrernas antal har af senare Legender blifwit ofantligt förökadt och deras historia rigtad med oräkneliga fabler.

§. 32.

Kyrkornas inre författning.

Under det de kristna fingo på detta sätt erfara omwäxlande öden, utbildade sig deras Kyrkoförfattning alltmer. De kristna i Jerusalem, som blifwit utdrifne ur det kyrkosamfund, som de först hade upprättat med Judarne, bildade ett eget religiöst samfund eller församling, som war inrättad efter formen af de Judiska Synagogorna; och denna inrättning blef äfwen på andra ställen, hwarest Kristendomen fann ingång, med några förändringar tagen till mönster. Efter Synagogornes exempel blefwo **Uppsyningsmän** (Επισκοποι) eller **Älste** (Πρεσβυτεροι) och **Uppassare** (Διακονοι) förordnade. De förste skulle sörja för Församlingens ordning och wälfärd, de sista wårda de fattiga. På ett herrawälde blef ännu icke tänkt; medlemmarne af församlingen hade lika rättigheter och walde deras föreståndare. Likwäl begynte man redan mycket tidigt att utmärka Biskopen framför Presbyterne, och anse honom såsom desammas förman.

§. 33.

Det Biskopliga anseendets tillwäxt.

Den i början märkeliga skilnad emellan de läkare och Presterskapet, emellan de öfrige Andelige och

Biskoparne, blef snart större genom tidsomständigheter och många Biskopars personliga förtjenster. Biskoparne hade småningom tillegnat sig högre företrädes rättigheter, titlar och inkomster, så att Församlingarnes rättigheter blefwo förminskade och de öfrige Andliga afhängige af sina Biskopar. Emot slutet af tredje århundradet märktes redan mycket höga begrepp som man gjorde sig om den Biskopliga wärdigheten, och deras makt och anseende ökades derigenom, att nya Kyrkoembeten tillförordnades såsom **Underdiakoner, Akoluther, Exorcister, Föreläsare** och **Dörrwaktare.**

§. 34.

Dioeceser.

Samtlige Biskopparne woro i början fullkomligt oafhängige och hade lika rättigheter. Men då den Kristna läran nästan allmänt först fick insteg uti Provinsernas hufwudstäder, så bemödade sig deße hufwudstäders Biskopar att utbreda kristendomen i den omkringliggande trakten. Genom deras bemödanden uppstodo icke allenast Församlingar på små platsar och landtbyar, för hwilka **Landtbiskopar** (Chorepiscopi) förordnades, utan äfwen i Provinsestäderna, som wäl fingo en Biskop, men som dock woro något beroende af Moderkyrkan och deß Biskop. Således blef första grunden lagd till kyrkans Dioeceser.

§. 35.

Synoder.

Genom **Synoderne**, som uppkommo i sista hälften af det andra århundradet, blef församlingarnes afhängighet ganska mycket befordrad. På deße

Synoder kommo Biskoparne öfwer en trakt tillsammans, för att fatta och widtaga gemensamma beslut angående Troslåror och kyrkans angelägenhet. Genom sådane församlingar, blefwo icke allenast Biskoparnas företräden öfwerhufwud utwidgade, utan hufwudstadens Biskopar, som hade företrädet, erhöllo ett större anseende och en öfweruppsigt öfwer sina medbröder. Synodernas anseende wäxte med tiden, och genom deras beslut blef grunden lagd till den **Kanoniska Rätten.**

§. 36.

Katholska Kyrkan.

Äfwen aflägsnare, i synnerhet större församlingar, trädde med hwarandra i förbindelse, hwilken genom brefwäxling blef underhållen. De mindre församlingarne inhämtade gerna de störres råd, och sökte en åra uti att bilda sig efter desammas exempel, i synnerhet efter deras, som woro stiftade af Apostlarne. Inbegreppet af deßa församlingar, som woro i förbindelse med hwarandra och yestodo att ensamme wara i beßittning af den ägta Christi lära, kallades den **Katholska Kyrkan.** Uti den woro församligarne: **Jerusalem, Rom, Alexandrien och Antiochien** *) framför de öfrige i stort anseende, dock hade ännu ingen af deßa städers Biskopar att befalla öfwer de andre. Huru inskränkt i synnerhet de älste Romerske Biskoparnes magt war, framlyser bland annat af deras äldre Historias dunkelhet. Dock röjde deße Biskopar, redan i det andra och tredje århundradet, spår af lust att gifwa de främmande församlingarne föreskrifter.

*) Och Carthago.

§. 37.

Kyrkobruk.

De kristnas samfund måste hafwa wißa bruk, hwarigenom deras förbindelse blef underhållen och stadfästad. I början woro de blott få och enkla, men de blefwo med tiden förökade. De kristne kommo tillsammans om **Söndagen**, först i enskilta hus, sedermera i **Kyrkor**, då särskilta stycken ur Bibelen blefwo föreläste, ett förmaningstal hållit, och samfält böner och sånger anställde. Förutan Söndagen, med hwilken några kristna ännu firade Sabbaten, blefwo Påsken och Pingsten firade såsom högtider. Om tiden, när Påskhögtiden skulle hållas, uppstodo twistigheter emellan de Romerska och Asiatiska församlingarne. Några **Liturgier** hafwa wi icke från denna tiden, och i sjelfwa sättet hwarpå Gudsdyrkan förrättades fanns emellan församlingarne stor skiljaktighet. Korsets tecken blef ansedt för heligt, och fastan betragtad såsom en wigtig religionsöfning. Nya kristne, som tillkommo, blefwo blott med försiktighet och efter förutgången beredelse tillåtne att döpas, och kallades före döpelsen **Katechumener**. Wid dopet blefwo flere ceremonier, t. ex. abrenuntiatio Diaboli, **Exorcismen**, äfwen **Faddrar**, införde. Man döpte också barn, ehuru man mest war böjd att uppskjuta dopet. Om kättaredopens giltighet twistade i tredje århundradet den Romerska Biskopen S t e p h a n u s med C y p r i a n u s, de Afrikanske och de Asiatiske församlingarne. **Nattwarden** blef hållen af de kristnas friwillige gåfwor och war förbunden med kärleksmåltiden. För de odöpte, plågade man att dölja några stycken af den kristna läran och den kristna Gudstjensten.

§. 38.

§. 38.

Kyrkotukt.

För att widmakthålla ordning i sina församlingar, lånade de Kristne några förordningar om Kyrkotukten af de Judiska Synagogorne. Hwar och en som affäll ifrån den Kristna tron, föredrog falska lärdomar, eller gjorde sig skyldig till grofwa förbrytelser, blef utesluten utur kyrkans samfund, och wågade, såsom några trodde, aldrig, men som de fleste höllo före, blott efter en swår bot åter upptagas. I tredje århundradet gaf man denna bot en regelmäßig form och åtskiljde wißa grader i densamma.

§. 39.

De Kristnas religiösa tänkesätt.

De då warande Kristnas tänkesätt bildades genom Lärarnes munteliga underwisning, hwartill ännu kom föreläsning af den Heliga Skrift, i synnerhet af det gamla Testamentet. Af det nya Testamentet blefwo småningom flere böcker bragte i omlopp, och, efter den sista hälften af andra århundradet, samlingar föranstaltade af de samma till bruk för församlingarne, men äfwen tidsomständigheterne hade ett ganska stort inflytande på de Kristnas tänkesätt. De inskränkningar och det förtryck hwari de lefde, gjorde att ifwern för deras tro upplågade så mycket starkare, hwilken ganska ofta öfwergick till swärmeri. De nyomwände Kristna aflade sällan sina förra Judiska eller Hedniska tänkesätt så mycket, att icke märkeliga spår derefter blefwo qwar. Meningarne om Christi tusenäriga rike på jorden, och om menniskans nära förbindelse med andewerlden, hade icke ringa inflytelse på deras

sinn-

sinnesstämning. Också wiste sig redan en benägenhet att wänta hemlighetsfulla utomordentliga werkningar af utwärtes bruk, t. ex. af Korsets tecken, Döpelsen och Nattwardens lekamliga nyttjande. De Kristnas seder woro, i det hela tagit, stränga, och i många stycken bildade efter öfwerspända grundsatser, hwaraf följderna wisade sig i många Kristnas asketiske och ensliga lefnadssätt.

§. 40.

Kyrkoläran.

Den Katolska kyrkan stämde deri öfwerens, att den antog det gamla Testamentets skrifter, utan att likwäl förpligta de Kristna till att följa de Judiska bruken. Deß lärobegrepp woro i början mycket enkla, men blefwo genom sorgfälligt bemödande att skilja sig från andra partier, som förde namn af Kristna, efter hand riktade med nya bestämningar. Trosbekännelserne uti Irenæi, Tertuliani och Originis skrifter gifwa oß den säkraste underrättelse om det wäsentliga innehållet af deß lära. De som icke wille erkänna den Katolska kyrkans trosreglor, blefwo ansedde för **kättare**.

§. 41.

Jude-Kristne.

Den redan wid Kristendomens första stiftelse synliga böjelse, som många Jude-kristne wisade för sina förra bruk, emot hwilka Paulus hade att kämpa, räckte en lång tid. I synnerhet lefde Kristna i Palestina, som förbundo JEsu dyrkan med den Mosaiska lagens iagttagande, och kallades *Nazarener* och **Ebioneer** eller **Ebioniter**. De hade ett

Evangelium på Hebreiska språket, som mycket liknade Mathei, ansågo Christus för en af Gud med utomordentliga krafter utrustad menniska, och förkastade Pauli Apostoliska anseende. I någras föreställningar synas de icke sjelfwe hafwa warit fullkomligt öfwerensstämmande. Deras parti aftog och förlorade sig sluteligen bland Judar och Kristna, hwilka de stodo midtemellan.

§. 42.

Gnostiker.

Andre Kristna gjorde sig möda att med kristendomen förena några den tiden i Orienten herrskande tänkesätt, som i synnerhet angingo det ondas upprinnelse i werlden, och sökte att gifwa Kristendomen en högre fullkomlighet, derigenom att de helt och hållit skiljde den ifrån Judedomen. De män och partier, som bekände sig till deßa grundsatser, blefwo kallade **Gnostiker**. Deras karakteristiska lärosatser bestodo deruti, att de åtskiljde werldens skapare ifrån den högsta Guden, förkastade gamla Testamentet, tillade icke Christus någon jordisk kropp, och nekade kropparnes uppståndelse. Också deras bruk hade många egenheter, likasom deras sedolära föreställes än såsom öfwerspändt sträng, än såsom gynnande för laster.

§. 43.

Enskilta Gnostiske Partier.

De Gnostiske partiernas allmänna grundsatser blefwo på mångfaldiga sätt bestämda och widare utförde af enskilta patier och deras anförare. Förutan Magieren Simon, Dositheus och Menander, som icke höra till antalet af Kristna Partistifta-

re,

re, skall redan i Apostlarnas tid Cerinthus haswa föredragit gnostiska meningar. Efter Kejsar Hadriani regering uppträdde Saturnin, från Syrien, Basilides, Karpokrates och Valentin från Egypten. Äfwen Tatianus blifwer, såsom stiftare af **Enkratiterne**, räknad häribland. Cerdo och Marcion, hwilka icke, såsom de öfriga Gnostikerne, antogo en mängd af Æoner, gjorde ännu större uppseende. De älsta efterrättelser om de Gnostiske sekterne, förenade med en utförlig wederläggning af deras meningar, har Irenæus, Biskop i Lugdunum i Gallien (d. efter 202), leinnat oß. Äfwen har Tertullianus (d. omkring år 220) ifrigt kämpat emot dem.

§. 44.

Manicheer.

Mycken likhet med Gnostikerne hade **Manicheerne**, hwars stiftare, Persern Mani (d. 277) sökte att sammansmälta Persernes religionsbegrepp med Kristendomen. De åtskiljde Ljusets och mörkrets rike, och betragtade menniskornas själar såsom delar af Ljusets rike, hwilka skulle föras tillbaka till sitt första ursprungliga tillstånd af Gud genom Christus, som de frånkände en mensklig kropp. De förkastade Gamla Testamentet, och ansågo ej heller det Nya för tillförlitligt, utan så wida som det war godkändt af Mani den föregifne Paraklet. Derjemte war deras Sedolära sträng, och deras Gudstjenst enklare än de öfrige Kristnas. Under den följande perioden utbredde Manicheerne sig mycket och ådrogo sig Katolikernes häftigaste motsägelser.

§. 45.

Wettenskapernas tillstånd ibland de Kristna.

På den tid då Kristendomen uppstod, woro wål wettenskaperne något i förfall hos Grekerne och Romarne, men dock ännu alltid aktade och flitigt studerade, men i början hade de samma öfwermåttan litet inflytande på Kristna Lårans bearbetning och bildning. De Kristnas äldsta författare, såsom Barnabas, Clemens Biskop i Rom, Hermas, Ignatius och Polykarpus, som man plågade kalla **Apostoliska Fäder**, röjde ingen wetenskaplig odling. Deremot gingo, efter det andra århundradet, flere mån öfwer till Kristendomen, som woro bekanta med wettenskaperna och isynnerhet med Grekernas filosofi, och gjorde deraf bruk wid föredragandet af den Kristna Låran. I synnerhet uppstod i **Alexandria** en berömd **Låroanstalt** för lärda Religionskunskaper, hwars förnämsta prydnader woro Clemens af **Alexandrien** (d. 218) och Origenes (d. 254). Deremot felades icke Kristna, som af wetenskaperne fårdeles filosofien, fruktade fara för Kristendomen.

§. 46.

Kristendomens förswar.

Sedan det andra århundradet woro icke allenast ibland de Hedniska folken allahanda årerörige beskyllningar emot de Kristna i omlopp, utan skribenterne sjelfwe yttrade dels wid tillfälle smädelser och förakt för de Kristna, dels angrepo de, såsom Celsus, Porphyrius, Hierocles, den Kristna tron i särskilta skrifter. Emot alla deßa anfall uppstodo flera förswa-

förswarare. Wi hafwa af Justinus Martyr twenne förswarsskrifter för de Kristna, och ett samtal med Juden Tryphon. Athenagoras hade i sin Böneskrift för de Kristna samma afsigt som Justinus, utom hwilken wi ännu hafwa en bok af honom om uppståndelsen. Theophilus, Tatianus, Hermias wille likaledes förskaffa Kristendomen insteg hos Hedningarne. Den Kartaginensiska Presbytern Tertullianus, Minutius Felix och Clemens af Alexandrien skrefwo rekommendationsskrifter för Kristendomen, och ännu i det tredje århundradet upptog Cyperianus de gamla skribenternas inkast mot den Hedniska Afgudatjensten, hwaröfwer Arnobius (d. efter år 300) ännu widare utbredde sig. Celsi inwändningar mot den Kristna läran, beswarade Origenes i ett utförligt werk.

§. 47.

Bibelstudium.

De Kristna Lärarne woro wäl icke fullkomligt ense om, hwilka böcker som skulle räknas till den Heliga Skrift, såwäl angående det Gamla som Nya Testamentet, men deremot woro de alla öfwertygade om deras gudomliga ursprung. Af det Gamla Testamentets text förwärfwade Origenes sig mycken förtjenst genom sin Hexapla och Tetrapla, och tillika ett stort namn såsom Bibeltolkare. Det Allegoriska tolkningssättet hade wäl redan för lång tid sedan uppkommit ibland Judarne, och äfwen blifwit brukt af äldre Lärare; dock war det Origenes, som anwände det i sitt största omfång och sökte återföra det till wißa reglor. Med allt detta försummade han likwäl icke den gramatikaliska tolkningen. Wid sidan af den Heliga

Heliga Skrift, blef äfwen Traditionen ansedd för en kunskaps-källa och ett medel till stadfästandet af den Kristna Läran.

§. 48.

Trosläran.

Trosläran war enkel, och med undantag af det, som genom Trosreglorne war bestämdt, herrskade en stor frihet i att dömma och lära. Imedlertid gafs genom filosofiens bruk, och genom de stridigheter, som de Kristna förde emellan sig, anledning till nogare undersökning och strängare bestämmelse af många läro-satser, och till bruk af många konstord. Meningen om Chiliasmus blef antagen af de fleste Kristna, men bestridd af Gnostikerne, och änteligen uttrångd af Origenes och Dionysius. Den sats, att den högste Guden war werldens skapare, att Cristus haft en mensklig lekamen, och att man hade att förwänta kropparnas uppståndelse, blef yrkad emot Gnostikerne och understödd med bewis. Läran om menniskans fria wilja blef ifrigt tagen i förswar mot några Grekiska filosofer.

§. 49.

Läran om Logos.

Mest spekulerade man på Logos eller Guds Sons natur och förhållande. Ebioniterne, Theodotus af Byzanz och Artemon nekade Christi Gudom. Praxeas blef angripen af Tertullianus, för det att han ej ansåg Logos för en från fadren skiljd person. För lika föreställningar blef, i början af tredje århundradet Noetus af Smyrna, emot

emot hwilken Hippolitus stridde, och i medlet af samma århundrade Sabellius, en Afrikanare, hwars motståndare war Dionysius af Alexandrien, räknad ibland falska Lärare. Beryllus, Biskop i Bostra, blef af Origenes återförd från sina meningar. Mest uppseende wäckte Paulus af Samosata, Biskop i Antiochien, som likaledes beskyldes för falska föreställningar om Logos, och änteligen blef afsatt från sitt embete af en Synod i Antiochien. *) Genom deßa stridigheter blef den lärosats införd i Kyrkoläran: att Logos eller Guds Son war skiljaktig från Fadren och hade sitt ursprung af Guds wäsende.

§. 50.

Origenis Dogmatiska Bemödanden.

Då de äldre Lärarne hade låtit sig nöja med att skilja enkla Troslärorifrån hwarandra, så försökte Origenes, med förutsättande af Kyrkoläran, att anställa widare undersökningar öfwer det som i denna hade blifwit obestämdt. Hans Filosofiska grundsatser förde honom härwid på en mängd hypotheser om werldens ewighet, om själens præexistents, de fördömdas öde o. s. w., hwilka han konstigt sökte att förena med bibelen. Redan under hans lifstid gjorde några af deßa hypotheser uppseende, och efter hans

*). Öfwerhufwud existerade i den gamla Kyrkan twenne hufwud-föreställningssätt i Läran om Logos: af hwilka det ena tillskref Logos personlighet; det andra höll honom för en gudomlig kraft. Alla här nämnda falska Lärare synas med flere eller färre bestämning att hafwa antagit den sista meningen, då deremot den första småningom fick öfwerhand i den Katolska kyrkan. Jämf. Münters Dogmehistoria i Art. om Sonen.

död framträdde Methodius som densammas motståndare. Pamphilus författade deremot, i förening med Eusebius, en Apologi för Origenes.

§. 51.

Kyrkans Enhet och Beskaffenhet.

Den lärosats, att Kyrkan war blott en, har redan Irenæus yttrat. Att Kyrkan borde wara fri från alla offentliga synder, påstod Phrygiern Montanus, som för öfrigt stämde öfwerens med de Kristnas Tros- och Sedolära, men yttrade en stor fallenhet för swärmeri, anbefallte stränga religions öfningar, och nekade de fallne all upptagning i Kyrkans samfund. Tertullianus war den berömdaste anhängarn af hans parti. Ett stridigt Biskopswal i Rom gaf anledning till Novatianernes söndring, som äfwen yrkade Kyrkans fullkomliga renhet från owärdiga medlemmar. Den på samma tid i Karthago uppkomna strid om Felicißimus gaf Biskopen i Karthago, Cyprianus, anledning, att eftertryckligt ställa dogmen om Kyrkans enhet i ett klart ljus, äfwensom denne emot Stefanus modigt förswarade de Kristna församlingarnas oafhängighet af den Romerska Biskopen.

§. 52.

De Kristnas Sedolära.

De Kristna plägade merendels att inskärpa Sedolärans föreskrifter i korta sentenzer, eller tillfälligtwis i förmaningar, äfwen undertiden att anbefalla dem, iklädda en figurlig framställning. Tertullianus har efterlemnat en mängd afhandlingar af moraliskt inne-

innehåll, i hwilka herrskar en mörk stränghet och böjelse för swärmeri. Clemens af Alexandrien röjer i sin Pædagogus och sine Stormata klarare begrepp och riktigare grundsatser, och honom kommier Origenes nära. Cyprianus närmar sig deremot Tertullianus, och är mer deklamator än sedolärare. Det war en förtjenst hos den tidens sedolära, att man höll sig mycket fast wid läran om friheten, men den blef deremot befläckad genom det alltför höga wärde, som man satte på yttre handlingar, och genom den mening, att man kunde försona begångna synder genom många slags medel, t. ex. genom fasta och allmosor.

Tidstabell
för den Första Perioden.

År

1. Christi födelse (efter den allmänna Tideräkningen).
2. Herodes död, Archelaus, Herodes Antipas, Philippus.
10. Judæen blifwer en Romersk Provins.
14. Augustus dör. Tiberius.
26. Pilatus blifwer Prokurator af Judæen.
30. JEsus begynner sitt Läroembete.
33. JEsu död och uppståndelse.
35. Paulus öfwergår till Kristendomen.
37. Cajus Caligula blifwer Kejsare. Herodes Agrippa blifwer Konung.
39. Herodes Antipas förjagas.
41. Tiberius Claudius Kejsare.
43. Jakob den äldre blifwer afrättad. Agrippa dör.
47. Församling i Jerusalem. A. G. 15.
49. Claudius fördrifwer Judarne ifrån Rom.
54. Nero blifwer Kejsare.
64. Nero förföljer de Kristna i Rom.
67: 68. Petrus och Paulus omkomma.
68. Nero omkommer. Galba.
69 Otho. Vitellius. Vespaßianus.
70. Jerusalem förstöres.
79. Vespasianus d. äldre dör.

81. Vespasianus d. yngre dör. Domitianus.
83. Apollonius af Tyana kommer till Rom.
95. Domitianus förföljer de Kristna.
96. Domitianus blifwer mördad. Nerva
98. Trajanus blifwer Kejsare.
100. Apostelen Johannes dör på denna tid. Clemens, Biskop i Rom, dör.
110. Plinii bref angående de Kristna.
115. Ignatii martyrdöd. Judarnas uppror i flera trakter.
117. Trajanus dör. Adrianus. Gnostiske Sekter stiftade af Saturnin, Basilides, Carpokrates.
119. Ælia Capitolina uppbygd i stället för Jerusalem.
126. Quadrati och Aristidis Apologier. Tolerance för de Kristna.
132. Judarnas stora uppror under Barochba.
139. Hadrianus dör. Antonin den fromme.
140. Cerdo och Vallentin komma till Rom. Celsus skref emot de Kristna ungefär wid denna tiden.
150. Pius I Biskop i Rom. Marcion wäcker wid denna tid uppseende i Rom. Anicetus Biskop i Rom. Pothinus och Irenæus komma på denna tid från Lilla Asien till Lyon i Gallien.
157. Montanismens början.
158; 159. Polykarpus af Smyrna håller samtal med Biskop Anicetus angående Påskhögtiden. Hegesippus uppehåller sig i Rom.
161. Markus Aurelius blifwer Kejsare.
165. Justinus Martyr afrättad.
169. Polykarpii Martyrdöd. I Asien woro på denna tid Kyrkoförsamlingar emot Montanisterne.
171. Tatianus, Melito och Praxeas blifwa på denna tid bekanta.

174. Seger öfwer Qwaderne. Berättelse om Tordönslegionen. Bardesanes.
177. De Kristnas förföljelse i Gallien. Irenæus blifwer Biskop i Lugdunum.
180. Commodus blifwer Kejsare. Theophilus, Biskop af Antiochien, skrifwer till Antolykus. Praxeas sätter sig mot Montanisterne i Rom.
185. Viktor blifwer Biskop i Rom, som utdrifwer Theodotus från Byzans ur Kyrkans samfund. Originis födelse.
188. Demetrius blifwer Biskop i Alexandrien.
192. Commodi död. Pertinax.
193. Pertinax och Didius Julianus omkomma. Septimius Severus blifwer Kejsare.
194. Pantænus blifwer bekant.
196. Strid om Påskhögtiden emellan Viktor och de Asiatiske Biskoparne.
202. Kejsar Severi lag, att ingen får gå öfwer till den Judiska eller Kristna Religion. På denna tid göra Tertullianus och Clemens af Alexandrien sig bekante.
210. Cajus Presbyter i Rom sätter sig emot Montanisterne och Chiliasterne.
211. Severus dör. Geta och Caracalla.
217. Caracalla blifwer dödad. Macrinus.
218. Macrinus afrättad. Heliogabalus.
220. Biskoparnes tilltagande myndighet börjar omkring denna tid wisa sig, ordines minores bilda sig efter hand.
221. Julus Afrikanus.
222. Alexander Severus bestiger thronen.
231. Origines öfwergifwer Alexandrien.
235. Alexander mördas. Maximin.
238. Begge Gordianerne blifwa Kejsare.

239. Maximin omkommer. Pupienus och Balbinus. Gordian den tredje.
240. Noet.
244. Philip blifwer Kejsare. Beryllus af Bostra.
247. Dionysius blifwer Biskop i Alexandrien.
248. Cyprianus Biskop i Karthago.
249. Decius blifwer Kejsare. De Kristnas förföljelse.
250. Felicissimi Schisma.
251. Decius omkommer. Gallus. Novatiansk Schisma.
252. Valerianus bestiger thronen.
254. Origines dör.
255. Strid om Kättaredopen.
256. Den Romerska Biskopen Stefanus dör.
257. De Kristnas förföljelse.
258. Cyprianus halshugges.
259. Dionysius blifwer Biskop i Rom.
260. Valerianus kommer i Persernes magt. Gallienus. Rikets förwirring.
262. Dionysius sätter sig emot Chiliasmens utbredande och derpå Sabellianismens.
265. Första Synoden i Antiochien emot Paulus af Samosata. Dionysius af Alexandrien dör.
268. Claudius blifwer Kejsare. Andra Synoden i Antiochien.
269. Tredje Synoden i Antiochien, på hwilken Paulus af Samosata blifwer afsatt.
270. Aurelianus blifwer Kejsare. Undergöraren Gregorius och Plotinus dör. Systemet af Kyrko-Aristokratien blifwer omkring denna tid allt mer utweckladt.
274. Aurelianus triumferar öfwer Zenobia, will förfölja de Kristna.
275. Aurelianus omkommer. Tacitus, Probus.

277. Mani's död.
282. Probus bragt om lifwet. Carus Carinus. Numerianus.
283. Carus omkommer.
284. Diocletianus. Maximianus.
292. Galerius och Constantius Chlorus blifwa underregenter.
296. Edikt mot Manichæerne. Hierax stiftare af ett parti.
297. Berättelse om den Thebanska Legionen. Arnobius af Sicca.
300. Porphyrius dör.
303. Kristnas förföljelse. Methodius omkommer. Hierocles.
305. Diocletianus och Maximianus nedlägga regeringen. Synoden i Illiberis (Elvira) förbjuder ibland annat Bilder. Hosius Biskop af Corduba. Antonius Eremiternes fader i Egypten.
306. Constantius dör. Constantinus blifwer hans efterträdare. Det Kristna partiets politiska wigt i Romerska riket.

Kristna Kyrkohistoriens Andra Period.

Ifrån Constantin den store till Gregorius den store.

§. 53.

Constantin den Store.

Constantin, som snart bemägtigade sig herrawäldet öfwer de westra länderne, hade fattat en särdeles kärlek för Kristendomen, skänkte tillika med Licinius de Kristna år 313 fri Religionsöfning, och gaf dem, sedan han blifwit herrskare öfwer hela riket, ännu flera förmåner och rättigheter. Hans exempel och föranstaltanden, som under tiden gränsade till wäldsamhet, förorsakade att de Kristnas antal öfwermättan förökade sig. Ifrån denna tid blef Kristna Religionen upphöjd till Statsreligion, oagtadt Constantin först korrt före sin död (år 337) antog det Kristna Dopet, och med sin ifwer för Kristendomen ej förbant rena kristliga seder.

§. 54.

Kristendomens slutliga triumf i Romerska Riket.

Constantins söner följde hans exempel i att gynna de Kristna. Julianus, deras efterträdare,

ifrigt tillgifwen Filosofien och öfwertro, sökte deremot att förhindra Hedendomens fall, och blef understundom, ehuru han hade afsky för förföljelser, dock orättwis mot de Kristne. Under de följande Kejsarne nedsjönk den Hedniska Gudstjensten allt djupare och djupare, och det icke utan wåldsamma föreskrifter; isynnerhet gaf Theodosius den store den sitt banesår. Lemningarne af Hedendomen förlorade sig småningom fullkomligt i det Romerska Riket. Under det detta skedde, hade också några andra folkslag, Abysinierne, Iberierne och Indierne *) antagit den Kristna religionen.

§. 55.

Främmande Folkslag gå öfwer till Kristendomen.

Det Romerska Riket blef angripet af nästgränsande, till större delen Tyska nationer, och som infóllo öfwer detsammas gränsor, och till en del nedsatte sig deri. Alla dessa folkslag antogo dock snart de öfwerwunnde Romarnes tro. Götherne, af hwilka Westgötherne nedsatte sig i Spanien, Östgötherne i Italien, hade i Ulphilas en berömd lärare **). De stater, som Wandalerne i Afrika, Burgunderne i Gallien upprättade, woro Kristna. Äfwen den Franske Konungen Chlodowig trodde att försäkra sig om besittningen af det af honom eröfrade Gallien, deri-

---

*) De här omtalte Indier äro förmodligen Araber.

**) Öfwersättningen af Evangelierne är utgifwen flera gånger. Den bästa upplaga är af Edv. Lye Oxford 1750. Ett Fragment af brefwet till Romarne har Knittel utgifwit.

genom att han antog Kristendomen och lät döpa sig år 496. Också woro **Longobarderne**, som i sjette århundradet bemäktigade sig öfwersta delen af Italien, Kristne. I England hade wäl Kristendomen blifwit undertryckt genom Sachsernes och Anglernes inbrott; men den Romerske Mißionären Augustinus försökte med lycklig framgång åfwen att omwända dessa folk till Kristendomen, likasom Patricius redan ett århundrade förut hade försökt detsamma hos **Irländarne**.

§. 56.

Ny Kyrkoförfattning. Biskopar.

Den förändring, hwarigenom den Kristna Läran blef herrskande i Staten, måste nödwändigt hafwa det wigtigaste inflytande på Kyrkans tillstånd. Biskoparne erhöllo nya årebewisningar, rikare inkomster, större rättigheter och en mera widsträckt magt. De blefwo icke allenast till största delen frie från den borgerliga Jurisdiktionen, utan fingo åfwen del i det werldsliga domare-embetet. Antalet af de andeliga som woro dem underordnade, blef oändligt förökadt, och åfwen infördes några nya Kyrkoembeten, såsom **Archidiakonernes**, **Parabolanernes** och **Kopiaternes**. Presternas giftermål blefwo sällsyntare och mera inskränkte.

§. 57.

Allmänna Synoder.

Presterskapets och isynnerhet Biskoparnes rättigheter blefwo genom de ökumeniske Synoderne ännu mer förökade. Till dem blefwo Biskoparne samman-

kal-

kallade från alla det Romerska Rikets Provinser, och deras beslut gälde för allmänna Rikslagar, så snart de hade erhållit Kejsarens stadfästelse. Deße sammankomster, hwaraf den första blef hållen i **Nicæa** året 325, woro mycket paßande att sammanbinda det Romerska Rikets församlingar till en kropp, men också mycket werksamma till att förhöja Biskoparnes anseende, och att grundlägga det andeliga herrawäldet.

§. 58.

Kyrkosubordination.

Genom de Okumeniska Kyrkomötena och en mängd af Provinsial-synoder, blef olikheten emellan Biskoparne ännu större. Den redan under förra Perioden började **Metropolitan-författning** blef nogare bestämd och utwidgad. Ibland Metropolitanerne sjelfwe, förwärfwade sig några, nemligen Biskoparne i **Rom, Alexandrien** och **Antiochien**, ett öfwerwägande anseende. Med dem blef Biskopen i **Constantinopel** på det första Constantinopolitanska och det Chalcedonensiska Kyrkomötet satt i samma klaß, och erhöll rang strax efter den Romerska Biskopen. Deße, till hwilka ännu Biskopen af **Jerusalem** kom hade namn af **Patriarker**, och hade werkeligen den högsta Kyrkomagten i sina händer, ehuru ännu icke Metropolitanerne woro underkastade en af dem *).

§. 59.

---

*). I grunden war äfwen Biskopen af Carthago, som den förste Primas i Afrika, Patriark.

§. 59.

Romerska Biskopar.

Genom statsklokhet och gynnande omständigheter lyckades det Romerske Biskoparne, att swinga sig opp till en utomordentlig magt och anseende. Deras Biskopssätes glans och deras församlingars föregifna ursprung från de 2 berömdaste Apostlar, förskaffade dem det företräde i anseende framför andra, som dertill war nödwändigt. Det Nicæiska mötet hade stadfästat deras Metropolitan-rättigheter. Stridigheterne om tron, som ödelade Orienten, gåfwo dem tillfälle att göra sig gällande, och Julius den förste kunde af **Synoden i Sardica** (år 344 eller 347) erhålla ett för sig fördelaktigt beslut, och Damasus (sedan år 366) af Kejsar Valentinianus en för sig förmånlig lag. Innocentius I. (år 402 — 417) förde ett befallande språk, och wiste att förskaffa sig inflytande till och med i främmande Provinser. Zosimus (år 417 — 418 och Colestinus (422 — 432) försökte att utwidga deras domsrättighet öfwer Gallien och Afrika. Den statskloke och wältalige Leo (år 440 — 461) lät tilldela sig af Valentinianus den tredje, fullkomlig magt öfwer kyrkorne i riket, och tillwällade sig i sjelfwa Orienten ett stort anseende, ehuru han kände sig bittert kränkt genom de Konstantinopolitanska Patriarkernes upphöjelse. Hilarius, hans efterföljare, (år 461 — 467) blandade sig med eftertryck i de Galliske och Spanska kyrkoangelägenheterne. Gelasius I. (år 492 — 496) framsatte det till och med om annars Synodalbeslut äro ägta, som en trosartikel, att den Romerska kyrkan icke genom Synodalbeslut, men genom JEsu ord, Math. 16, 18, har före:

företräde framför alla församlingar. Den Palmariska Synoden i Rom (år (503) och Skribenten Ennodius täflade om att göra de ypperligaste skildringar af en Romersk Biskops wärdighet. Gregorius I. (år 590 — 604) förstod konsten att under skeen af ödmjukhet dölja sin äregirighet, hwilket hans strid om en Ökumenisk Biskops tittel bewisar. Emot slutet af denna Period hade Biskoparne i Rom ett långt större magt än i början och man började redan uteslutande att kalla dem Påfwar.

§. 60.

Statens förhållande till Kyrkan.

Regenternes magt blef wäl inskränkt genom de stora rättigheter som Biskoparne, isynnerhet de högre, satte sig i besittning af, och den ordentliga rättwisans skipande hindrades wäl af den andeliga Jurisdiktionen och fristädernes rättigheter. Emedlertid upphörde ingalunda kyrkans subordination under staten. Kejsarne till- och afsatte Biskopar, sammankallade, styrde och stadfästade Kyrkoförsamlingarne, och utgåfwo många lagar om kyrkoangelägenheter. Sjelfwa den Romerska Biskopens wal skulle, för att wara gällande, stadfästas af dem, och ännu Justinianus lärde Vigilius att beqwäma sig efter hans wilja. Äfwen de nya upprättade Staternes beherrskare ärade wäl Biskoparne, men läto dem icke taga ifrån sig öfwermagten ur händerne.

§. 61.

Kyrkolagar.

Med kyrkans förändrade författning blef en mängd nya Lagar införde. De många Synoderne

utgofwo förordningar eller Canones, hwaraf namnet Kanonisk Rätt uppkom. Sedan det femte århundradet, blefwo samlingar deraf föranstaltade, men som woro af olika omfång. Johan Scholasticus (d. 578) förfärdigade en sådan, efter ämnenas ordning, åfwen en Nomokanon. Den samling, som föranstaltades af Dionysius den lille (omkring år 526), war wäl icke den älsta, men den berömdaste i Latinska Kyrkan, och då de Romerska Biskoparnas skrifwelser också woro upptagne i den, så erhöllo deße derigenom så mycket lättare lagmäßigt anseende i kyrkan. Genom Kyrkoförsamlingens beslut, fick i synnerhet de Kristnas ägtenskapsrätt många nya och nogare bestämmelser.

§. 62.

Munkar.

Begäret att framför andra menniskor utmärka sig genom fromma öfningar hade, i början af det fjerde århundradet, Munklefnaden att tacka för sin uppkomst. Antonius (d. 357) war den förste Munk, och Pachomius stiftare af Klosterlefnaden. Den utbredde sig ganska hastigt, förmedelst detta lefnadssätts öfwerensstämmelse med tidsålderns herrskande begrepp, och derigenom att den blef anbefald af en Hilarion, Athanasius, Basilius, Martinus af Turonum, Chrysostomus och Hieronymus. Benedict af Nursia (d. 543) blef stiftare af den berömda Orden, som fick namn efter honom. Munkarne, som småningom mer och mer närmade sig till det andeliga ståndet, fingo i många delar ett utmärkt wigtigt inflytande på Kyrkans ställning och händelser; de började sluteligen att åfwen antaga sig de mer och mer sjunkande wetenskaperne.

§. 63.

Kyrkobruk.

För att gifwa Gudsdyrkan mera wärdighet och högtidlighet, äfwen för att så mycket lättare winna Hedningarne, blef Kyrkobrukens mängd öfwermåttan förökade. Kyrkornas mängd och prakt, högtidernas förökade antal, Litanierne, det prunkande och praktfulla sätt, hwarpå Gudstjensten öfwerhufwud, och Nattwarden i synnerhet, blef firad, gaf den religiösa kultur en teatralisk form. Ibland Liturgierne, af hwilka ännu flere finnas öfrige från denna tidsålder, förtjenar i synnerhet Gregorii I Meßekanon att märkas, som dock ännu ingalunda war allmänt införd i de westra länderne.

§. 64.

Kyrkotukt.

Den gamla Kyrkotuktens stränghet aftog nu märkeligt. Till uteslutande ur Kyrkans samfund, dömdes ofta för mycket obetydliga orsaker, och detta hade redan blifwit ett medel till att tillfredsställa de andeliges äregirighet och herrsklystnad. Äfwen sättet hwarpå de uteslutne åter upptogos undergick förändring. Man förökade antalet af de synder, för hwilka skulle göras kyrkobot, tillförordnade egna skriftfäder (pœnitentiarios); hwilkas platser man dock åter indrog, och skref Poenitentialböcker till bruk för de andelige. Leo den store förordnade, att i stället för den offentliga syndabekännelsen för församlingen, kunde det wara tillräckligt att bekänna sina synder för presten.

§. 65.

De Kristnas religiösa tänkesätt.

Alla dessa förändringar i kyrkans stat måste haf=wa inflytande på de Kristnas religiösa tänkesätt. Wäl wisade man en djup wördnad för Kristna religion och de Bibliska skristerne; *) wäl wakade man med stor sorgfällighet öfwer den rena Lärans bibehållande, och i detta hänseende blefwo till ock med de wäldsammaste förhållningsreglor icke förågtade; wäl blef genom predikningar sörjt för allmogens underwisning, och Synoderne sökte genom sina beslut att förekomma sedernas förfall. Men wid Biskoparnes tilltagande anseende, blefwo församlingarne nödsakade att antaga allt det för sanning, och efterfölja det som lag, hwilket de andelige funno för godt att föredraga och föreskrifwa dem. Genom mängden af bruk blefwo de Kristne förde ifrån det andeliga till det sinliga. Genom Munkelefnaden närdes en menniskoskygg och owerksam fromhet, som satte menniskans fullkomlighet i utwärtes öfningar.

§. 66.

Öfwertro ibland de Kristne.

Böjelsen för lättrogenhet och öfwertro tilltog ibland de Kristne derjemte beständigt mer, och yttrade sig allt starkare. Wördnad för Korsets Tecken, som man tillskref stor kraft, föröka de sig. Helgonens,

*) Flera öfwersättningar af Bibelen i detta tidehwarf: den Armeniska, Egyptiska, Göthiska, Latinska, Philoxenianiska Syriska.

i synnerhet Jungfru Marias, och englarnes dyrkan blef ganska allmän. Reliquierne blefwo samlade och höllos i mycken ära. På Pelegrimsresor till heliga ställer, i synnerhet till Jerusalem, sattes ett högt wärde. Fästan blef ansedd för högst wigtig och nödwändig. De sällsammaste berättelser om under och gudomliga uppenbarelser wunno uppmärksamhet och tro. Om också några män, såsom Aerius, Jovinianus i det fjerde, och Vigilantius i det femte århundradet satte sig emot några slag af öfwertro, så blef dock deras röst snart undertryckt. I synnerhet utmärkte Hieronymus sig såsom öfwertrons ifrigaste förfägtare.

§. 67.

De Kristnas seder.

Till följe af deßa omständigheter kunde den Kristna Religionen blott ganska ofullkomligt yttra sina wälgörande werkningar. Utswäfningar af många slag togo i det stället så mycket lättare öfwerhand, helst man war öfwertygad om, att kunna försona alla synder genom många slags medel, i synnerhet medelst gåfwor till kyrkor och kloster. Särdeles härskade en stor råhet och wild grymhet ibland de nyomwände folkslagen. Om också Kristendomen på något sätt förmildrade deßa råa seder, om än sjelfwa de andeliges öfwertro icke war utan nytta, för att hämma många wåldsamheter: så blefwo dock deßa werkningar, afswungne af fruktan, icke frambragte af ren kärlek till det goda. Änteligen så talrika widunder man denna tid än trodde sig hafwa af den renaste helighet, så skulle dock en sann moral swårligen låta dem gälla derföre.

§. 68.

Kyrkoläran.

De Kristnas kyrkolära blef genom nya satser betydligt utwidgad och förökad. Stridigheterne, som fördes angående flera trospunkter, gåfwo förnämligast anledning dertill. De Trosbekännelser, som på Synoderne, i synnerhet de Ökumeniska, blefwo uppsatta, stodo uti högsta anseende. Äfwen berömda Lärares wittnesbörd, förnämligast från forntiden, gällde för en Trosgrund. Att förkasta denna kyrkolära eller afwika ifrån den, ansågs för den afskywärdaste gudlöshet. Icke allenast andeliga och munkar förföljde dem, som annorlunda tänkte, utan äfwen Regenterne trodde att dermed gifwa bewis på sin religiösa ifwer.

§. 69.

Manicheer.

Med all sorgfällighet att förebygga kätterier, uppstod dock en oafbruten sträcka af dem. Manicheerne (§. 42) utbredde sig sedan det fjerde århundradet med en öfwermåttan lycklig framgång i det Romerska riket. Alla bemödanden af enskilta Kyrkolärare, såsom af Biskop Titus af Bostra, Augustinus, som sjelf en gång hade hört till deras parti, och andre Lärare, förmådde lika så litet som Kejsarens stränga lagar, att hämna deras framgång. Den lära, som Spanioren Priscillian föredrog, war lik den Manicheiska, och blef ingalunda utrotad genom deß stiftares afrättande (år 385).

§. 70.

Cæcilliani wal till Biskop af Carthago (år 312), gaf anledning till en långwarig strid, då många Afrikanska Biskopar icke wille erkänna honom, emedan han war ordinerad af en Traditor, Felix, Biskop i Aptunga; och derföre danade ett egit ansenligt parti, som bekom namnet Donatister. Deras tanke, att ingen oren borde tålas i kyrkan, och deras åter upptagande af de Katholskas dop, gjorde dem förhatlige. Alla Kejsar Constantins och hans efterträdares bemödanden, att antingen med godo eller magt sluta oenigheten, woro fruktlösa, tills det lyckades Biskop Augustins outtröttliga werksamhet, efter samtalen i Carthago (år 411) dels att winna största delen af Donatisterne, dels att twinga dem till undergifwenhet.

§. 71.

Arianska Striden.

De redan flere gånger förda stridigheterne om Logos eller Guds Sons Natur (§. 49), blefwo med stor håftighet förnyade, då den Alexandrinska Presbytern Arius påstod emot sin Biskop Alexander, att Guds Son war skapad af fadren, före de öfrige tingen. *) Det Okumeniska kyrkomötet i Nicæa (år 325) fördömde wäl Arii lärosatser och faststälde en Trosformel; men då denne formel i synnerhet fann motstånd i Orienten, då Kejsarne Constantius (d. 361) och Valens (378) gynnade Arianerne:

*) Och skapt af intet (ἐξ οὐκ ὄντων).

nerne: så erfordrades en Athanasii hela ståndaktighet (d. 373), för att icke öfwerwinnas i denna kamp. Motståndarne af den Nicænska tron och ordet ὁμοουσιος hade delat sig i partier, af hwilka några blefwo kallade **rena Arianer**, eller också **Anomoeer** eller **Aetianer** och **Eunomianer**; de andre utgjorde **Homousiasterne** eller **Semi-Arianerne**. Med de Arianska stridigheterne blefwo då undersökningarne om den Helige Ande förbundne, hwilken några höllo för en skapad warelse och en tjenare, andra åter för oskapad och lika i wärdighet med Fadren och Sonen. Den sista meningen behöll öfwerhand och blef stadfästad af det andra Okumeniska kyrkomötet i **Constantinopel** (381), på hwilket man åter upptog den Nicænska Bekännelsen och gjorde den fullständig. Förutan Athanasius woro Basilius den store (d. 379), Gregorius af **Nazianzus** (d. 391) Gregorius af **Nyssa** (d. efter år 394), och ibland Latinerne Hilarius af **Pietavium** (d. 368) och Ambrosius (d. 397), de Lärare som mest utmärkte sig i Arianernes strid. Genom Theodosii stränga förordningar blef Arianismen undertryckt i det Romerska riket; men af de Tyska nationerne war den antagen, och upphörde hos Vandalerne och Östgötherne med deras staters ödeläggelse, men af Burgundierne, Westgötherne och Longobarderne blef den deremot friwilligt öfwergifwen.

§. 72.

Andra strider, som derwid tillika förekommo.

Med den Arianska striden woro många andra mindre införenade. Marcellus, Biskop af Ankyra

kyrka, blef af Österlänningarne beskyld för att neka Logos personlighet, och derföre afsatt från sitt embete, då deremot Westerlänningarne förklarade honom för oskyldig. Hans lärjunge Photinus, Biskop af Sirmium, blef för lika meningar fördömd på en Synod i Sirmium år 351. Biskop Lucifer af Calaris (d. 371) uppwäckte ett Schisma, derföre att han war mißnöjd med den tolerance, hwarmed en Alexandrinsk Synod af år 361 hade beslutit att behandla de till Arianerne öfwergångne Biskoppar. Det Metianska Schisma i Antiochien, som bör åtskiljas från ett annat af samma namn, som uppkom i Egypten efter år 306, hade sin upprinnelse från den frågan: hwilken som war råttmätig Biskop i Antiochien? Häri togo Orienten och Occidenten del, och det blef först i femte århundradet bilagdt.

§. 73.

Apollinarismen och Nestorianismen.

Kyrkolärarnes äldre mening om Christi menniskobildning war, att Logos hade antagit en mensklig kropp, deremot hade Origenes likwäl påstått antagandet af en mensklig själ. *) Apollinaris den yngre, Biskop i Laodicea, (död omkring år 382) walde den första meningen, dock med det påstående, att Logos hade, tillika med kroppen, antagit en sinlig

*) Men före Origenes, hade många af de Palästinensiske Jude-kristne ehuru icke alla anhängare af det modalistiska systemet, och sannolikt äfwen Tertullianus, haft samma föreställning. Jemf. Münters Dogmehistorie, II, p. 224.

lig, men icke en förnuftig själ. Men hans lära blef håftigt bestridd af Gregorius af Nazianzus och Gregorius af Nyßa, och förkastad af Synoder och Kejserliga lagar. För att wakta sig för Apollinarismen, blefwo hos de Österländska lärarne sådan formler brukade, som tillräckligt starkt uttryckte skilnaden emellan det menskliga och gudomliga i Christo. Då nu Nestorius, som ifrån Presbyter i Antiochien hade blifwit Patriark i Constantinopel, betjenade sig af deße formler, så begagnade Cyrillus, Patriark af Alexandrien, detta tillfälle att beskylla honom, som han deßutom hatade, för kätteri, och fick af Nestorius samma beskyllning tillbaka. Den Okumeniska Synoden Ephesus år 431, förorsakade, i stället att bilägga striden, en söndring, som änteligen år 433 blef häfwen derigenom, att Cyrillus med uppoffring af sina dogmatiska formler om Christi ena natur måste köpa Nesterii fördömmelse. Dock affsöndrade sig ett parti, mißnöjdt med Cyrilli förhållande och lärosatser, som för namn af Nestorianer, rättare Chaldeiske kristne, utbredde sig i Orienten och kallas i Indien Thomaskristne.

§. 74.

Monophysiter.

Cyrilli anhängare hade med owilja uppoffrat sina dogmatiska formler, och då således Evtyches, förmedelst det påstående, att Christus hade en natur, blef affsatt, framstod den Egyptiske Patriarken Dioskuros till hans förswar. I sjelfwa werket lyckades det ocksä för denne, att drifwa igenom sina affigter på Röfware-Synoden i Ephesus år 449, men

striden

striden tog en annan wändning genom den Romerske Biskopen Leos motsägelse, och en regeringsförändring i Constantinopel. På det okumeniska kyrkoårendet i **Chalcedon** år 451 blef Dioskuros affatt, och läran om Christi twänne naturer stadfästad. Men nu uppstodo fruktanswärda oroligheter, och den Chalcedoniska Synoden bibehöll sig änteligen, efter häftig motsägelse och några fruktlösa försök till förening, i sitt anseende; deremot afföndrade Monophysiterne sig, delade sig sjelfwe i flera partier, till deß Jacob Baradai (d. å. 578) förenade dem, (**Jakobiter**).

§. 75.

Andra deraf uppkomna stridigheter.

De Monophysitiska stridigheterne blefwo källan till andra. Angående det talesättet: **En af Treenigheten har lidit**, som war för Monophysiterne mycket wigtigt, men också brukades af de Katolske, uppstodo oroligheter; och det blef, ehuru den Romerske Biskopen Hormidas hade ogillat den, dock antaget af dennes efterföljare Johannes II. och af Kejsar Justinianus, samt stadfästadt på den femte okumeniska Synoden. Ännu större oroligheter förorsakade striden de tribus capitulis, i hwilken det lyckades Kejsar Justinianus, efter mycket motstånd, att utwerka fördömmelse-dom öfwer Theodor af **Mopsuesthia**, och några skrifter af Biskoparne Theodoret af **Cyrus** och Ibas af **Edeßa**, och låta stadfästa denna dom på det okumeniska Kyrkomötet i **Constantinopel** år 553. Facundus, Biskop af **Hermiane**, utmärkte sig fördelaktigt genom sitt förswar för de fördömde Kyrkolärarne.

§. 76.

§. 76.

Pelagiansk Strid.

De äldre Kyrkolärarne hade alla tillskrifwit menniskan kraft till det goda, utan att likwäl miß:känna nödwändigheten af ett gudomligt biständ, och de hade till och med grundat Guds rädslut på hans förutwetande, ehuru wäl Latinerne redan antogo en medfödd böjelse för synd, och en stor swaghet hos menniskan till det goda. Aurelius Augustinus, Biskop i Hippo, (d. å. 430) den fruktbaraste skri:bent och en af sin tidsålders mest ansedda Kyrkolä:rare, skiljde sig från deßa föreställningar, och råkade deröfwer i strid med Pelagius och Coelestius. Efter Augustins föreställning, hwilar öfwer alla menniskor, förmedelst deras härstammande ifrån Adam, synd, skuld och dödlighet, likasom oduglighet till allt godt. Kraft till det goda erhålla menniskor:na blott genom Guds omwändande nåd; och att blott några menniskor blifwa delaktige i denna nåd, beror af Guds fria wilja. Pelagus deremot nekade icke allenast alla medfödda synder och tillräknandet af främmande skuld, utan härledde dödligheten från menniskornas natur, och tillade deße, understödde af Guds underwisning, kraft att fullkomligt iakttaga de gudomlige lagarne. Augustinus bragte det derhän, att Pelagii meningar blefwo fördömde såsom kät:terske, oaktadt han år 415 blef frikänd af en Synod i Dioipolis, och oaktadt Pelagianerne hade en skick:lig förswarare i Julianus af Eclanum. Orien:talerne togo dock ingen del i de nya beståmningar, som härwid blefwo införde i Kyrkoläran, ehuru än Synoden i Ephesus år 431 hade fördömt Pela:gianerne.

§. 77.

§. 77.

Semipelagianer.

Med Augustins lärobegrepp woro dock många lärare, isynnerhet i Gallien, icke nöjde; de förblefwo wid de Grekiske lärarnes föreställningar, som på wißt sätt stodo midt emellan deße och de Pelagianske. Deraf hafwa de i senare tider fått namn af Semipelagianer. Johan Cassianus och Faustus af Rhei woro ibland de förnämste. Då de isynnerhet funno Augustins lära om en owillkorlig förutbeständmelse anstötlig, blefwo densammas anhängare af dem kallade Prädistinatianer, och en af dem, Lucidus, på Synoden i Arelate (år 475) twingad att återkalla den. Sedermera blefwo wäl de Semipelagianske meningarne förkastade af Synoderne i Arausio och Valentia (år 529) och af de Romerske Påfwarne, men detta oaktadt icke undertryckte.

§. 78.

Mindre stridigheter.

I den sista hälften af det fjerde århundradet blefwo Audianerne, som hade sitt namn efter Syriern Audiu's eller Audæus, beskylde för Anthropomorphismus; Meßalianerne eller Eucheterne, som uppkommo på samma tid, woro Mystiker och Swärmare. Redan tidigare hade Eustathianernes öfwerspända Asceetiska grundsatser blifwit förkastade på en Synod i Gangra (omkring år 340). Mest besynnerlig war striden om Origenis rättrogenhet, hwarom redan Rufinus och Hieronymus twistade, emot hwilken Epiphanius och Theophilus

lus hade ifrat, och begagnat sig af denna ifwer till en pretext för att störta Johan Chrysostomus år 403, och som ändteligen blef formeligen förklarad för en kättare af Kejsar Justinianus och en af honom föranstaltad Synod.

§. 79.

Wettenskapernes Tillstånd.

Wettenskaperne woro wäl i aftagande, men emedlertid gåfwos dock ännu brukbara Historieskrifware, berömde Talare *) och Skalder. Filosofien, i synnerhet den nyplatonska, blef flitigt studerad, och Jamblichus (d. omkring år 333), Themistius (d. efter 387), Eunapius (d. omkring år 400), Hypatia, (d. 416), Proklus (d. 485) erhöllo icke ringa beröm. Dock blefwo de filosofer, som Julianus hade gynnat, förföljde af Kejsar Valens år 374, och Justinianus befallte att deras Skola i Athen skulle tillslutas. De Kristne woro nu i en mera gynnande författning, för att med mera framgång kunna lägga sig på wettenskaperne, och de funno sig öfwermåttan kränkte genom de inskränkningar, som Julianus gjorde i detta affeende. Emedlertid syßelsatte de sig till största delen blott derföre med wettenskaperne, att de skulle kunna göra bruk af dem för Theologien; ej heller fattades det sådane, som föraktade de werldsliga wettenskaperne, eller af dem fruktade fara för kristendomen. De Kristna Skalderne, såsom Juvencus och Quintus Au-

*) Märkwärdig är i synnerhet Libanius. Orationes ed Reiskii.

Aurelius Prudentius Clemens, *) tillika med andra, upphinna icke en gång medelmåttan. Deremot herrskar en bättre smak i Basilii tal och bref, isynnerhet i Johan Chrysostomi tal. I Filosofien, som många Christne lärare ganska wäl kände, woro de kristne Elektiker; dock följde de i början af denna Period mera de Platonska, emot slutet af densamma mer de Aristoteliska grundsatserne. I femte, och ännu mer i sjette, århundradet sjönko wettenskaperne djupt. Endast Boethius och Cassiodorus höjde sig i de westra Länderna öfwer sin tidsålder.

§. 80.

Theologiens tillstånd öfwerhufwud.

Lärda Religionskunskaper woro i början af denna Period flerfalldigare än mot slutet af densamma. Striderne med kättare gåfwo mest tillfälle att öfwa dem. För Theologiska läroanstalter war föga förjdt, och glansen af den Alexandrinska katechetiska Skolan, som ännu i Didymus (d. efter år 392) hade en berömd lärare, utsläcktes i det femte århundradet. Friheten i att lära och undersöka, blef ständigt inskränkt inom allt trångare gränsor, och wanan att blott eftersäga berömde föregångare, blef allt mer allmän.

§. 81.

*) Af Latinska Poeter förtjena ännu att nämnas Coelius Sedulius, Paulinus af Nola, Avitus, Dracontius, Arator; af Grekerne Apollinaris, Gregorius af Naz, Nonnus o. a. Fabricii Bibl. Græc. T. VII (cura Harles) p. 584 sequ.

§. 81.

Kristna Religionens förswar.

I början då kristendomen ännu hade att strida mot hedendomen, uppträdde många förswarare för densamma. L. Cæcilius Lactantius (d. omkring år 325) utmärkte sig genom sitt renare Latinska skrifsätt. Eusebius, Biskop i Cäsarea (d. 340), öfwergick honom wida i lärdom. Af de skrifter, som blefwo skrifne emot Kejsar Julianus, äro blott tie böcker af den Alexandrinske Cyrillus öfrige. Ambrosius påstod emot Tymmachus, att det war berömwärdt att förstöra den hedniska gudstjensten. Augustinus och Orosius sökte att wederlägga det rycktet, att Christendomens införande hade blifwit skadligt för det Romerska Riket. Den lärde Therdoretus anställde en utförlig jemförelse emellan den kristna och hedniska religionen. Emot Judarne kommo några, dock obetydliga, skrifter i dagsljuset. Emot slutet af wårt tidehwarf blefwo bewisen för kristendomen försummade.

§. 82.

Bibelstudium.

Om Bibelens kanon samlade Eusebius kostbara efterrättelser. Emellan de Grekiske och Latinska lärarne röjde sig den skiljaktighet angående det Gamla Testamentet, att de siste ocksa räknade de böcker till kanon, som blott funnos på Grekiska. Angående det Nya Testamentets kanon war en större, men ingen fullkomlig öfwerensstämmelse. Aktningen för Bibelen war mycket stor och deß bruk ännu oin-

skränkt

skränkt; blott felades språk-kunskap och fasta grund-satser, för att förklara den riktigt; de anwisningar som Augustinus *) och Cassidorus gåfwo der-till, woro icke af stor betydenhet. I Orienten hade dock en mängd af ypperliga tolkare bildat sig, ibland hwilka Theodorus, **) Biskop af Mopsuesthia (d. år 428), war den berömdaste, men också den mest mißtänkte af sina samtidige. Johan Chryso-stomus ***) (d. 407) och Theodoretus (d. 457) wunno mera bifall. För deras exegetiska skrifter stå den Alexandrinske Cyrilli långt tillbaka. Pro-copius af Gaza (omkring år 520) i det sjette århundradet, war åtminstone en flitig samlare. La-tinerne stodo långt efter Grekerne, blott med undan-tag af Hieronymus (d. år 420). Den berömde Augustinus kan såsom Exeget icke jemföras med sin motståndare Pelagius, dock har han företräde framför senare skribenter af detta slag, en Cassiodo-rus eller Gregorius den store.

§. 83.

Tradition.

Jemte Bibelen blef Traditionen beständigt bru-kad såsom det bästa hjelpmedel till att stadfästa Kyrko-läran, wederlägga kättare och förklara den heliga skrift. Hwad

---

*) Det första försök till en Hermeneutik war: Septem regulæ Tychonii.

**) Före honom Eusebius B. af Emisa (d. år 360) och Diodorus af Tarsus (d. före 394).

***) Dessutom läfwen Isidones af Pelusium (d. om-kring 449).

Hwad Kyrkoförsamlingarne hade afgjort, och berömde rättrogne lärare påstått, wågade ingen att sätta i twifwelsmål. De fullständigaste förklaringar öfwer Traditionens bruk och beskaffenhet, har Vincentius af **Lirinum** (d. omkring år 450) efterlemnat. De gamle lärarnes motsägande meningar samlade Stephanus Gobarus.

§. 84.

Troslåran.

Endast få försök gjordes att lemna en sammanhängande framställning af Troslåran. Cyrilli af Jerusalem (d. 386) katecheser, Theodorets femte Bok af utdraget af kätterska fabler, Rufini förklaring af Trosbekännelsen hafwa ett populärt föredrag till systemål. Gregorii af Nyssa större Religions-underwisning, och Augustini handbok om Tron, Hoppet och Kärleken, äro förmera öfwade Läsare. Den föregifne Dionysii Areopagitas skrifter kunna tjena till ett hufwudkälla för den mystiska theologien. Deremot blefwo enskilta ämnen af Dogmatiken desto flitigare bearbetade, och isynnerhet hade Augustin ett utomordentligt stort inflytande på Westerländska Kyrkans Dogmatik; efter honom låt man sig till det mesta nöja med att samla äldre berömde lärares meningar.

§. 85.

Särskilta Dogmers uppkomst.

Läran om Treenigheten hade fått en nogare utweckling och fastare bestämmelse genom de Arianska

anska och Macedoniska twisterne §. 71. **Augustinus** och **Boethius** skrefwo angående den, werk, som ansågos af mycket wärde. Läran om **Christi Person** blef i de Nestorianska och Monophysitiska striderne §. 73, 74 undersökt med största spetsfundighet, och bestämd genom den Chalcedonensiska Synoden. De Pelagianska twisterne §. 76, 77 ledde till en bestämd Läroform om menniskans **krafter, frihet** och böjelse till synd, om **Guds nåd** och **förutbestämmelse**. I anledning af de Origenianska stridigheterne §. 78, blefwo meningarne om **själens Prå-existents** och **de fördömdas frälsning en gång i tiden** förkastade såsom kätterska. Genom den Donatistiska striden §. 70, blef dogmen om **Kyrkan** widare utbildad.

§. 86.

Fortsättning.

Andra läror blefwo deremot mera obestämda, och skiljaktiga meningar funnos om dem; till ex. om sättet hwarpå JEsus hade frälst menniskorna genom sin död; om sättet hwarpå JEsus war tillstädes i nattwarden. Deremot stego i allmänhet föreställningarne om Döpelsen och Nattwardens kraft och werkningar högre. **Barndopen** blefwo ansedda för nödwändiga. Läran om skärselden efter döden fick, efter många omwäxlingar, genom Gregorius I. ett bestämdt skick.

§. 87.

Sedolärans Tillstånd.

Föreskrifter för sederne blefwo flitigt inskärpta, icke blott i predikningar, utan också i egna skrifter.

Syriern Ephræm (d. år 378), Basilius den store, och Gregorius af Nyßa, Johan Chrysostomus, Isidor af Pelusium och Nilus (d. omkring år 450) woro de bäste moraliske skribenter i den Grekiska Kyrkan, likasom Ambrosius ock Augustinus i den Latinska. Ingen af dem är dock fri för benägenhet att tillägga utwärtes handlingar ett öfwerdrifwit wärde, och hos alla röjde sig kärlek till munklefnadens stränghet. Johan Climachus skref en mystisk Äsietisk bok. Gregorii den stores Moralier öfwer Hjob äro uppfyllda med sökta tolkningar och tröttande Deklamationer.

Tidstabell

För den Andra Perioden.

År

306. Constantin blifwer Kejsare. Maxenzius upphåfwer sig till Kejsare i Italien.
307. Severus omkommer. Kejsar Licinius.
309. Pamphilus blifwer martyr.
311. Galerius dör.
312. Constantin drager emot Magnentius, som omkommer. Den Donatistiska Schismans början. Första Indiktion.
313. Fredsedikt för de Kristne af Constantin och Licinius.
314. Sylvester Biskop i Rom. Kyrkoförsamling i Arelatum.
319. Början af den Arianska striden.
321. Fördelaktiga lagar för de Kristne.
323. Licinius öfwerwinnes. Constantin herrskar ensam.
325. Kyrkoförsamling i Nicäa.
326. Athanasius blifwer Biskop i Alexandrien. Helena söker och finner den heliga grafwen.
327. Arius blifwer återkallad, Eustathius, Biskop i Antiochien, affatt.
330. Constantinopel blifwer inwigdt.
335. Kyrkoförsamling i Tyrus och Jerusalem.
336. Marcellus af Ankyra blifwer affatt. Julius blifwer Biskop i Rom. Arius dör.
337. Constantin dör. Constantin II. Constantius Constans.

340. Constantin II. omkommer. Eusebius af Cäsarea dör.
341. Synod i Antiochien. Eremiten Paulus dör. Athanasii ledsagare till Rom utbreda ännu mer kärlek till munklefnaden i Occidenten.
342. Synod i Rom för Athanasius. Eusebius af Nicomedien dör.
343. Sapores förföljer de Persiske Kristne.
346. Donatistiske Circumcelliones.
347. Synod i Sardica och Philippolis (efter andra), år 344.
349. Athanasius blifwer åter insatt.
350. Constans omkommer. Magnentius, hedendomens wän. Cyrillus blifwer Biskop i Jerusalem.
351. Första Sirmiska Synoden, Photinus blifwer affatt.
352. Liberius Biskop i Rom.
353. Magnentius omkommer.
356. Athanasius flyr undan. Antonius, stiftare af munklifwet, dör.
357. Andra Sirmiska Synoden.
359. Tredje Sirmiska Formeln. Synoder i Rimini och Seleucia.
360. Julianus blifwer i Gallien utropad till Kejsare.
361. Constantius dör. Julianus. Försök att uppbygga templet i Jerusalem.
363. Juliani död. Jovianus. Synod i Alexandrien under Athanasius. Lucifer.
364. Valentinianus och Valens regera.
366. Liberius dör. Damasus blifwer Biskop i Rom.
367. Valens förföljer de Katolske. Hilarius af Pietavium dör.
371. Basilius M. blifwer Biskop af Cäsarea.
373. Athanasius dör.

374. Ambrosius blifwer Biskop i Mayland.
375. Valentinianus I. dör. Gratianus. Valentinianus II.
377. Ulphilas Göthernes Biskop.
378. Valens omkommer.
379. Theodosius blifwer regent i Orienten.
381. Synod i Constantinopel, Biskopen i Constantinopel får rang näst efter den Romerska. Theodosii stränga lagar mot alla kättare.
383. Gratianus omkommer. Fredskongreß i Constantinopel.
384. Priscillianus blifwer afrättad. Sirius blifwer Biskop i Rom.
386. Cyrillus Biskop af Jerusalem dör.
387. Augustinus blifwer döpt i Mayland. Manimus öfwerwinnes af Theodosius.
390. Theodosius underkastar sig Kyrkobot.
391. Gregorius af Nanzianzus dör.
392. Valentinianus II. omkommer.
394. Eugenius öfwerwinnes. Theodosius afskaffar de hedniska bruken.
395. Theodosius I. dör. Arcadius och Honorius.
397. Ambrosius i Mayland dör. Tredje Kyrkoförsamlingen uti Karthago.
398. Chrysostomus blifwer Biskop i Constantinopel.
400. Martin af Turonum dör. Theophilus, Biskop i Alexandrien, ifrar mot Origines.
401. Innozens I. blifwer Biskop i Rom.
403. Epipharius dör. Synodus ad Quercum, i en förstad af Chalcedon.
405. Hieronymus skrifwer emot Vigilantius.
407. Chrysostomus dör.
408. Arcadius dör. Theodosius II.
410. Rufin dör.

411. Samtal med Donatisterne i Afrika.
412. Cyrillus blifwer Biskop i Alexandrien. Början af den Pelagianska striden. Innocens I. utnämner en vicarius i det östra Illyrien.
415. Synod i Diospolis. Hypatia mördas (efter andra år 413).
417. Innocentius I. dör. Zosimus.
418. Pelagianernes fördömmelse i Afrika, som Zosimus befaller.
419. Strid för Apiarii skull.
420. Hieronymi död.
422. Coelestinus blifwer Biskop i Rom.
423. Kejsar Honorius dör. Theodoret B. i Cyrus.
425. Valentinianus III. blifwer Kejsare.
428. Nestorius blifwer Biskop i Constantinopel, råkar i strid.
429. Theodor af Mopsuesthia dör. Vandalerne eröfra Afrika.
430. Augustinus dör.
431. Kyrkoförsamling i Ephesus. Paulinus af Nola dör.
433. Förlikning emellan Cyrillus och Österlänningarne.
435. Thomas Barsumas.
437. Vandalisk förföljelse i Afrika.
438. Codex Theodosianus.
440. Leo I. blifwer Biskop i Rom.
444. Cyrillus af Alexandrien dör. Dioskurus. Strid emellan Celidorius och Hilarius.
448. Eytyches ifrar emot Nestorianerne, blifwer affatt.
449. Röfwaresynoden. Isidor af Pelusium. Anglerne och Sachserne komma till Britannien.
450. Theodosius II. dör. Marcianus.
451. Okumenisk Synod i Chalcedon.
452. Attila tågar till Italien, wänder åter om. Sachserne i England.

455. Valentinianus III. omkommer. Rom blifwer plundradt af Vandalerne.
457. Marianus dör. Leo af Thracien.
461. Leo Biskop i Rom dör, åfwen Simeon Stylites.
462. De icke Nestorianske kristne fördrifwas ur det Persiska Riket och Nestorianerne få en fastare inråttning i Persien.
468. Simplicius blifwer Biskop i Rom.
474. Kejsar Leos död.
476. Slut på det Occidentaliska Kejsaredömet. Odoacer Basiliscus.
477. Hunnerich blifwer i Genserichs ställe Vandalernes Konung.
482. Zeno's Henotikon. Petrus Mongus.
484. Collatio Carthaginensis med Donatisterne.
486. Chlodovæus öfwerwinner Syagrius.
491. Zeno dör. Anastasius.
492. Gelasius I. blifwer Biskop i Rom.
493. Theodorich Konung af Italien.
496. Chlodovæus låter döpa sig.
498. Symmachi och Laurentius strid om den Romerska Biskopswårdigheten.
499. Allmän Nestoriansk Synod i Persien och fullkomlig stadfästelse af Nestorianernes författning och hierarchie.
503. Synodus Palmaris i Rom.
505. Synod i Agatha.
511. Chlodovæus dör.
514. Hormisdas blifwer Romersk Biskop.
518. Anastasius dör. Justinus.
521. Theopaschiter.
523. Homeriterne blifwa kristne.
525. Boethius fången och afråttad.
526. Theodorich dör.

527. Justinianus blifwer Kejsare.
529. Synod i Arausio emot Massilienserne. Fulgentius af Ruspe dör. Codex Justinianæus.
530. Synod i Valentia. Benedict stiftar Klostret Monte Cassino.
534. Codex repetitæ prælectionis. Det Vandaliska rikets förstöring. Det Burgundiska riket kommer till Frankerne.
535. Början af Göthiska kriget.
541. Orienianska oroligheter i Paläftina.
544. Benedict af Nursia dör. Justiniani lag mot tria capitula.
545. Jacobus Baradai begynner sina wandringar för att inrätta det monophysitiska partiet.
553. Femte Okumeniska Synoden. Vigilius.
554. Slut på Göthiska kriget.
555. Vigilius, Biskop i Rom; dör.
565. Justinianus I. dör. Justinus.
568. Longobarderne tåga till Italien. Alboinus.
578. Justinus dör. Tiberius.
580. Hermenegild gör uppror emot Leovigild.
582. Mauritius blifwer Kejsare.
585. Svevernes rike blifwer förenadt med det Westgöthiska.
587. Recaredes inför den katolska läran i Spanien.
589. Tillägget filioque stadfästes på en Synod i Toledo.
590. Gregorius I. blifwer Biskop i Rom.
595. Strid om en Okumenisk Biskops tittel. Johan Scholasticus dör.
596. Början af Augustini Mission till England.
602. Mauritius blifwer bragt om lifwet af Phocas.
604. Gregorius den store dör.

Tredje

Tredje Perioden.

Från Gregorius den förstes död till Gregorius den sjundes regering 604 — 1073.

§. 88.

Muhammed.

Abucassem Muhammed, en Arab, (född år 569) uppträdde i sitt fädernesland såsom stiftare af ett nytt religionsparti. Ehuru han (år 622) måste fly från **Mecca**; behöll han dock slutligen seger öfwer sina fiender, och dog såsom andelig och werldslig Regent öfwer Arabien år 632. Hans religion, som är framställd i **Koranen**, har läran om Guds enhet till grundwal, men yrkade också på flera utwärtes ceremonier. Den då warande kristendomens urartade tillstånd, hans läras öfwerensstämmelse med de herrskande religions-meningarne, och den utmärkta krigslycka, som dristig tapperhet och gynnande omständigheter förskaffade Muhammedanerne, befrämjade betydligt deß hastiga utbredande.

§. 89.

Kalifatet.

Muhammeds efterföljare, som kallades **Kalifer**, utwidgade deras rike genom ansenliga och widsträckta

sträckta eröfringar. Palästina, Syrien, Mesopotamien, Persien, Armenien, Egypten kommo snart under deras wälde. De eröfrade äfwen sjökusterne af Afrika längs med Medelhafwet, gingo öfwer till Sicilien och Spanien och hotade Frankrike; så att deras herrawälde utsträckte sig från Indus till de Pyreneiska bergen. I det åttonde århundradet började deße segerrike Araber att dyrka de hittills helt och hållit försummade wettenskaperne. Emedlertid förföll deras stora rike efter hand, hwartill äfwen de skiljaktiga Sekternes inbördes strider och Turkarnas tillwäxande magt bidrogo.

§. 90.

De kristnas öden under Muhammedanerne.

Genom Muhammedanska Rikets tillwäxt och utbredande, led icke allenast det Constantinopolitanska Kejsaredömet, utan äfwen kristna kyrkan ett stort afbräck, ehuru Muhammedanerne icke woro lifwade af någon förföljelse-anda. I några länder, hwarest tillförene kristna församlingar hade blomstrat, gingo deße alldeles öfwerända; i andra lefde de kristne åtminstone i förtryck, som småningom störtade dem allt mer i okunnighet och barbari.

§. 91.

Den Österländska Kyrkans utwidgning.

Med denna förlust, som i synnerhet den **Grekiska Kyrkan** led, stå de utwidgningar, som den i detta tidehwarf erhöll, ingalunda i ett lika förhållande. **Bulgarerne**, som trängde in i det Grekiska Kej-

Kejsaredömet, blefwo sedan 865 bragte till kristendomen. Methodius och Cyrillus, som härwid woro de mest werksame redskap, utbredde den kristna läran äfwen hos Slaviska folkslagen, Mährerne och Böhmerne. Ryßarne, som likaledes blefwo farlige för Grekerne, gingo, i sin Storfurstes Wlodimirs fotspår, (år 988) öfwer till kristna bekännelsen, sedan man i förwäg hade gjort några fruktlösa omwändelse-försök hos dem. Äfwen Nestorianerne bidrogo i östern, att skaffa kristendomen nya bekännare, och stiftade icke allenast församlingar i det stora Tartariet, utan framträngde med sina missioner ända till China. Så ofullkomlige denna tids omwändelser, till följe af deras beskaffenhet och de derwid anwände medel, än woro, så bidrogo de dock icke litet till de omwände folkslagens kultur.

§. 92.

Presterskapets tillstånd.

Presterskapet kunde i det Grekiska Riket, som beständigt mer och mer förswagades, wäl icke stiga högre, oaktadt det bibehöll ett stort inflytande på alla angelägenheter; men destomer upphöjde det sig i de westra länderne. Genom den fromma öfwertrons gåfwor och testamenten, tillflöto ständigt nya rikedomar Kyrkorne och Biskoparne. Deras stora werldsliga egendomar, deras uteslutande besittning af den tidens ringa kunskaper upphöjde deras anseende, och gåfwo dem det första rummet ibland Riksständerne. Furstarne brukade dem i de wigtigaste förrättningar, och förökade under tiden af Statsklokhet deras magt, för att genom dem sätta en motwigt emot de werldsliga

-sliga Vasallernes olofliga tilltag. Inweckladе i sådane göromål, eller öfwerlemnade åt utswäfwande njutningar af deras rika inkomster, försummade de flesta Biskoparne sina embetspligter, och deßutom gjorde ännu många sig föraktlige och hatade genom sina laster. Det ogifta ståndet blef, isynnerhet genom Påfwarnes werksamhet, allt mer infördt, utan att dock blifwa allmänt, ibland Westerländernes Presterskap, hwilket ännu mer bidrog till förderfwande af deß seder. Grekerne afweko häruti ifrån Latinerne. Kyrkoförsamlingarne och några regenter, såsom Carl den store och Ludvig, bemödade sig, utan särdeles nytta, att mota och förekomma de andeliges urartande. Ännu woro emedlertid Presterne undergifne Furstarne, och Biskops-embetena blefwo ofta besatte genom wal med Landsherrens stadfästelse och förläning, ofta efter Landsherrens blotta godtfinnande.

§. 93.

Munkar.

Munkarne, för hwars stånd tidsåldern ännu beständigt fortfor att yttra böjelse, blefwo städse räknade till andeliga ståndet. Nya kloster blefwo stiftade i stor mängd och rikligen begåfwade med inkomster och rättigheter. I Westerländerne bekände Munkarne sig till den helige Benedicts-orden; dock blefwo de icke densammes stränga föreskrifter trogna, utan blandade sig i werldsliga strider, och alla slags oordningar togo ibland dem öfwerhand. Man försökte att afskaffa deße mißbruk, hwarmed redan de Frankiske Konungarne syßelsatte sig, och deraf uppstodo nya stiftelser. Berno (år 910) lade grunden

till Cluniacensernes Congregation, och Odo gaf den (år 927) en fastare inrättning. Camaldulensernes congregation blef år 1018 upprättad af Romuald af Ravenna. Congregationen af Vallombrosa stiftade Joh. Gualbert omkring år 1038. Alla deßa och dylika stiftelser woro blott grenar af Benedicter-Orden. Åfwen klostrens föreståndare sträfwade efter större rättigheter, och några gjorde sig frie från uppsigten af Biskoparne, som woro satte öfwer dem. Klostren woro wäl nu plantskolor för öfwertro, och stöd för hierarchien, men tillika tillflygtsställen för många olycklige, skyddswärn för den lilla öfwerblifna resten af wettenskaperne, och med dem woro underwisnings-anstallter förenade. Det öfriga Presterskapet sökte en åra uti att efterfölja lefnadssättet i klostren. Således uppstodo Canonici eller Chorherrar, som följde en regel, som war föreskrifwen af Chrodegang, Biskop i Metz, i åttonde århundradet *).

§. 94.

Romerske Biskopar.

Märkwärdigare än alla öfriga förändringar i Presternes tillstånd, äro de hastiga steg, med hwilka de Romerske Biskoparne ilade till sin storhet. Ännu stodo de under de Grekiske Kejsarne, hwilkas magt dock blef mycket wacklande genom deras frånwaro. Den

*) Canonici sæculares, som följde Påfwen Nicolaus den andras föreskrift af 1059, och regulares, som följde Ivos anwisningar, hwilken sedan blef Biskop af Chartres. Mabillon Annales Ord. Ben. T. IV. p. 586.

Den Monotheletiska striden, och sedermera bilderstriderne, erbjödo dem, som nu redan företrädeswis blefwo kallade Påfwar, ett paßande tillfälle att undandraga sig det Grekiska herrawäldet, som skedde under Gregorius III. (d. 741). Men oroade af Longobarderne, sökte de beskydd hos Frankerne, hwilkas Konung Pipin, som war Zacharias förbunden, öfwerwann Longobarderne, och lade genom sin gäfwa (år 755) grunden till Påfwarnes werldsliga herrawälde. Carl den store stadfästade och förökade denna gåfwa, men bibehöll dock derwid sitt herrawälde öfwer Påfwen.

§. 95.

Missioner i Occidenten.

Under det Påfwarne på detta sätt hade blifwit Furstar, förstodo de att lyckligt utwidga sin andeliga magt. Kejsar Phokas's samtycke, att den Romerska Kyrkan skulle wara den första ibland alla, war af ringare betydenhet; deßomer wunno Påfwarne genom de missioner, som blefwo företagne under deras uppsigt, och förskaffade dem nya undergifne. **England**, dit redan Gregorius hade skickat missionärer, blef nu helt och hållit bragt till kristendomen, men tillika till ett stort beroende af den Romerska stolen, och tjenade, tillika med **Skottland** och **Irland**, till en plantskola för nya missionärer. Columban, Gallus, Kilian, Willibrord gingo ut härifrån, för att göra Tyskarne till kristne. Mer än alla deße werkade Winfrid eller Bonifacius, hwilken under Påfweligt beskydd och Påfwelig styrelse, som han hade förpligtat sig att följa, grundlade kristendomen, men ockå det Påfliga öfwerwäl-

det i Tyskland. Likasom Bonifacius bragte Thyringarne och Hessarne till kristendomen, på samma sätt påtwingade Carl den store de öfwerwundne Sachsarne dopet genom långt wåldsammare medel.

§. 96.

Fortsättning.

Mildare woro deremot de medel hwarigenom kristendomen blef gjord bekant för Danskar och Swenskar, ehuru det Franska hofwets politik befrämjade saken. Ebbo, Ärkebiskop af Rheims, gjorde så wida början, som den Jutländske Underkonungen Harald Klak af honom hade blifwit omwänd. Men genom den Corbeiske Munken Ansgarii (född 801) resor och bemödanden (från 826-865) blef dock kristendomen egenteligen grundad i Norden: och Ärkebiskopsstolen i Hamburg (upprättad 831) blef den medelpunkt, från hwilken Ansgar och hans efterföljare befrämjade religionens och kulturens utbredande i wåra länder. Under Harald Blåtand och Swen Tweskägg blef kristendomen allt mer utbredd i Danmark, och under Knut den store (d. 1036) fullkomligt herrskande. I Swerige fick den först twenne århundraden efter Ansgarius fast grund, då Olof Skötkonung (d. 1024) och hans hof bekände sig till den. Omkring samma tid blef den införd i Norrige och deß kolonier af Konung Olof Tryggwarson, och fullkomligt rotfästad under Olof den tjocke, sedan den helige (d. 1030).

§. 97.

Falska Decretaler.

Ännu war emedlertid Påfwarnes herrawälde icke utsträckt öfwer hela den Westerländska kyrkan. Men Carl den stores swaga efterträdare tilläto dem att utwidga sin magt. Aldramest befordrades deras afsigt genom den samling af **Decretaler**, som hade blifwit uppdigtad i det nionde århundradet af en anonym under det antagna namnet Isidores (Peccator, Mercator). Denna samling, som blef upptagen såsom ägta, upphöjde Påfwarne till hela kyrkans lagstiftare och herrar, och gaf dem tillfälle att så inskränka Metropolitanernes och Provincial-synodernas rättigheter, att allting berodde af deras godtfinnanden. Nicolaus I. (858-867) den förste Påfwe som lät kröna sig, gjorde redan ett widt utsträckt bruk af deße Decretaler. Oaktadt den häftiga motsägelse hwarmed Hinkmar af **Rheims** bestridde honom det, yrkade han sitt påstående att wara Frankiska kyrkans öfwerdomare. I Konung Lothars skiljsmäße-sak affatte han Tyska Ärkebiskoppar, och gjorde sig genom sin bandlysning fruktanswärd för Konungen. Ett mycket gynnande tillfälle att göra sig wigtig hos de Tyske och Frankiska Konungarne, erbjöd Kejsare-wärdigheten, efter hwilken begge traktade, och hwilken Påfwarne sökt att föreställa såsom en gåfwa af dem, emedan kröningen i Rom tillkom dem.

§. 98.

Påfwarnes seder i det nionde och följande århundraden.

Berättelsen om en Påfwinna Johanna, som skall hafwa regerat i det nionde århundradet, är för lån-

långesedan erkänd för en fabel, men har blifwit ut tydd på många slags sätt. Wißt är det deremot, att de förskräckligaste oordningar hade i det tionde århundradet tagit öfwerhand i Rom. De fleste Påfwar woro begifne på de skamligaste utswäfningar; Theodora och hennes döttrar Marozia och Theodora insatte Påfwarne och beherrskade dem. Den förstöreise, som herrskade i Italien, drog den Tyske Konung Otto dit, hwilken blef krönt som Romersk Kejsare, lät afsätta (år 963) Påfwen Johan den tolfte (den förste, som förändrade sitt namn) och öfwer hufwud med eftertryck begagnade sin magt öfwer Påfwarne. Hans son och soneson, äfwensom ännu Henrik den tredje, hwilken lät afsätta tre Påfwar på Kyrkoförsamlingen i Sutri, (år 1046) utöfwade samma magt. Under Nicolaus II. blef år 1059 grunden lagd till Kardinalernes Collegium.

§. 99.

Den Latinska Kyrkans utwidgning.

Efter Nicolaus, förswarade deße Påfwar rättigheten, att utöfwa högsta Jurisdiktionen öfwer den Westerländska kyrkan, att genom skrifwelser och sändebud införa kyrko-förordningar i främmande länder, och att stadfästa nya upprättade Biskops- och Ärke-Biskopsdömen. Deras Jurisdiktion blef äfwen utwidgad genom nya folkslags omwändelse. **Böhmernes** och **Mährernes** omwändare woro wäl Greker, men funno dock nödwändigt att söka den Romerska Stolens beskydd och bistånd. De tre Nordiska Rikenas öfwergång till kristendomen, bragte också dem snart till en nära förbindelse med Påfwarne. Äfwen de från deras fädernesland utwandrade **Normänner,**

ner, som hade nedsatt sig i Frankrike, kommo i samma förhållande: ännu mera tjenade de Normanniske Staterne i Italien till stöd för den Påfliga magten, hwars Lånemän de blefwo. Då **Otto den store** förde de **Slawiska folkslagen**, som bodde i Tyskland, till den kristna bekännelsen, gjorde man ansökan om Påfweligt samtycke till de nya uppråttade stiften. Äfwen **Polen** och **Ungern**, der den kristna kyrkan i det tionde århundradet blef herrskande, kommo ganska snart under beroende af Påfwarne. Genom Påfwarnes andeliga herrawälde blef wäl en wiß enformighet i Ländernas kyrko-inråttningar införd, många oordningar förhindrade eller afskaffade och skrankor satte för de storas magt och godtfinnande; men deremot blefwo Provincial-kyrkornas råttigheter kränkte, och grunden lagd till de orättrådigheter och utsugningar, hwarigenom den Påfliga Hierarchien gjorde sig förhatlig i den följande Perioden.

§. 100.

Kyrkorätt.

En alldeles ny Kyrkolag blef genom de falska Dekretalerne skapad, och Provincial-Synodernes och Metropolitanernes anseende till intet gjordes, emot hwilka Biskopparne nu funno ett säkert skyddswärn i Påfwarne. Ehuruwäl de Frankiska Konungarne i sina kapitularier hade gifwit många kyrkolagar; så blefwo dock Regenternas råttigheter allt mer inskränkte i kyrkosaker, och den uppenbara kampen emellan den werldsliga och andeliga magten förberedd. **Burchard**, Biskop i Worms, i det elfte århundradet, som efter **Cresconius**, **Isidor** af **Hispalis**, **Ansegis**, **Benedict**, **Regino** (d. 915) samlade kyr-

kolagarne, upptog redan falska Dekretaler derutk. I den Grekiska Kyrkan hade den **Trullanska** Synoden (concilium quinisextum), år 692 gifwit många nya kyrkolagar, och den berömdaste skribent om Kyrkorätten war Photius (d. 891).

§. 101.

Kyrkobruk.

I Occidenten blefwo andra Länders Liturgier småningom utträngde af den Romerska, och en följd deraf war, att det Latinska språket blef allmänt wid Gudstjensten. Ceremoniernas antal blef öfwermåttan förökadt. Många nya **Fester**, isynnerhet till åra för Helgonen, och nya praktfulla inrättningar till deras dyrkande uppstodo. Kyrkorne blefwo utsirade med **bilder af Helgon**, och deras större helighet berodde af mängden och ryktbarheten af de Reliquier som förwarades i dem. Det sätt, hwarpå Presterne buru **Consuren**, war ett föremål af wigt. **Rosenkransens** bruk uppkom. Nattwarden blef icke allenast förökt med nya ceremonier, utan **enskilta mässor** och **sjålamäßor** blefwo åfwen nu brukliga, och öppnade en ny källa till rikedom för Presterne. Isidorius af Hispalis Amalarius Walafried Strabo woro de mest ansedde Liturgiske skribenter på denna tid.

§. 102.

Kyrkotukt.

Den gamla kristna kyrkotukten hade kommit ur bruk genom den förändrade kyrkoförfattningen. Bandlys-

lysning war ett fruktanswärdt straff, af hwilket Biskopparne, isynnerhet Påfwarne, betjenade sig, för att förskaffa lydnad åt sina befallningar. Alla synders bekännelse för Presten war wäl ännu icke förordnad genom en allmän lag, men den blef dock redan fördrad, och i den Latinska kyrkan blefwo åfwen anwisningar skrifne, huru Presterne skulle behandla många slag af synder. Den böt, som man pålade för synder, bestod till det mesta i **Pilegrimsresor, Fastor** och **Almosor**. *) Åfwen blef **hudstrykning** anbefallt i detta afseende.

§. 103.

De Kristnas religiösa tänkesätt.

Den kristna Läran blef med största wördnad ansedd, och Påfwar, Furstar och andelige trodde sig förpligtade att med alla krafter kämpa för den och deß bibehållande. Men för en nyttig underwisning i kristendomen blef icke förjdt, då läsningen skedde ganska sällan, och Lärarne woro icke skicklige eller böjde att meddela underwisning. Blind tillgifwenhet för kyrkotron, noggrannt iakttagande af kyrkobruken, tillika med wördnad för Presterne, ansågos såsom hufwudfordringar hos en god kristen. Derjemte hade **öfwertron** stigit till en ganska hög grad; den såg och trodde öfwerallt **under**, befolkade himmelen med ståliga **helgon**, som man anwiste än en större och än

F 2

*) Det war icke owanligt att fastor och andra bot-öfningar kunde afgöras med penningeböter, och att öfwerhufwud wissa bot-öfningar ombyttes med andra. Regino de disciplinis Eccles. 378 seq.

än en trängre werkningskrets, och på hwilkas förbön och bistånd man satte hela sin tillit. Hos de helgon, som folket walde sig till dyrkan, förekommo så många lyten, att man fann föregående undersökningar och kanoniseringar nödwändiga, hwilka Påfwarne efter hand drogo till sig *). Ibland Helgonen utmärkte sig Jungfru Maria. Reliquierne blefwo uppsökte med en begärlighet, som lemnade ett widt spelrum åt bedrägeriet, hwaremot många sällsamma prof blott litet förwarade. Det så kallade **Klockdopet** fann bifall, oaktadt att Carl den store förbjöd det. Meningen om **skärselden** gaf anledning till orimliga föreställningar. Korrt sagt, ju sällsammare ett infall war, som uppkom i en Munks eller Biskops hufwud, desto säkrare war det, att med bifall mottagas. I synnerhet war förwäntan på werldens nära förestående slut allmänt utbredd, mot slutet af det tionde århundradet.

§. 104.

Bildstrid.

Intet slag af öfwertro uppwäckte dock häftigare rörelser än **tillbedjandet af Helgonens bilder.** Denna war redan i det femte århundradet uppkommen, och hade oaktadt någon motsägelse, efter hand blifwit ett folkbruk, då Leo Isaurius efter år 726 wille undertrycka den. Folkets röst och Munkarnes hela häftighet satte sig opp emot Kejsaren och hans efterföljare,

*) Det första helgon, som en Påfwe (Johan XV.) högtidligt kanoniserade (år 933) war Ulrich, Biskop af Augsburg (d. 973).

följare, som med magt wille afskaffa bildedyrkan. Sjelfwa den Oekumeniska kyrkoförsamlingen i Constantinopel år 754 kunde icke åstadkomma detta, ty deß beslut blefwo tillintetgjorda af Kejsarinnan Irene och den andra Nicänska Synoden år 786. I Westra länderne sökte Carl den store genom de Carolinska böckerne och Kyrkoförsamlingen i Frankfurt år 794 att träffa medelwägen emellan Bildförstörarne och Bilddyrkarne, oaktadt Påfwarne trädde på de sistas sida. Dock blef sedermera Bilddyrkan herrskande i Westerländerne, likasom äfwen i det Grekiska riket, sedan den åter blifwit införd *) af Kejsarinnan Theodora och en Synod i Constantinopel år 842.

§. 105.

Religionens inflytande på Sederne.

De folk, som nedsatte sig i det Romerska Riket, woro mycket råa och wilda i sina seder, och deßa seder blefwo, då de antogo kristendomen, wäl på wißt sätt förmildrade, men icke omskapade. Den då warande Stats-författningen, bristen på en ordentlig rättskipning, Läns-författningen och Regenternas inskränkta magt, som war för swag att bibehålla ordning, bidrogo icke litet till, att den wildhet och de många grymheter, hwarpå historien har gifwit förfärliga exempel, ännu räckte. Kristendomen sjelf, sådan som den då war beskaffad, war mer i stånd att werka emot utswäfningarne säsom ett skräckmedel, än att för-

ädla

*) Bildedyrkan stadfästades åter på Synoden i Constantinopel år 869.

ädla sinnelagen. Ja! de många och lätta hjelpmedel, som den erbjöd till att försona begångna förbrytelser, den beredwillighet, hwarmed den lät yttre öfningar gälla såsom en ersättning för brist på godt sinnelag, kunde ej annat än mycket gynna lasterne. Den tidens öfwertro gaf till och med ett olofligt företag ett fromt utseende af fromhet, hwarpå **Ordalierne** framställde det mest ögonskenliga exempel. **Agobard** (död 840) skref emot den och flere slag af öfwertro.

§. 106.

Kyrkoläran.

Kyrkans lärobegrepp, sådant som det genom Synoderne och föregående Periodernes Lärare hade blifwit bestämdt, blef ansedt såsom heligt och okränkbart; och att draga en punkt deraf i twifwelsmål, skulle hafwa blifwit ansedt för en afskywärd förbrytelse. Isynnerhet lades en utmärkt wigt på lärobestämmelserne om Treenigheten och Christi Person, och rätttroheten satt i antagandet af dem. Så liten undersöknings-anda ännu herrskade, blefwo dock flera stridigheter förda om Tron, wid hwilka Kyrkans auctoritet och den borgerliga magten woro de wanlige medel man nyttjade till afgörande af dem.

§. 107.

Monotheleter.

De affsöndrade partierne af Chaldeiske kristne och Monophysiter bibehöllo och utbredde sig med framgång utanför det Grekiska Kejsaredömets gränsor i

Orient-

Orienten. Ett försök att bringa de sista tillbaka till den Katolska kyrkan, åstadkom en ny häftig strid ibland de Katolska. Kejsar Heraklius wille år 626 medgifwa Monophysiterne, att i Christus war blott en wilja; men denne sats, oaktadt den åfwen blef godkänd af Påfwen Honorius, uppwäckte den häftigaste motsägelse, och densammes anhängare blefwo utskrikne såsom **Monotheleter**. Förgäfwes försökte Kejsaren att bilägga striden genom förordningar, Ekthesis år 638 och Typus år 648. Förbittringen tilltog; till och med de Romerske Biskopparne yrkade på **Monotheleternes** fördömmelse, som änteligen skedde på den sjette allmänna Kyrkoförsamlingen i **Constantinopel** (år 680) Kejsar Philippicus Bardanes bemödade sig att åter upphjelpa Monotheleterne år 711 - 713, men hans hastiga affättning bragte allt tillbaka i sitt förriga tillstånd. En lemning af det fördömda partiet bibehöll sig i Syrien under namn af **Maroniter**. *)

§. 108.

Manicheer. Paullucianer.

Flere Manicheeiske meningar blefwo förnyade genom Paullicianernes parti, som i det sjunde århundradet uppkom i Armenien och bar namn efter en af deß Stiftare. Att de förkastade den tidens ceremonier, helgonens och korsets tillbedjande, och wille icke erkänna någon Biskoplig wärdighet, mißhagade de Ka-

*) Maroniterne hafwa omsider, utan att dock öfwergifwa den Monotheletiska läran, underkastat sig den Romerska Kyrkan.

Katolske likaså mycket, som att de gjorde skilnad emellan werldens skapare och den högste Guden, och att de förkastade det Gamla Testamentet och låran om Christi jordiska kropp. De Grekiske Kejsarnes förföljelse-anda, isynnerhet Michaels, Leo Armeniens och Theodoras, beslöt deras utrotande, och gaf derwid anledning till ett blodigt krig *). I Westra länderne wisade sig likaledes, sedan början af det elfte århundradet, spår af afwikande meningar i Italien, Frankrike och Nederländerne, hwilkas anhängare blefwo kallade **Manicheer** (och Pateriner och Katharer). De åtskiljde sig förnämligast genom ringa aktning för den tidens ceremoni-fulla gudstjenst.

§. 109.

Den Grekiska och Latinska Kyrkans Schisma.

Emellan **Grekerne** och **Latinerne** herrskade länge skiljaktighet i många meningar och bruk, och afundsjukan emellan Påfwarne och de Constantinopolitanska Patriarkerne hade redan gifwit anledningar till stora stridigheter, då Ignatii afsättning och Photii utnämnande förorsakade en fullkomlig söndring, för hwilken låran om den Helige Andes utgående, Presternas ägtenskap och dylika tjenade till pre-

*) Redan i medlet af det åttonde århundradet hade Kejsar Constantin Copronymus flyttat en stor mängd Paulicianer från Armenien till Thracien och Constantinopel. I det tionde århundradet sände Johannes Zimisces en ny koloni till Thracien; derifrån blefwo deras lårosatser utbredde och fingo småningom insteg i det Westra Europa.

pretext, men hwartill rätta orsaken war regeringssjuka och politik. Denna söndring ökades och blef ännu bittrare, då i elfte århundradet Patriarken Michael Cerularius förewitade Latinerne bruket af osyradt bröd i nattwarden och andra willfarelser; hwarpå Påfwen genom sin Gesant lät belägga Grekerne med band i deras egen hufwudstad. Från denna tidepunkt betraktade begge Kyrkorne hwarandra såsom Schismatiska.

§. 110.

Wettenskapernas Tillstånd.

Wettenskaperne woro nästan öfwerallt i förfall. I det Grekiska Riket bidrogo dertill förnämligast de inwärtes oroligheterne, täta Stats-förändringar, obetydlige Theologiska twister, och Arabernes eröfringar, hwilka i början icke woro wänner af lärd kunskap, som de sedermera blefwo. Dock woro några Kejsare, såsom Leo den wise (d. 911) och hans son Constantinus Porphyrogenitus (d. 959) Lärdomens befordrare, och det war ej heller brist på Skribenter *). I Westerländerne hade en nästan allmän okunnighet tagit öfwerhand, och blott Prester och Munkar besutto en lemning af kunskaper. I Spanien gjorde Isidorus af Sevilla (d. 636) sig berömd. England hade i Beda (d. 735) en förtjenstfull Lärare, och utmärkte sig genom bättre kunskaper framför andra länder, hwartill förnämligast Al-

*) Isynnerhet Johan af Damaskus och Photii μυριοβιβλιον s. Bibliotheca Rothom. 1653 f. Historieskrifware: Theophylaktus Simokatta, Georgius Syncellus, Theophanes o. a.

Alfreds (d. 900) bemödanden mycket bidrogo. I det Frankiska Riket sökte Carl den store med Alcuins biständ att upphjelpa wettenskaperne, och en del af hans kärlek för desamma fortplantades på hans efterföljare Lotharius och Carl den skallige. Der blefwo nu många skolor anlagda, i hwilka Trivium och äfwen Quadrivium lärdes. Påfwen Sylvester II. (Gerbert, d. 1003) fortplantade Arabernes kunskaper bland Westerländska kristenheten. Historieböcker eller rättare Krönikor skrefwos *) flitigt i detta tidehwarf; Filosofien blef föga bearbetad, **) och språk försummade man att studera.

§. 111.

Bibelstudium.

Man försummade att studera Bibelen och började att anse deß läsning för farlig. Det war ingen brist på tolkare, men de woro nästan endast blinde eftersägare af äldre skribenter. Grekerne samlade fädrens förklaringar i Catener; dock förtjenar Okumenius, Biskop i Tricca, att utmärkas. Ibland Latinerne förwärfwade sig till och med de berömdaste män-

---

*) De wigtigaste historieskrifware woro Paul Warnefried d. omkring 799. Anastasius, Bibliothecarius d. omkring 886. Luitprand, d. efter 968. Witikind d. 1004. Ditmar d. 1018. Herrman Contractus d. 1054. Lambert af Aschaffenburg d. efter 1077. Adam af Bremen d. omkring 1076.

**) De skrifter, som man wanligen brukade, woro af Martianus Capella, några oägta skrifter som tillades Augustin, Isidors Etymologier.

männen, Beda, Alcuin och Rabanus Maurus, *) blott en ringa förtjenst genom sina Exegetiska skrifter. Brist på språk-kunskap, på fri undersöknings-anda och odlad smak gjorde hwarje lyckligt framsteg i tolkningen omöjligt.

§. 112.

Trosläran.

Desto större inflytande och wigt hade Traditionen; och den war egenteligen den grundwal, på hwilken den tidens Theologie war byggd. Helt och hållit ledd af den, uppförde Johan Damascenus (d. år 754) en lärobyggnad af Theologien (Ἔκθεσις ακριβης της ὀρθοδοξ8 πιςεως,) hwaruti Kyrkoförsamlingarnes och de äldre Kyrkofädernes lärosatser, med tillhjelp af den Aristoteliska Filosofien, woro bearbetade. I Westerländerne wiste sig Johan Scotus Erigena (d. omkring år 870) som en dristig sjelftänkare, men befordrade genom sin öfwersättning af Pseudodionysii Werk utbredandet af den mystiska Theologien. Den stora delen af de öfrige Lärarne läto sig nöja med att åter upptaga Kyrkans lärobegrepp, utan egen eftertanka, och isynnerhet gällde Augustini skrifter såsom ett orakel i westra Länderne. De fleste Theologiska skrifter woro Polemiska och angingo antingen läran om Christi person, eller bildedyrkan. Sophronius, Maximus, Johan af Damaskus, Theodorus Studita gjorde sig bekanta såsom häftiga Polemiker.

*) En förteckning på de Exegetiska skribenter, som denna tid woro mest i anseende, finnes af Rotker Balbulus (d. 912) i Rezii thesaur. Anecd. Tom. I. Pars I. pag. 1.

§. 113.

Adoptianer.

De undersökningar, som Elipandus, Arke-Biskop i Toledo, och Felix, Biskop i Urghel, anställde öfwer orsakerne hwarföre Christus kallades Guds Son, sysselsatte de lärde som uppehöllo sig wid Carl den stores hof. Begge Biskopparne påstodo, att Christus war efter sin menskliga natur blott Guds antagna Son, och fingo derföre namnet Adoptianer. Man ansåg deras lärosatser för ett farligt förnyande af de Nestorianska willfarelserne, och de blefwo förkastade på några Synoder, isynnerhet i Frankfurt år 794, och bestridde af Alcuin och Paullinus af Aqvileia (d. år 804). Felix återkallade sina meningar, men wände flera gånger tillbaka till dem.

§. 114.

Strid om Prädestinations-läran.

Oaktadt Pelagianerne och Semipelagianerne redan i förra Perioden hade blifwit fördömde, så hade dock Augustins motsatta läro-bestämmelser om Nådawalet, hwilka de Grekiska Lärarne lotsade som de icke gåfwo akt på, till och med ibland Latinerne icke funnit allmänt bifall. Då derföre den Sachsiske Munken Gottschalk sedan år 848 föredrog den rena Augustinska theorien, begagnade hans fiender detta tillfälle att beskylla honom för wantro, och twänne af de ansenligaste Prelater Rabanus Maurus och Hinkmark af Rheims förenade sig till hans fördömelse. Gottschalk, fördömd af Synoden i Chiersy år 849, måste sluta sitt lif i fängelse

gelse. Men andra Lärare ansågo den helige Augustins åra sjelf angripen genom denna hastigg fördömelse. Prudentius Biskop af Trojes, Ratramnus af Corbie och Servatus Lupus Abbé af Ferrieres, förswarade Gottschalks lärosatser, hwilket deremot också Johan Scotus bestridde. Hinkmar lät bekräfta sin mening genom en Synod i Chiersy år 853, och förswarade den åfwen genom skrifter; men motpartiet höll också Synoder i Valence år 855 och Langres år 859. Änteligen gjorde den fångne Gottschalks död slut på striden; dock räckte ännu skiljaktighet i föreställningen om nådawalet.

§. 115.

Strid angående Läran om Nattwarden.

Föreställningarne angående Läran om Nattwarden hade från äldre tider warit mycket skiljaktige. Än hade man betraktat denna högtidliga handling såsom en erindran om Jesu död, än hade man antagit, att de kristne i densamma werkeligen mottogo Christi lekamen och blod. Åstundan att gifwa Nattwarden en högre wärdighet och ett större anseende, hade ledt till hemlighetsfulla förklaringar öfwer densamma, och Johan af Damaskus hade tydeligt påstått en förwandling af elementerne, ehuru andra Lärare på samma tid icke stämde öfwerens dermed. Änteligen uppkom en strid härom i det nionde århundradet. Paschasius Radbertus, Munk och Abbé i Corbie utgaf år 832, och förbättrade år 844 sin bok: om Herrans lekamen och blod, hwaruti han icke allenast påstod en förwandling af bröd och win till Christi lekamen och blod, ehuru sinnena blott förnummo bröd och win, utan åfwen yrkade att hwar och en kristen nödwändigt måste tro detta. Så

Sådant påståendet fann den tiden häftig motsägelse. Rabanus Maurus, Rattamnus och Johan Scotus skrefwo deremot; men det felade ej heller Paschasius anhängare, som sökte att göra sina motståndare förhatlige genom namnet Stercoranister, som deße gåfwo dem tillbaka. Småningom fann Paschasii theori mera bifall, man berättade till deß bekräftelse flere föregifne under; och huru mycket anseende den hade erhållit, wiste sig i det elfte århundradet, då Berengarius af Tours år 1050 angrep läran om brödets förwandling, och blef fördenskull icke allenast motsagd af Lanfrankus, utan fördömd på Synodet, och af Påfwarne twingad att återkalla sina meningar, ehuruwäl han synes häfwa blifwit sin öfwertygelse trogen intill sin död år 1088.

§. 116.

Sedoläran.

På ett sammanhängande föredrag af Sedoläran wär i detta tidehwarf icke att tänka. De moraliska föreskrifterne angingo till största delen utwärtes öfningar, och munklefnaden blef ansedd såsom den kristna fullkomlighetens högsta spets. De som skrefwo i sedoläran, samlade antingen de äldre Kyrkolärarnes och Kyrkoförsamlingarnes kunskaper, eller lemnade de Syndaregister i Poenitential-böcker. En bok af Alcuin om dygder och laster, och af Jonas Biskop af Orleans i nionde århundradet de institutione laicali libri III. äro ej af något betydande; dock woro de icke onyttige för deras tidsålder.

Tidstabell

För den Tredje Perioden.

År 604 — 1073.

År

606. Johan Klimakus dör.
607. Bonifacius IV. blifwer Biskop i Rom.
608. Bonifacius inwiger Pantheon åt alla Martyrer.
610. Phokas mördas. Heraklius blifwer Kejsare.
614. Jerusalem eröfras af Perserne.
615. Columban dör.
618. Deusdedit och Bonifacius V. Biskoppar i Rom.
622. Början af de Monotheletiske oroligheterne. Hedschra.
625. Honorius I. Biskop i Rom.
629. Heraklius kommer till Jerusalem.
632. Muhammeds död. Abubekr.
634. Omar blifwer Kalif.
636. Isidor af Hispalis dör.
637. Araberne eröfra Jerusalem under Omar.
638. Heraklii Ecthesis. Honorius dör.
640. Alexandria eröfras af Araberne. Severinus och Johan IV. Biskoppar i Rom.
641. Heraklius dör. Constans Kejsare.
642. Johan IV. dör. Theodorus hans efterträdare.
645. Othmann blifwer Kalif.
648. Constans's Typus. Martin Biskop i Rom.
649. Martin fördömmer Typus.

651. Persiska Riket går öfwer ända.
654. Martin blifwer bragt till Constantinopel, der blott den döende Patriarken Pauli förbön räddar honom från döden. Han blifwer förwist. Eugenius Biskop i Rom.
655. Marculf skrifwer sina formler.
656. Martin dör. Tajo's af Saragossa första försök till ett dogmatiskt system.
657. Vitalianus Biskop i Rom.
658. Moawyja upphäfwer sig till Alis motståndare.
660. Ali omkommer.
662. Maximus Confessor dör.
667. Ildefonsus Biskop af Toledo dör.
668. Constantin Pogonatus blifwer Kejsare.
672. Adeodatus blifwer Biskop i Rom.
676. Donus Biskop i Rom. Maroniternes uppror.
678. Agatho Biskop i Rom.
680. Oekumenisk Kyrkoförsamling i Constantinopel.
682. Leo II. Biskop i Rom.
683. Benedict II. kommer efter honom.
684. Justinianus II. Kejsare. Johan V. Biskop af Rom.
686. Kilian kommer till Würzberg.
687. Sergius Biskop i Rom. Pipin af Heristal Major Domus i hela Frankiska riket.
688. Kilian bragt om lifwet med sina sällskapsbröder.
690. Theodor af Canterbury dör.
691. Trullanske Kyrkoförsamlingen.
695. Justinianus II. afsatt.
696. Willibrord Biskop i Utrecht. Crisconius lefwer i Afrika.
698. Araberne eröfra Afrika.
701. Johan VI. Biskop i Rom.
705. Justinianus II. blifwer åter Kejsare. Johan VII. Biskop i Rom.

708. Sisinnius och derefter Constantin Bisk. i Rom.
711. Philippicus Bardanes Kejsare. Araberne eröfra Spanien och kullkasta Westgöternes rike; men de kristne behålla Religions-frihet. Monotheleterne återställas.
713. Philippicus afsatt. Monotheleterne undertryckes å nyo.
714. Carl Martell följer efter sin fader.
715. Gregorius II. Biskop af Rom.
718. Bonifacius anträder sina resor.
723. Bonifacius blifwer Biskop.
726. Lagar emot bilderne af Leo Isaurus. Påfwens motsägelse.
730. Striden emellan Kejsaren och Påfwen blifwer håftigare. Italienarnes uppror.
731. Gregorius III. Biskop i Rom.
732. Slag wid Poitieu. Bonifacius erhåller Pallium.
735. Beda den wördnadswärde dör.
739. Willibrord dör.
741. Constantin Copronymus Kejsare. Carl Martell dör. Zacharias Biskop i Rom.
745. Bonifacius Ärke-Biskop i Maynz.
752. Pipin Frankernes Konung. Stephanus II. Biskop i Rom.
754. Kyrkoförsamling i Constantinopel mot bilderne. Johan af Damaskus dör.
755. Pipins gåfwa. Bonifacius omkommer.
757. Paulus Biskop i Rom.
762. Bagdad blifwer uppbyggdt.
766. Chrodegang Biskop af Mez dör.
767. Constantin Biskop i Rom.
768. Stephanus III. Biskop i Rom. Pipin dör.
772. Början af Sachsiska kriget. Hadrianus I.

774. Det Longobardiska Riket förstöres. Carl den stores nya föräringar.
775. Leo IV. Kejsare.
780. Leo dör. Irene. Biskopsdömen stiftas i Sachsen.
782. Alcuin kommer till Frankrike.
783. Början af den Adoptianska striden.
784. Tarasius, Patriark i Constantinopel.
785. Många Sachsare blifwa döpte.
786. Hanen Al Raschid blifwer Kalif.
787. Andra Kyrkoförsamlingen i Nicäa.
792. Synod i Regensburg.
794. Synod i Frankfurt.
795. Leo III. Biskop i Rom.
797. Irene regerar åter ensam.
800. Carl krönes till Kejsare.
802. Nicephorus blifwer Kejsare i Constantinopel.
804. Alcuin dör. Slut på Sachsiska kriget.
811. Nicephorus omkommer. Michael Kuropalates Kejsare.
813. Leo Armeniern blifwer Kejsare. Synoder till Kyrkoförfattningens förbättring i Frankrike.
814. Carl den stores död.
815. Anstallter emot bildedyrkan i Constantinopel. Stephanus IV. Biskop i Rom. Reformations Synoder i Frankiska Riket. Allmänt utbredande af Chrodegangs institut.
817. Kyrkoförsamling i Achen. Paschalis I. Biskop i Rom.
820. Michael den stammande, Grekisk Kejsare.
821. Benedict af Aniane dör.
822. Ludwig gör bot i Attigny.
824. Eugenius II Biskop i Rom.
825. Synod i Paris.
826. Ansgarius går till Norden. Theodorus Studita dör.

827. Araberne underlägga sig Sicilien. Gregorius IV. Biskop i Rom. Pseudodyonysii böcker komma till Gallien.
829. Theophilus Kejsare i Constantinopel.
830. Ludvigs söner göra uppror mot sin far.
831. Paschasius Radbertus skrifwer. Ansgarius blifwer Ärke-Biskop i Hamburg.
833. Nya uppror af Ludvigs söner. Kalifen Alimamun dör.
834 Ludvig bestiger åter thronen. Hilduin skrifwer den heliga Dionysii lefwerne.
836. Synod i Achen.
840. Kejsar Ludvig dör.
841. Slaget wid Fontenay.
842. Theodora regerar i Constantinopel. Bildedyrkans återupprättande.
843. Fred i Verdun. Ny Riksdelning.
844. Sergius II. Biskop i Rom.
845. Paullicianernes wåldsamma förföljelse. Hinkmar blifwer Ärke-Biskop af Rheims. Norrmännernes infall i Frankrike.
847. Leo IV. Biskop i Rom. Rabanus Maurus blifwer Ärke-Biskop i Maynz.
848. Början af den Gottschalkiska striden. Synod i Maynz.
849. Walafried Strabo dör. Synod i Chiersy.
851. Paschasius Radbertus dör.
853. Haymo Biskop i Halberstadt dör. Andra Synoden i Chiersy.
855. Synod i Valence. Benedict III. blifwer Påfwe. (Berättelse om Påfwinnan Johanna). Lotharius I. nedlägger regeringen.
856. Rabanus Maurus dör.
857. Kejsar Michael skickar Theodora borrt. Ignatius

tius Patriark i Constantinopel blifwer affatt och Photius utnämnd till detta embete.
858. Nicolaus I. blifwer Påfwe.
860. Bulgarerne blifwa kristne. Hinkmar af Rheims affätter Rothadius, Biskop af Soissons. Synod i Constantinopel för Photius.
862. Lotharii ägtenskaps-skiljsmässa. Synod i Achen.
863. Synod i Rom emot Photius. Synod i Mez. Cyrillus och Methodius komma till Mähren.
865. Ansgarius dör. Nicolaus I. beropar sig på de falska Dekretalerne.
867. Hadrianus II. blifwer Påfwe, och Basilius Macedo Kejsare, som affätter Photius. Cyrillus och Methodius komma till Rom.
868. Canon Wormatiensis. Ägtenskapet förbjudes alla Prester.
869. Stor Kyrkoförsamling i Constantinopel. Konung Lotharius dör.
870. Hinkmar Biskop af Laon blifwer affatt.
872. Alfred blifwer Konung i England. Johan VIII blifwer Påfwe.
875. Carl den skallige blifwer Kejsare.
876. Ludvig den Tyske dör.
877. Carl den skallige dör.
878. Photius blifwer åter Patriark.
880. Carl den tjocke blifwer Kejsare.
882. Marinus blifwer Påfwe. Hinkmar af Rheims dör.
883. Johan Scotus går till England.
884. Hadrian III. Biskop i Rom.
885. Stephan V. Påfwe.
886. Leo den wise blifwer Grekisk Kejsare. Photius å nyo affatt.
887. Carl den tjocke beröfwas Riket. Arnulf.
891. Formosus blifwer Påfwe.

896. Stephanus VI. blifwer Påfwe. Arnulf krö-
nes som Kejsare.
897. Stephanus VI. mördad. Romanus följer ef-
ter honom.
898. Johan IX. Påfwe.
899. Arnulf dör. Ludwig Barnet.
900. Benedict IV. Påfwe. Konung Alfred dör.
903. Leo V. Påfwe.
904. Sergius III. Påfwe. Theodora, Marozia.
910. Clugny blifwer stiftad.
911. Kejsar Leo dör. Conrad I. de Tyskes Konung.
912. Hertig Rollo låter döpa sig.
914. Johan X. blifwer Påfwe.
915. Berengar blifwer krönt som Kejsare.
918. Henrik I. Tyskarnes Konung.
928. Leo VI. blifwer Påfwe.
931. Johan II. blifwer Påfwe. Rather B. i Verona.
936. Leo VII. Påfwe. Otto I. de Tyskes Konung.
939. Stephanus VIII. Påfwe.
948. Ottos krig med de Danske.
951. Ottos tåg till Italien.
952. Otto stiftar flera Tyska Biskopsdömen.
956. Johan XII. (Octavianus) blifwer Påfwe.
959. Constantin Porphyrogenitus dör. Romanus
följer efter honom.
960. Dunstan blifwer Ärkebiskop i Canterbury.
962. Otto blifwer krönt som Kejsare.
963. Kyrkoförsamling i Rom, hwarest Johan XII.
blifwer afsatt och Leo den VIII. utwald. Ni-
cephones blifwer Grekisk Kejsare.
964. Motpåfwen Benedict V. blifwer afsatt.
965. Johan XIII. blifwer Påfwe. Miezisla af Po-
len blifwer döpt.
969. Johan Zimiskes Grekisk Kejsare.

972.

972. Benedict IV. Påfwe.
973. Otto I. dör. Otto II. följer efter honom.
975. Benedict VII. Påfwe. Joh Zimiskes omkommer.
983. Otto II. dör. Johan XIV. blifwer Påfwe.
985. Johan XV. Påfwe.
987. Wladimir antager kristendomen. Hugo Capet blifwer Konung af Frankrike.
988. Dunstan dör.
993. B. Ulrich af Augsburg canoniseras af Påfwen.
996. Gregorius V. Påfwe. Otto III. blifwer krönt.
997. Stephanus Konung af Ungern.
998. Crescentius afrättad.
999. Sylvester II. (Gerbert) blifwer Påfwe.
1000. Ärkebiskopsdömet Gnesen. Klosterne förökas utomordentligt, isynnerhet i Tyskland.
1002. Otto den III. död. Henrik II.
1003. Sylvester II. dör. Johan XVII och XVIII.
1009. Sergius IV blifwer Påfwe.
1015. Knut befäster kristendomen i Danmark.
1024. Johan XX (XXI) blifwer Påfwe. Henrik II dör. Conrad II.
1027. Romuald af Ravenna dör.
1029. Fulbert Biskop af Chatres dör.
1033. Benedict IX Påfwe.
1035. Knut dör.
1038. Stephanus, Konung af Ungern, dör.
1039. Conrad II dör. Henrik III följer efter honom.
1041. Treugæ Dei blifwa införde i Frankrike.
1042. Peter Damiani gör sig bekant genom sina skrifter. Constantin Monomachus blifwer Grekisk Kejsare. Lanfrank blifwer Munk i Klostret Bec. Edvard den Helige blifwer Konung af England.
1046. Kyrkoförsamling i Sutri, hwarest tre Påfwar blefwo affatta och Clemens II wald.

1048. Berengarius wäcker uppseende med sin Lära om Nattwarden.
1049. Henrik III gör (Bruno) Leo den IX till Påfwe. Hildebrands inflytande begynner.
1053. Michael Cerularius strider med den Latinska Kyrkan. Leo IX blifwer fången.
1054. Påfwens Gesandter sätta Grekerne i band. Fullkomlig Schisma. Victor II blifwer Påfwe.
1056. Henrik III dör.
1057. Stephanus IX blifwer Påfwe.
1058. Nicolaus II Påfwe.
1059. Förordningar angående Påfwewalet i en Romersk Synod under Nicolaus II, Berengarius återkallar sina satser. Robert Guiscard erhåller förläning af Påfwen. Constantin Dukas blifwer Grekisk Kejsare.
1061. Alexander III Påfwe. Honorius II emot honom. Hildebrand förmår allt i Rom.
1066. Wilhelm eröfrare blifwer Konung af England.
1069. Damiani hindrar Henrik IV ägtenskapsskilnad.
1070. Lanfrank blifwer Ärkebiskop af Canterbury.
1071. Peter Damiani dör.
1073. Gregorius VII (Hildebrand) blifwer Påfwe.

Fjerde

Fjerde Perioden.

Från Gregorius den sjundes regering till Reformationen år 1073 — 1517.

§. 117.

Gregorius den sjunde.

Påfwarnes tilltagande magt hade redan tidigt hotat Regenternes anseende med fara; men denna fara utwecklade sig aldramest, då Hildebrand, under namn af Gregorius VII besteg den Romerska Stolen. Sin plan att allmänt införa det redan för lång tid sedan af Påfwarne befordrade och förordnade ogifta Ståndet ibland samtlige Presterne, dref han till största delen igenom, ehuru under många swårigheter. *) En annan plan, att frånrycka Furstarne inwestitur-rätten, hwilken han angrep under pretext af Simoni, fann häftigt motstånd. Wäl wågade Gregorius att lysa Kejsaren i band, och afsätta honom från sin wärdighet; och det lyckades honom, medelst ett slugt begagnande af de gynnande tidsomständigheterne,

*) Aldra längst warade det i Norden, innan Påfwarne kunde fråntaga Presterne sina hustrur, och de uppnådde aldrig här deras afsigt i samma grad som i Södra Länderne. Münters Beyträge zur Kirkengeschichte, pag. 331, Priesterehe und Cälibat i Norden.

terne, att twinga Henrik IV (år 1077) till den mest skamliga förödmjukelse. Men denne bröt den aftwungna förlikningen, framställde en Motpåfwe, och Gregorius, fördrifwen ifrån Rom, dog i Salerno 1085. Hos Konungarne af Frankrike och England fann han icke för godt att påstå sådane fordringar med lika wåldsamhet: emedlertid syftade hans afsigter utan twifwel derpå, att göra alla Furstar till Påfweliga Vasaller.

§. 118.

Inwestitur-stridens fortfarande.

Gregorii efterträdare Victor III (d. 1087), Urban II (d. 1099), och Paschalis II (d. 1181) fortsatte Inwestitur-striden med mycken häftighet. Henrik IV motstod dem wäl med eftertryck, men måste dock duka under för sin sons uppror, hwilken likwäl såsom Kejsare (sedan 1106) snart blef en motståndare af Påfwen, i stället för en bundsförwandt, och aftwingade denne Inwestitur-rättens bewiljande (år 1111). Då förlikningen åter snart blef bruten, så fortfor striden, in till deß Calixtus II. slutade **Concordatet i Worms**, hwarigenom stiftarnes walfrihet blef stadfästad, och deremot förläning med Sceptern öfwerlemnad åt Kejsaren. Redan tillförene (år 1107) hade Konungen i England Henrik den förste uppgifwit Inwestitur-rätten, hwars utöfning ockſå upphörde i Frankrike. I detta sistnämnde land funno Urban och Paschalis, genom Philip den förstes ägtenskaps-skilnad, tillfälle att genom sina band göra sig fruktanswärde för Konungen.

§. 119.

Korståg.

Under det Inwestitur-striden warade, blefwo Orienten och Occidenten satte i rörelse genom ett af de besynnerligaste företaganden. **Eremiten Peter** uppfordrade de Westerländske kristne att befria Jerusalem från Turkarnes herrawälde och Påfwen **Urban** II. understödde deßa uppfordringar genom Kyrkoförsamlingarne i **Piacenza** och **Clermont** (år 1095-1096). En otalig mängd menniskor blef intagen af den mest swärmande ifwer att deltaga i sådane tåg till Christi ära. En här af kristne eröfrade Jerusalem (år 1099) och **Gottfried af Buillon** blef den nya Statens beherrskare. Men det nya Riket i Jerusalem kunde icke motstå sina Turkiska grannars magt, oaktadt förnyade tåg ofta blefwo företagne till deß understöd och återupprättande. Blott en lång och dyrköpt erfarenhet kunde frälsa Europeerne från lusten till deßa korståg, som dock hade många wälgörande följder för kulturen, för wettenskapernes framgång och Westerlänningarnes borgare-frihet.

§. 120.

Riddare-ordnar och omwändelser.

Korstågen hade öfwerhufwudet ett stort inflytande på Riddare-wäsendet, och gåfwo tillika anledning till några nya ordnars stiftning, som bestämde sig till kamp emot de wantrogne. **Johanniter-Riddarne** förwärfwade sig, efter förlusten af Palestina, ansenliga gods i Europa. **Tempel-Riddarne** gjorde detsamma, men blefwo undertryckte af Konung **Philip** den

den wackres girighet, och Kyrkoförsamlingen i Vienne (år 1311). En ännu större magt erhöll den **Tyska Orden**, som icke allenast förwärfwade sig ansenliga gods i Tyskland, utan äfwen påtwingade Preußarne sitt herrawälde och den kristna läran. För att omwända Liffländarne, blef Swärdsdragarnes Orden stiftad, och sedermera förenad med den Tyska Orden. Också i Spanien blefwo till strid mot Araberne krigiska Ordnar uppråttade, med hwilkas hjelp det lyckades de kristna Konungarne att beständigt mer inskränka Arabernes herrawälde, tills änteligen Ferdinand den Katolske fördref dem fullkomligt ifrån Spanien. Under denne Konung trodde äfwen Spaniorerne att gifwa Amerikanerne en ersättning för deras förtryck och wåldsamheter, derigenom att de påtwingade dem den kristna tron. Andra omwändelser, som skedde i detta tidehwarf, woro likaledes antingen werkningar af öfwermagten, såsom hos **Pommerinkerne** och **Finnarne**, eller af Politisk plan, såsom hos Jagello och hans **Lithaur**, eller hade de ingen riktig werkan, såsom de **Påflige missionerne** ibland **Mongolerne** och **Tartarerne**.

§. 121.

Strid emellan Kejsar Fredrik och Påfwarne.

I alla de nya omwända länderna utöfwade Påfwarne sin öfwermagt. Men i sjelfwa Italien war deras werldsliga herrawälde icke befästadt. De woro icke allenast inwicklade i stridigheter med de Normanniska Hertigarne och deras Wasaller, utan äfwen inskränkte af mägtige store i deras land, och Ar-

nold af Brescia (d. 1155) bragte dem i fruktan och fara. Det oaktadt fortsatte de sina anspråk och fordringar mot de werldsliga Regenterne med eftertryck, och till det mesta med framgång. Hadrian IV (d. 1159) blef oenig med den mägtige Kejsar Fredrik I *) och hans efterträdare Alexander III (d. 1181) twang denne att gifwa efter. Under deße stridigheter uppstodo twenne fiendtliga partier af Welfer och Gibelliner, hwilka strider bidrogo så mycket till Italiens ödeläggelse. Alexander gjorde sig för öfrigt ännu märkwärdig derigenom, att han twang Konungen i England Henrik II till en ödmjuk bot för Thomas Beckets död.

§. 122.

Innocenz *III.*

Den Påfweliga högheten uppnådde sin högsta spets under Innocentius III (Lotharius) år 1198 - 1216, som med dristighet i sina fordringar, och med lycka i att werkställa dem, öfwergick alla sina föregångare. Han war den, som först förskaffade sig ett fullkomligt herrawälde öfwer Rom och de nästgränsande Rikena. Ett stridigt Kejsare-wal gaf honom tillfälle att upphäfwa sig till domare öfwer, hwem som Kejsare-kronan tillhörde, och den som han hade gifwit den till, gjorde han densamma åter stridig, så snart denne icke wille wisa honom en owillkorlig lydnad. Det lyckades honom att se den Grekiska

*) Samma Påfwe bortskänkte Irland år 1156 till Henrik II Konung af England. Hume Geschichte von England 1 B. s. 285.

kiska Kyrkan sig undergifwen. Konung Johan af England kunde knapt wedergälla den tjenst, som han hade gjordt honom, dermed att han som Wasall mottog sin krona af Påfwens nåd. Konungarne af **Leon** och af **Frankrike** måste darra för hans band, och hans wilja förlänade nya Konunga-wärdigheter. Äfwen som ifrare för kättarnes förföljande, och som dristig lagstiftare i Trossaker gjorde denne Påfwe sig märkwärdig.

§. 123.

Munkar.

För att upplyfta Påfwarne till höjden af en sådan magt, wisade isynnerhet **Munkarne** dem de betydligaste tjenster. Desammas antal war icke allenast öfwermåttan förökadt, utan äfwen många nya Ordnar hade uppkommit. **Cistercienserne**, som Robert af **Milesme** stiftade, wunno genom Bernhards af **Clairvaux** anseende stort bifall, och utbredde sig hastigt. **Carthäuserne**, som Bruno stiftade, **Prämonstratenserne**, hwilkas samfund Norbert upprättade, och **Carmeliterne**, som nedstammade från Berthold af **Calabrien** i tolfte århundradet, funno lätt insteg och anhängare. **Augustiner-Eremiterne** härledde sin upprinnelse från den berömde Biskopen af **Hippo**, men hafwa fått sin inrättning af Påfwen Alexander IV år 1256. Begärligheten efter att stifta nya Ordnar, och lättheten att derwid finna anhängare, gick så wida, att Påfwarne sjelfwe funno nödwändigt att göra inskränkningar.

§. 124.

§. 124.

Dominicus och Franz af Assisi.

Twenne Ordnar utmärkte sig dock framför alla andra. Den ena stiftade Dominikus, en Spaniorr, (d. 1221) och densammes medlemmar kallades **Dominikaner**, eller **Prediko-Munkar**. Den andra har Franz af Assisi (d. 1226) till stiftare, och Munkarne af denna Orden kallades **Franziskaner** eller **Minoriter**. Begge blefwo gynnade af Påfwarne med stora företrädes-rättigheter, och wisade dem derföre stora tjenster genom ifrig tillgifwenhet i att beferdra deras anseende, genom missioner och kättarnes befrigande. Deras hastiga utbredande, deras anseende, deras rikedomar och olofliga tillgrepp uppwäckte Presterskapets och de äldre ordnarnes afundsjuka; Franziskanerne och Dominikanerne buro mißundsamhet till hwarandra inbördes, och till och med inom Franziskaner-orden uppkommo långwariga inwärtes stridigheter, som slutades med ett Schisma.

§. 125.

Band. Interdikt. Inquisition.

Påfwarne hade deßutom flera medel att segra öfwer hwarje motstånd. **Kyrkoband** hade blifwit så mycket förskräckligare, som Påfwarne förklarade att oduglighet till alla borgerliga förrättningar wore en följd deraf, då de afsatte Konungar och löste undersåtarne från deras huldhetsed *). Bandlysningen blef

*) Genom deras Nuncier och Legater, hwartill ofta ringa Munkar, ofta de förnämsta prelater blefwo utnäm-

blef förstärkt genom **Interdiktet**, och giorde derigenem så mycket större werkan på folket, *) som war want wid Religionens sinliga prakt. **Inquisitionen**, hwartill Innocenz lade grunden, och som blef upprättad af Synoden i **Toulouse** år 1229, kunde strax i början undertrycka hwarje undersökning af Påfwens olofliga påståenden **). Hwarest detta hjelpemedel war otillräckligt, läto Påfwarne **predika korset**, för att uppfordra alla fromma kristne att utrota de genstråfwige. Likasom de genom alla deßa medel kunde förskräcka och straffa sina motståndare, så felade dem icke heller tillfällen att belöna sina anhängare, då de började att bortgifwa andeliga Embeten

de, blefwo deras befallningar bragte och utförde öfwer hela Europa. Jemf. Mosers Geschichte der Nunciaturen in Deutschland. 2 B. Frankf. 1788. Om de Påfliga Nuncierne i Danmark och Norrige, se Münters Magazin fur Kirchenrecht und Kirchengeschichts des Nordeus, 1 Th.

*) Jos. Babors ursprung, Fortgang und Schicksale der Excommunication und des Interdiets unter den Christen. Ollmüz 1791, 8. Twenne Interdikter öfwer Danmark. Det första i anledning af Konung Christopher I:s strid med Ärkebiskop Jacob Erlandsen i Lund, i följe af Constitutionen i Weile 1256, som warade i 17 år från 1258-1275. Det andra föranledt af Konung Eric Menwedds stridigheter med Ärkebiskop Johan Grand, räckte fem år från 1298 till 1303.

**) Inquisitionen i Spanien sedan 1480. Ferreras historie von Spanien 7 B. s. 578. Samlung der Instructionen des Spanischen Inquisitions-gerichte, aus dem Spannischen übers. J. D. Reuß nebst einem Entwurf der Geschichte der Spanischen Inquisition von L. T. Spittler. Hannov. 1788, 8.

beten med kränkande af wal-rättigheten, och deras inkomster, förökade genom många slags afgifter, ständigt rikare inflöto.

§. 126.

Påfwarnes fortfarande strid med Furstarne.

Kejsar Fredrik II, som hade blifwit upphöjd af Innocenz III, kom i strid med dennes efterträdare Honorius III (d. 1227), Gregorius IX (d. 1241) och Innocenz IV (d. 1254); och Påfwarnes hat till det Schwabiska Kejsarehuset upphörde icke förr än med detsammas undergång (år 1268). Men den öfwer alla gränsor drifna magten närmade sig sitt fall. Wäl trädde ännu Bonifacius VIII (år 1294 - 1303) med stor dristighet opp mot Konungen af Frankrike, men den Statskloke Konungen wißte att tillintetgöra Påfwens företaganden och fullkomligt tukta honom sjelf. Ja, han bragte det så wida, att Clemens V (år 1305) flyttade sitt boningsställe till Avignon, hwarigenom Påfwarne blefwo afhängige af de Franske Konungarne, och förlorade en del af sitt anseende i Italien. Clemens's efterföljare Johan XXII (år 1314 - 1338) hade häftiga strider med Kejsar Ludwig af Bejern, gjorde sin egen rättrohet mißtänkt, och sig sjelf förhatlig genom utsugningar. Hans andra efterföljare Clemens VI (år 1342 - 1352) fortsatte striden med Kejsaren, och utsugningarne, men hade möda att förswara sitt herrawälde öfwer Rom *).

§. 127.

---

*) Uppror af Nicol. Rienzi d. 1354. Curtii Commentarii de Senatu Romano p. 595 sequ.

§. 127.

Påfweligt Schisma.

Påfwarne hade genom deras willkorliga bortskänkande af andeliga Embeten i alla land (Provisioner, Reservationer, Expectative Commender), och igenom sin outtömliga uppfinnings-anda i nya afgifter (Cancellie- och Bot-taxor, Dispensationer, Aflat, Exemtioner, Anater o. s. w.), pålagt folken en nästan odräglig börda. Ännu mer led deras anseende genom deras eget Schisma, som ej uteblef, ehuru sorgfällige förordningar också Nicolaus II, Alexander III och Gregorius X än hade gifwit, för att förekomma stridiga wal. Då nemligen Gregorius XI dog år 1378 i Rom, dit han war förd tillbaka, walde Kardinalerne wäl Urban VI, men en stor del af dem förklarade walet för twunget, och upphöjde Clemens VII till den Påfliga wärdigheten. Emellan deße Påfwar, af hwilka den ena bodde i Rom, den andra i Avignon, och som ömsesidigt hade satt hwarandra i band, delade sig de kristna rikena, och Schisman blef fortsatt genom nya wal efter begge de stridandes död.

§. 128.

Kyrkoförsamlingar i Pisa och Kostniz.

Alla försök, som blefwo gjorda att med godo bilägga ett Schisma, som satte hela Europa i förwirring, förblefwo fruktlösa, och man tog nu sin tillflygt till en allmän Kyrkoförsamling, som Kardinalerne föranstaltade i Pisa år 1409, hwarest dock Schismen, långt ifrån att häfwas, blef ännu större.

Tre Påfwar gjorde nu på en gång anspråk på thronen. Änteligen gjorde Kyrkoförsamlingen i Kostniz slut på detta Schisma, affatte twenne Påfwar, antog den tredjes affägelse och walde Martin V. Tillika blef de allmänna Kyrkoförsamlingarnes domsrättighet öfwer Påfwen faststäld, mycket talt om en kyrkoförbättring, men föga utfördt, och deremot Böhmaren Johan Huß fördömd och afrättad.

§. 129.

Kyrkoförsamlingar i Baden och Florenz.

I Kostniz hade Kyrkans förbättring blifwit uppskjuten till en ny Kyrkoförsamling, som också efter många uppskof änteligen kom tillsamman i Basel år 1431. Här blefwo några af Påfwens hitintills utöfwade rättigheter affkaffade, och ännu flera inskränkningar i den Påfliga magten förberedde, men just deröfwer kom Församlingen med Påfwen Eugenius IV i strid, hwilken med mycken häftighet blef förd på begge sidor. Påfwen sammankallade en ny Kyrkoförsamling, för att uppwäga den Baselska, i Ferrara, hwilken blef förlagd till Florenz, och slutade der en förening med Grekerne. Kyrkoförsamlingen i Basel affatte deremot Eugenius IV och walde Felix V i hans ställe, men kunde icke bringa sina widt utsträckta planer i werkställighet, då den slutligen blef öfwergifwen af sina flesta anhängare.

§. 130.

Påfwarne efter den Baselska Synoden.

Ibland de följande Påfwarne gjorde Nicolaus V (d. 1455) sig märkwärdig, emedan han bilade den

nya

nya Schismen och gynnade wettenskaperne, och Pius II, (Æneas Sylvius d. 1474) en lärd man, men som, sedan han blifwit Påfwe, fördömde sjelf sina förra friare grundsatser. De följande Påfwarne bidrogo genom sina seder och regering icke litet att nedsätta sin wärdighet och göra sig förhatliga. Paul II (d. 1471) war en fiende af de lärde. Sixtus IV (d. 1484) tillgifwen Nepotismen, och Alexander VI (d. 1503) besläckade sin regering med de skamligaste utswäfningar och förbrytelser, och Julius II (d. 1513) sökte en ära uti att lysa som krigshjelte, och förde de häftigaste strider med Konungen af Frankrike. Klagomål och beswär öfwer Påfwarne blefwo ständigt tätare och frimodigare föredragne.

§. 131.

Kyrko-Regering.

I hela detta tidehwarf ansågos Påfwarne för kyrkans Öfwerherrar; endast twistade man undertiden om antingen de woro underkastade en allmän Kyrkoförsamling eller icke. Åtskilliga länder sökte att sätta gränsor för Påfwarnes ingrepp, genom förordningar eller föreningar, ibland hwilka isynnerhet den **Pragmatiska Sanctionen** i **Frankrike**, i hwars ställe sedermera **Concordatet** trädde, och de **Tyska Concordaterne** förtjena att märkas. Under Påfwelig höghet *) blef Kyrkan regerad af Patriarker, Ärkebiskopar **) och Biskopar, som efter reglor blefwo

*) Casus reservati. Caussæ Majores. Apellationer.

**) De Nordiska Kyrkorne gjorde sig snart fria från den Hamburgiska Ärkebiskopen, och fingo 1103 deras egen

wo walde af Domkapitlen och ansågo merendels sina Embeten såsom rika pråbender, utan att bekymra sig om uppsigten öfwer Kyrkan. Det lägre Presterskapet war till största delen okunnigt, och nöjde sig med de mekaniska förrättningarne af kyrkans ceremonier, och war nedsjunkit i ett uppenbart och förargligt sedeförderf. Föremålet för de andeligas bemödanden war att göra sig oafhängige af den werldsliga regeringen, och det lyckades dem under swaga regenter, men modiga Furstar såsom till ex. Edvard I och III i England wißte att bringa dem till lydnad.

§. 132.

Kyrko - Lagar.

Mängden af Kyrkolagarne tjenade blott föga till förekommande af oordningar som herrskade bland Presterskapet. Ivo, Biskop af Chatres, (d. 1115) förfärdigade twenne nya Samlingar af Kyrkolagar. Munken Gratian (d. 1158) fördunklade dock alla äldre samlare genom sin concordia discordantium canonum, som på Påfwarnes befallning blef förklarad på

Ärkebiskop i Lund. Derpå gjorde den Norrska Kyrkan sig lös från Lunds Primat 1152, då den Påfliga Legaten Kardinal Nicolaus Brakspear (sedan Hadrian IV) upprättade Trondhejms Ärkebiskops-stol. Få år derefter erhöll Swerige, i følje af samma Kardinals föranstaltande, sin Ärkebiskop i Upsala, hwaremot Ärkebiskop Eskild i Lund blef primas Sveciæ. Men den Hamburgiske Ärkebiskopen kunde aldrig nå sin önskan att blifwa Patriark öfwer Norden. Neuman historia primatus Lundensis. Hafniæ 1799. Eskilds lefwerne i Münters Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte, p. 296.

på Universiteterne, och till och med brukad i Råttegångar. Till detta Werk kommo ännu Dekretalerne, som Påfwarne Gregorius IX, Bonifacius VIII, Clemens V, Johan XXII och andra låto samla, och som med detta utgjorde Corpus juris canonici, som erhöll det största anseende, fick öfwermåttan många tolkare, och icke litet bidrog till befästande af det Påfliga herrawäldet. Ibland Grekerne woro Johan Zonaras och Theodor Balsamon de berömdaste skribenterne i Kyrkorätten.

§. 133.

Kyrkobruk.

Man bibehöll ej allenast den mängd af yttre bruk, som woro införde wid Gudstjensten, utan föröfade dem ännu med nya. Många nya högtider blefwo införde. Korstågen gåfwo anledning till en mängd Reliquiers uppfinning, med hwilka många riktade kyrkorna, och sällan uppkom twifwelsmål om ägtheten af sådane reliquier. Gudstjensten blef hos Westerländningarne hållen på det **Latinska språket**, och den **Romerska Liturgien** uttrångde småningom mer och mer alla andra. Dopet blef nu förrättadt med begjutning. Läran om **Transubstantiationen**, som hade blifwit herrskande, frambragte många förändringar i ceremonierne wid Nattwarden, till ex. att Barn-Communionen blef afskaffad, att Sakramentet blef tillbedt och Kalken nekad Lekmän. Mäßorne, isynnerhet själamäßorne, blefwo talrikare och mera indrägtiga. Ibland Liturgiska Författare gjorde Rupert af Duyz, Wilhelm Duranti, tillika med andra, sig berömda.

§. 134.

De Kristnas religiösa tänkesätt.

Då folkets underwisning antingen blef försummad eller på ett eländigt sätt meddelades; då folket war uteslutet från Bibelens läsning, så kunde man icke annat än förwänta okunnighet och öfwertro såsom oundwikliga följder deraf. Öfwertron, sådan den hade herrskat under den föregående perioden, fortfor till största delen, och blef till en del förökad med nya slag. Af helgon fick man ju längre ju flere, och från Alexander III:s tid drogo Påfwarne uteslutande till sig deßas **kanonisationer**. Legenderne, som man förtäljde eller uppskref om dem, blefwo läste med begärlighet och beundran. Föregifne uppenbarelser, såsom den helige Hildegardis och Brigittas, wunno uppmärksamhet och willigt bifall. Mirakler (såsom flyttningen af Marias hus till **Loretto**) blefwo i mängd berättade. **Munklefnaden** blef betraktad som det fullkomligaste lefnadssätt. **Sjelfplågningar** blefwo anbefallta, såsom det säkraste medel till dygd och salighet, och hudstrykarnes raseri gick så långt, att man måste styra dem genom offentliga anstalter. Då folkreligionen blott war inskränkt till lydnad mot de andelige och till mekaniska öfningar, och lät hjertat blifwa kallt och tomt, hände häraf, att de bättre tänkande förföllo till mysticismen.

§. 135.

De Kristnas seder.

Oaktadt ännu beständigt täta exempel på råhet och barbari förefölle, så gjordes likwäl i denna period wig-

wigtiga steg till handhafwande af yttre ordning. **Stats-författningarne** blefwo mer **regelmässige**, **striderne blefwo upphäfne** och en ordentligare **rättskipning införd**. **Ordalierne** upphörde efter hand, Borgareståndet förwärfwade sig rättigheter, hwarigenom det undgick Adelens förtryck, och wärjandet genom ed blef här och der förmildradt. Men den då warande Religionens beskaffenhet och deß Lärares förderfwade seder woro stora hinder för sedernas förbättring. De månge försoningsmedel för synder, som man hade i föregående tidsålder, warade icke allenast, utan dertill kommo ännu nya. Ibland deße war den **allmänna Aflat** (indulgentiæ plenariæ) som Påfwarne först bewiljade Pilegrimerne skadligast. Den blef sedermera utsträckt till den Remerska Jubelfästen, som Bonifacius VIII stiftade år 1300, och som Clemens VI bestämde till 50; Urban VI till 33, och sluteligen Paul II till 25 år. Änteligen utskickade Påfwarne **Aflats-Predikanter** omkring i länderne. Genom deßa indulgencer, och dem som Påfwarne bewiljade Tiggarordnarne, blef den gamla kyrkotukten alldeles förändrad, och förbrytelser öfwermåttan gynnade. Den rike kunde till och med hoppas att köpa sig fri från straff för de mest himmelsskriande synder.

§. 136.

Kyrkoläran.

Kyrkoläran berodde ännu beständigt på Traditioner, samt på Kyrkoförsamlingarnes och Kyrkofädernas anseende. Men nu uppträdde Påfwarne äfwen som ofelbara lagstiftare i trossaker. Innocenz III

gick

gick deruti dristigast till wåga. Genom honom blef Låran om Transsubstantiationen upphöjd till rang med en kyrkans trosartikel, och till åra för denna låra blef **Christi kropps högtid** införd af **Julianus** af **Lüttich** och stadfästad af **Urban IV** år 1264. **Det hemliga skriftermålet** gjorde **Innocentius** likaledes till en trosartikel. Att räkna sju **sakramenter**, blef allmänt öfwerallt, och Bot, om hwars inrättning man gaf omständeliga föreskrifter, war ett af desamma. Åtrån att dogmatiskt grundfästa aflaten, födde föreställningen om en skatt af goda werk, hwilken **Clemens** VI år 1349 gaf symboliskt anseende. Emot de emellan Dominikanerne och Franciskanerne stridiga frågor angående **Mariä obesmittade afrelse**, wågade icke Påfwarne att afgöra något. Alla de som icke stämde öfwerens med denna kyrkolära, blefwo undertryckte och förföljde. Judar och Muhammedaner när de stodo under de kristnas herrawälde måste lida hårda förföljelser *). Ett ännu hårdare öde måste de så kallade kättarne undergå.

§. 137.

Katharer och beslägtade Partier.

Ju mera Kyrkan och Religionsläran urartade, ju mera Lårarne, isynnerhet Påfwarne, blefwo förhatlige genom sin herrsklystnad och girighet, desto snanare ökade sig deras antal, som woro mißnöjde med den herrskande läran och författningen. **Katharerne** (§. 108) utbredde sig widare, men blefwo på det håf-

*) Judarnes förföljelse i Tyskland, England, Frankrike och Spanien.

häftigaste förföljde. De delade sig i sina meningar, och bland dem gåfwo Peter af Bruis (d. 1130), och en Munk Hendrik (d. 1148) egna Partier namn. Den fria andans Bröder och Systrar (Beghärder, Begutter, Beguiner, Tarlupiner) stråfwade efter föreningen med Gud, föraktade den offentliga gudstjensten, kyrkans lagar och bruk, men måste ocksa känna Inquisitionens tunga hand. Under deras namn blefwo undertiden åfwen andra swärmare innefattade, så: som Apostelbröderne, och det mot Påfwen Johan XXII upproriska parti af Franciskaner (Spiritualer, Fratriceller). I den Grekiska Kyrkan blefwo Bogomilerne, som hade Basilius till stiftare, och till hwars lära den Manicheeiska skall hafwa närmat sig, med wåld undertryckte. I det fjortonde århundradet blef denna kyrka satt i rörelse genom striden om Hesychasterne, som fingo en anklagare i Munken Barlaam, men en förswarare i Gregorius Palamas, Ärkebiskop af Thessalonika.

§. 138.

Valdenser. Albigenser.

Genomträngd utaf känsla af, huru litet den då warande Kyrkoreligionen bidrog till sann fromhet, begynte Peter Vaud, sedan 1170, att yrka på praktisk religiösitet och stränga seder, och fann ett myckel allmänt bifall. Hans lärosatsers anhängare, som efter honom blefwo kallade Valdenser, sökte att bringa den kristna läran och kyrkoförfattningen närmare till sin ursprungliga enkelhet, nyttjade flitigt Bibelen och öfwersatte den på landets språk, och ifrade öfwer hufwud emot Påfwarnes och Presterskapets regeringssjuka och utswäfningar. Ehuru grufligt än Inqui-

quisitionen gick till wäga mot Waldenserne, som till det mesta bodde i det södra Frankrike och öfra Italien; så förmådde den dock icke att fullkomligt utrota detta parti. En mängd menniskor, som bodde i den Franska Provinsen **Languedock**, och woro tillgifne dels Månicheeiske, dels Arianska, dels Waldensiska meningar, men stämde öfwerens uti att förkasta de Påfweliga lärdomarne, fick det allmänna namnet **Albigenser**. Då Grefwen af Toulouse beskyddade dem, så uppwäcktes emot dem ett formligt kättarekrig, som slutades 1229 dermed, att Grefwen blef öfwerwunnen och otalige Albigenser afrättades.

§. 139.

Wiklif.

Uppbragt öfwer Tiggar-Munkarnes förargeliga förhållande, framträdde Engelsmannen Johan Wiklif, som kyrkosystemets och den Påfliga Hierarkiens dristige motståndare. Just hans tidsålders favoritmeningar om brödets förwandling i Nattwarden, om hemligt skriftermål, om Presterskapets mångfalldiga ordnar, och aflat och om Påfwarnes magt, blefwo af honom bestridde med owäntad frimodighet, och Presterskapets förwända tillstånd tillika med deß fel utan skonsamhet uppdagade. Deßutom yrkade Wiklif på, att man, med förkastande af Traditionen, skulle hålla sig till den Heliga Skrift, och öfwersatte den på Engelska språket. Ehuru mycket än Presterne woro förbittrade öfwer allt detta, ehuru ifrigt än Påfwarne yrkade på hans fördömelse, så fann han dock mägtige beskyddare, och slutade fredligt sitt lif år 1374. Oaktadt hans anhängare måste tåla hårda förföljelser, så slog dock den säd som han hade utstrött, rötter, fast än i aflägsna nejder.

§. 140.

§. 140.

Hussiter.

De betydligaste werkningar af Wiklifs lära wisade sig i Böhmen, hwarest deßutom en större frihet än i andra länder hade herrskat. Här wågade Johan Huß, från Hussinez, att angripa Presterskapet, att förswara Wiklifs skrifter, och att säga Påfwarne obehagliga sanningar, fann derjemte ibland Böhmarne dem som willigt afhörde sig, och blef till och med beskyddad af sin Konung. Öfwertygad om sin oskuld, infann han sig oförskräckt på Kyrkoförsamlingen i Kostniz, för att der aflägga offentlig räkenskap för sin lära, men blef satt i fängelse, emedan äfwen enskilta passioner woro i spelet emot honom, och dömd att brännas, hwilket han modigt undergick år 1415. Hans wän Hieronymus från Prag led samma straff år 1416. Men denna grymhet förbittrade Böhmarne, som grepo till wapen, förswarade sig med stor öfwerlägsenhet, och kunde blott förswagas af inwärtes stridigheter (Taboriter, Calixtiner), och bringas till lydnad genom underhandlingar med Synoden i Basel och Kejsar Sigismund. Lemningen af Taboriterne bibehöll sig under namn af Böhmiske och Mähriske bröder.

§. 141.

Grekiska och Romerska Kyrkans fortfarande Schisma.

Under det att den Romerska och Grekiska kyrkan hade att strida med många slags motståndare, wo=

woro de sjelfwe oenige och förbittrade på hwarandra. Grekernes förbittring hade blifwit ökad genom Korstågen, isynnerhet genom upprättandet af ett Latinskt Kejsaredöme i Constantinopel (1204 - 1261); dock fann Michael Paläologus sig föranlåten att börja underhandlingar, för att förekomma ett anfall af Latinerne. Hans sändebud ingingo på Kyrkoförsamlingen i **Lyon** år 1274 en förlikning, som war affattad efter Påfwarnes godtfinnande. Största delen af Grekerne war dock högst mißnöjd, och den ingångna förlikningen blef fullkomligt upphäfwen af Andronikus I (år 1285). Grekernes hjelplösa tillstånd wid Turkarnes hotande öfwermagt nödgade dock Kejsarne att å nyo söka en förening med Latinerne, för att derigenom få bistånd af dem. Efter många fruktlösa underhandlingar, täflade Kyrkoförsamlingarne i **Basel** och **Ferrara** om äran att utwerka Grekernes förening. Kejsar Johan Paläologus begaf sig sjelf till den sistnämnda, som blef flyttad till **Florens**, hwarest 1439 det kom till förening. Dock war icke heller denne af waraktighet; Grekerne klagade öfwer list och twång, och behöllo likwäl efter deras Kejsarestads eröfring af Turkarne det häftigaste hat mot Latinerne. Hos de afsöndrade Grekiska partierne i Orienten blefwo äfwen försök gjorda, att bringa dem till erkännande af Påfwens herrawälde, hwilket ocksä lyckades hos **Maroniterne**, **Armenierne** och **Jakobiterne**, men war icke af någon waraktighet hos de siste.

§. 142.

Wettenskapernas Tillstånd.

Hos Grekerne blef under hela detta tidehwarf ännu alltid lärd kunskap aktad, dock uppträdde sällan ibland

ibland] dem några utmärkta män, såsom Michael Psellus (d. omkring år 1105) *). Ibland Latinerne waknade undersöknings: andan och kärleken till wettenskaperne med nytt lif, men tog i början ingen lycklig riktning. Flere Furstar, såsom Kejsarne af det Schwabiska huset, och Konung Alfons X af Castilien woro wettenskapernes wänner och befordrare. Deße blefwo åfwen allmännare utbredde och ifrigt dyrkade, sedan nya underwisnings-anstallter uppkommo på Universiteterne. Ibland deßa gjorde det Pariska anspråk på första rangen; tillika med detta, woro Universiteterne i Oxford och Bologna isynnerhet berömda. I det fjortonde och femtonde århundradet täflade Furstarne att uppråtta dylika anstallter **) Theologi, Kanonisk och Borgelig rätt, Läkare-wettenskapen och Filosofi blefwo på dem med mycken flit lärda. I den sista war Aristoteles den allmänna ledaren, och Scholastikerne delade sig i partier af Nominalister och Realister. Under det att de fleste Filosofer öfwerlemnade sig åt spitsfundiga undersökningar, gåfwos dock andre, som warnade mot spetsfundigheter, såsom Johan af Salisburg (d. 1182), eller som syßelsatte sig med allmänt nyttige kunskaper, såsom Roger Baco (d. 1292).

§. 143.

---

*) Historieskrifware, som Anna Comnena, Johan Contacuzenus, Nicephorus Gregoras o. fl.

**) Padua 1222, Neapel 1224, Prag 1347, Wien 1365, Heidelberg 1385, Cöln 1388, Erfurt 1392, Leipzig 1409, Rostock 1419, Greifswald 1456, Basel 1460, Ingolstadt 1472, Frankfurt an der Oder 1500, Wittenberg 1502, Köpenhamn stiftadt 1475, inwigdt 1479.

§. 143.

Småningom, ehuru än långsamt och hindrad af Schol-filosofien, utbildade sig en bättre smak genom wettenskapernas idkande hos Westerlänningarne. Historien blef flitigare och mera fruktbart behandlad än tillförene *). Frans Petrarca (d. 1374) förwärfwade sig en afgjord förtjenst genom den flit hwarmed han å nyo befordrade wettenskaperne och den klassiska Litteraturen. De Grekiske lärde, som flygtade från sitt fädernesland, då det hotades af Turkarne, bragte wigtiga handskrifter och nya kunskaper till Italien, och gåfwo studierne en ny riktning och ett nytt lif **) Gynnad af flere store, isynnerhet af Huset Medicis, blomstrade nu wettenskaperne med ny glans i Italien, ***) och utbredde sig derifrån till andra länder, isynnerhet Tyskland, ****) hwarest Johan Reuch-

*) Bättre historieskrifware: Siegebert af Gemblours d. 1112, Wilh. af Malmesbury d. omkring 1143, Otto af Freysingen d. 1158, Saxo Grammaticus d. 1204, Matthäus Paris d. 1259, Albertus Mußatus d. 1330, Aeneas Sylvius d. 1464, Philipp af Commines d. 1509, Johan Trithemius d. 1516, Albert Kranz d. 1517.

**) Manuel Chrysoloras d. 1415, Georg Gemiastius Pletho (kom 1438 till Italien) Bessarion d. 1472, Georg af Trapezunt d. 1484, Theodor Gaza d. 1478. Strid om Platos och Aristotelis företräde.

***) Poggius d. 1459, Laurentius Walla d. 1457, Leonhard af Arrezzo d. 1444, Angelus Politianus d. 1494, Marsilius Ficinus d. 1499 o. a.

****) Rudolf Agricola d. 1485, Willibald Pirkhaimer d. 1530, Ulrich af Hutten d. 1523, Hermann von dem Busche d. 1534. — Om flere bland

Reuchlin (d. 1522) och Desiderius Erasmus blefwo sin tidsålders Lärare. Till ett låttare och hastigare utbredande af kunskaper, blef Boktryckerikonsten uppfunnen omkring år 1440, ett dyrbart hjelpmedel.

§. 144.

Theologi, isynnerhet Bibelkunskap.

Det införda troståänget och den Påfweliga öfwermagten skulle nödwändigt hindra alla wåsentliga förbättringar i de Theologiska wettenskaperne; dock blefwo desamma i detta tidehwarf dyrkade med mera ifwer än i det föregående, och wid slutet af det blefwo nyttige förberedelser gjorda, för att gifwa dem ett båttre skick. De heliga skrifterne blefwo föga nyttjade af de flesta Theologer, och af brist på språkkunskap och riktig smak sållan lyckligt förklarade. Dock hade Grekerne i Theophylaktus, Biskop i Akrida (d. efter år 1107), och Enthymius Zigabenus, en Munk i Constantinopel, twenne tolkare af det båttre slaget. I Westerländerne förlorade de fleste Bibeltolkare sig antingen i mystiska småsaker, eller i skolastiska spitsfundigheter, eller återtogo de blott de äldre Kyrkolärarnes meningar *). En riktigare wäg beträdde Nicolaus af Lyra, en omwänd Jude och Franziskaner-Munk, som lärde i Paris

deße och de Italienska lärde. — Chr. Meiners Lebensbeschreibungen berühmter Männer aus den ersten Zeiten der Wiederherstellung der Wißenschaften. 1-3 Th. Zürich 1795-97. 8.

*) Den första Concordanz utgaf Kardinalen Hugo af Sancto Caro d. 1263.

Paris (d. 1340) och begagnade sig af de Judiske lärdes skrifter. Alfonsus Tostatus, Biskop i Avila, (d. 1455) öfwergick honom i widlöftighet, icke i sitt Werks inre wärde. I en helt annan anda skref Laurentius Walla (d. 1457) sina anmärkningar öfwer Nya Testamentet, hwaruti han förberedde Vulgata, inströdde filologiska och kritiska anmärkningar, och anbefallte att studera grundspråket. Johan Reuchlin uppbragte åter det försummade Hebraiska språkstudium. Jacob le Fevre (d. 1537) hörde likaledes till de bättre uttolkare; men Desiderius Erasmus fördunklade alla sina föregångare genom sina Upplagor af det Grekiska Nya Testamentet med en ny öfwersättning och anmärkningar, och ännu mer genom sina förträffliga parafraser. Redan tidigare hade det Gamla Testamentets Text kommit genom Tryck i dagsljuset *), och Kardinal Frans Ximenes föranstaltade upplagan af den första Polyglotte **).

§. 145.

Troslära.

Undersökningar om den kristna Religionens sanning blefwo sällan anställde. Dock förswarade Raymund Martini, en Spansk Dominikaner (d. 1286), den kristna tron mot Judarne och Muhammedanerne. Den

*) Hela Hebreiska Bibelen kom först ut i Soncino 1488: cfr. Bibliotheca Sacra post Jac. le Long et C. F. Boerneri curas emendata Suppleta et Continuata ab Andr. Gottl. Masch. (Partes II den siste i 4 Vol. Hal. 1778-90. 4) p. 1.

**) I Alcala (complutum) 1514-17) IV Vol. f.

Den berömde **Thomas af Aqvino** (d. 1274) skref ett eget Werk, för att öfwerbewisa de wantrogne om den kristna lärans sanning, och hade **Marsilius Ficinus** (d. 1499) till efterföljare i detta företagande. Twenne Greker, **Euthumius Zigabenus** och **Nicetas Choniates** skrefwo stora Werk för att wederlägga alla den sanna lärans motståndare, men som till största delen woro sammandrag af äldre skribenter. Efter **Johannes af Damaskus** uppstod icke mer i den stora Grekiska Kyrkan någon som på nytt bearbetade trosläran, deremot wäl bland de åtskilliga partierne af **Jacobiter** och **Nestorianer**. Ibland de förstnämnde lemnade **Jacob af Tagrit** (d. 1231) och den bekante historieskrifwaren **Abulfaragius** (d. 1286), ibland de siste **Ebed Jesu**, Metropolitan i **Nisibis**, dogmatiska Werk. Uti den Westerländska Kyrkan undersökte och forskade man Trosläran med en utmärkt flit, men man gick derwid ut från mycket olika principer. Några wille med Filosofiens hjelp förskaffa dogmatiken ljus; det war de egenteliga **Scholastiske** Theologer. Andre wille blott hålla sig till Traditionen, och kallades derföre **positive** Theologer, och många af dem förbundo dermed böjelse för Mystiken. Ofta kommo deßa partier i häftig strid, och undertiden sökte man att stifta en förening emellan dem.

§. 146.

Scholastiske Theologer.

Scholastikerne lade kyrkoläran till grund, sådan som de hade fått denna genom Tradition, men sökte att widare utweckla och fastare grundfästa den genom

Filosofien, isynnerhet den Aristoteliska. Anselm (d. 1109), en lärjunge och efterföljare af Lanfrancus (d. 1089), öppnade wägen med en mängd af skarpsinniga undersökningar om flera Religionsläror. Hans wän, Hildebort af Mans (d. som Ärkebiskop af Tours 1132) skref ett försök till en systematisk dogmatik. Dristigare än de, framstod Peter Abälard (d. 1142) och yttrade friare tankar, men blef derföre utropad för en kättare och fördömd af Synoderne i Soissons 1121, och i Sens 1140, och Gilbert af Porretta (d. 1154) hade ett lika öde; deremot wißte Robert Pulleyn att bibehålla ett bättre förstånd med Kyrkan. Ingen ibland Scholastikerne förwärfwade sig större beröm än Petrus Lombardus (d. 1164) med sitt Werk: Sententiarum libri IV; som blef antaget som allmän Lärobok, och som grundwal för alla widare undersökningar, oaktadt det i början fick skuld för kätteri, och sedermera blef mißtänkt att wara plagieradt. Peter af Poitiers (d. 1206) följde Lombardus, och Alexander af Hales (d. 1245) commenterade widlyftigt öfwer Lombards Sentenzer.

§. 147.

Partier ibland Scholastikerne.

Thomas af Aqvino (d. 1274) en Italiensk Dominikaner, en lärjunge af Albert den store (d. 1280), förwärfwade sig genom sin fromhet en plats bland de heliga, och genom sina talrika skrifter den största namnkunnighet för lärdom, isynnerhet blef han sina ordensbröders orakel. Deremot erhöll Johan Duns Scotus (d. 1308), som i många meningar

gar afwek från Thomas, ett afgjordt anseende hos Fransiskanerne. Derifrån härledde sig Sekterne af Thomister eller Summister och af Scotister eller Qvodlibetarier, emellan hwilka ordensnitet alltid underhöll fiendskap. Hos begge partierne herrskade ett blindt eftersägande och jagande efter spitsfundigheter; män deremot, som sökte att gå sin egen wäg, såsom Durand af St. Pourçain (d. 1333), Wilhelm Occam (d. 1347) eller Gabriel Biel (d. 1495), woro ganska sällsynte *). Wid bedömmande af Scholastikerne, bör man hafwa affseende på tiden i hwilken de lefde, och icke af owilja mot deras grubblerier och barbariska skrifsätt **) göra deras werkliga förtjenster orättwisa.

§. 148.

Positive och Mystiske Theologer.

Bernhard, Abbé af Clairvaux, ett helgon, som, oaktadt sin fallenhet för swärmeri och hat till all lärdom, eftertryckligt bestraffade många af sin tids mißbruk, ja till och med Påfwarnes fel, (d. 1153) intager ibland Theologerne af detta slag första rangen. Hugo (d. 1140) och Richard (d. 1173), begge Chorherrar i den helige Victors Kloster i Paris,

*) Märkwärdige äro ännu Thomas af Bradwardina (d. 1349) bemödanden att förswara Prädestinatismen. De causa Dei contra Pelagium — studio Henr. Savilii. Lond. 1618. s.

**) Paulus Cortesius (d. 1510) utmärkte sig genom ett bättre skrifsätt. In sententias Rom. 1512. Bas. 1513. fol.

liknade honom i böjelse för Mysticismen, men ägde mera lärdom, och försmådde ej heller Filosofiens bruk. Äfwen Kardinal Johan Beneventura (d. 1274) sökte att förena Scholastik med Mystik. En lika afsigt ledde den berömde Canslern på Universitetet i Paris Johan Charlier Gerson, som föredrog många träffande sanningar om Kyrkans förderf. Utbredandet af mystiska idéer ibland den större hopen befordrade Johan Tauler *), Thomas a Kempis och **författaren af den Tyska Theologien** **). Ehuru mycket obegripligt och sällsamt än alla deßa Mystiker framkommo med, så stiftade de dock icke liten nytta derigenom, att de förde menniskorne tillbaka från kalla speculationer och en tanklös ceremonitjenst till hjertats förbättring.

§. 149.

Sedoläran.

Genom den mängd af förmenta goda werk, som man nu anbefallte, genom det höga wärde som man tillade ceremonier, genom den lätthet, hwarmed man fick förlåtelse för sina synder, kunde moralens innehåll ej annat än blifwa ytterst förderfwad. Men ocksä det bearbetande man gjorde af den, war af ringa wärde. Scholastikerne, ibland hwilka Abälard, Alexander af Hales, Albert den store, och Thomas af Aqvino isynnerhet äro märkwärdige, förenade Aristoteliska och kristna lärdomar, och fördjupade sig i ab-

*) D. 1361. Hans skrifter, Bas. 1521 med ett Företal af Ph. Jac. Spener. Nürnb. 1688. 4.

**) Utgifwen af Luther 1516.

i abstracta undersökningar. Under Vicentii af Beauwais namn (d. 1264) har man en moralisk Samling, och Wilhelm Perraut (d. 1275) skref en lärobok i sedoläran; ej heller hade man brist på casuistiska skribenter. Mystikerne woro likwäl de mer allmänt nyttige moralister, fastän de icke tänkte på att föredraga sedoläran med ordning och i sammanhang.

§. 150.

Förberedelser till en förbättring af Kyrkan och Religionen.

I detta tidehwarf fattades dock icke män, som insågo och beklagade de förderf, som hade inträngt sig. Icke allenast de förföljde partierne af Katharer, Waldenser, Wiklefiter och Hussiter utbredde grundsatser, som stridde emot de herrskande meningar och inrättningar; utan till och med i den Katolska kyrkans samfund hörde man röster som högt och fritt tadlade. Wäl inskränkte sig de fleste blott till anfall mot Påfwarnes olofliga ingrepp och Lärarnes och Kyrkoförfattningarnes fel. I synnerhet skedde detta efter den stora Påfliga Schismen af Johan Charlier Gerson, Peter d'Ailly, Nicolaus af Clemangis, Nicolaus af Cusa. Andre wågade dock att till och med sätta kyrkans läror i twifwelsmål, såsom Johan Weßel af Gansfort och Johan af Vesalia. Hieronymus Savonarola, Reformator och swärmare, blef bränd år 1498. Mißnöjet öfwer det Påfliga herrawäldets hårda förtryck och öfwer Presteståndets rikedomar och utswäfningar, den nya wäckta undersöknings-andan och den nya lyftning, som wettenskaperne erhöllo, läta förwänta en tillkommande stor förändring.

Tidstabell

För den Fjerde Perioden.

År 1073 — 1517.

År

1073. Hildebrand (Gregorius VII) blifwer Påfwe.
1074. Synod i Rom. Orden af Grandmont.
1075. Andra Synoden i Rom. Seldjuschiderne eröfra Syrien och Palestina.
1076. Gregorius VII sättes i band i Worms. Henrik IV afsättes.
1077. Henriks IV bot i Canossa. Rudolf af Schwaben wäljes till Kejsare.
1078. Fjerde och Femte Synoden i Rom. Nicephorus Botoniates Grekisk Kejsare.
1079. Berengarius måste affwärja sina föreställningar om Nattwarden på Sjette Synoden i Rom.
1080. Sjunde Synoden i Rom. Clemens III Motpåfwe. Den Tyska Konung. Rudolf omkommer.
1081. Alexius Comnenus blifwer Grekisk Kejsare.
1085. Gregorius VII dör.
1087. Påfwen Victor dör. Urban II följer efter honom.
1089. Lanfrankus dör.
1090. Den Göthiska Liturgien uttränges i Spanien.
1093. Synod i Soissons mot Roscelin.
1094. Synoder i Piacenza och Clermont. Korstågens början.

1097.

1097. Monarchia Sicula.
1099. Jerusalem blifwer eröfradt och Gottfried af Bouillon Konung. Urban II dör. Paschalis II.
1100. Clemens III dör. Gottfried dör. Wilhelm Konung af England dör.
1106. Henrik IV dör. Henrik V blifwer Kejsare.
1108. Philip Konung af Frankrike dör. Ludvig VI följer efter honom.
1109. Anselm af Canterbury dör.
1111. Henrik V twingar Påfwen till förlikning.
1112. Påfwen förklarar förlikningen för ogiltig.
1115. Ivo af Chartres dör.
1118. Paschalis II dör och Gelasius II blifwer Påfwe. Bogomiler. Alexius Comnenus dör. Johanniter-orden.
1119. Calixtus II blifwer Påfwe. Tempelherre-ordens början.
1121. Synod i Soissons emot Abälard.
1122. Wormser-Concordatet.
1123. Första Luteranska Kyrkoförsamlingen. Presternes **Coelibat** å nyo infördt.
1124. Otto af Bamberg omwänder Pommeranerne. Honorius II blifwer Påfwe. Guilbert, Abbé af Noyon dör.
1125. Henrik V dör. Lotharius II.
1126. Norbert blifwer Ärkebiskop i Magdeburg.
1128. Synod i Troyes.
1129. Innocenz II blifwer Påfwe. Annaclet II Motpåfwe.
1130. Scholornas uppblomstrande i Paris och Bologna.
1132. Hildebert af Tours dör.
1135. Rupert af Duyz dör. Stephanus, Konung af England.
1136. Bernhard sätter sig emot högtiden till åra för Mariä obesmittade aflelse.

1137. Lotharius dör. Ludvig VI Konung af Frankrike dör. Eskild, Ärkebiskop af Lund.
1138. K. Conrad III i Tyskland. Anacletus dör.
1139. Andra Lateranensiska Kyrkoförsamlingen. Portugal blifwer Konungarike.
1140. Synod i Sens emot Abålard. Hugu af St. Victor dör.
1142. Abålard dör.
1143. Innocenz II dör. Coelestin II blifwer Påfwe.
1144. Lucius II Påfwe.
1145. Eugenius III Påfwe.
1146. Bernhard befordrar ett nytt forståg.
1148. Synod i Rheims öfwer Gilbert af Porreta.
1151. Gratianus utarbetar sitt Decretum.
1152. Fredrik I Kejsare.
1153. Eugenius III dör. Anastasius. Bernhard dör.
1154. Hadrian IV blifwer Påfwe, och Henrik II Konung af England.
1155. Fredrik I krönes i Rom. Arnold af Brescia afråttad.
1156. Peter den årewördige dör.
1157. Strid emellan Kejsaren och Påfwen. Konung Erik af Swerige angriper Finnarne.
1159. Hadrian IV dör. Alexander III och Victor VI.
1164. Victor IV dör. Paschalis III Motpåfwe. Peter Lombardern dör. Thomas Becket.
1170. Thomas Becket mördas. Waldensernes början.
1177. Kejsaren och Påfwen försonas.
1178. Hildegardis dör.
1179. Tredje Lateranensiska Kyrkoförsamlingen. Petrus Comestor d. Absalon, Ärkebiskop af Lund.
1181. Alexander III dör. Lucius III.
1182. Judarne fördrifwas ur Frankrike.
1185. Urban III blifwer Påfwe.

1187

1187. Slut på Konungariket i Jerusalem.
1188. Clemens III Påfwe.
1189. Richard blifwer Konung af England. Fredriks I forstág.
1190. Fredrik I omkommer. Franska och Engelska Konungarnes forstág.
1191. Belägring af Accon. Tyska Riddare.
1197. Kejsar Henrik VI dör. Philip. Otto.
1198. Innocenz III blifwer Påfwe.
1201. Synod i Soissons, hwarest Konungen af Frankrike försonar sig med Påfwen.
1202. Gengischkhan.
1204. Latinska Kejsaredömet i Constantinopel. Petrus af Arragonien gör sitt rike skattskyldigt under Påfwen.
1209. Otto IV krönes i Rom. Krig mot Albigenserne.
1212. Fredrik II sättes emot Otto IV.
1213. Johan K. af England underkastar sig Påfwen.
1215. Fjerde Lateranensiska Kyrkoförsamlingen.
1216. Innocenz III dör. Honorius III.
1218. Nytt forstág emot Egypten.
1221. Dominikus dör.
1222. Strid emellan Fredrik II och Påfwen. Concilium i Schleswig emot Presternas giftermål.
1226. Frans af Assisi dör.
1227. Gregorius IX blifwer Påfwe, sätter Kejs. i band.
1229. Kyrkoförsamling i Toulouse. Inquisition. Fredrik II tager Jerusalem i besittning.
1230. Tyska Riddare i Preußen.
1231. Den h. Anton af Padua, och den h. Elisabeth dö.
1232. Domkapitlet i Strasburg will blott upptaga Adelsmän.
1233. Korstág emot Stedingerne. Conrad af Marburg omkommer. Dominikanerne blifwa domare öfwer kättarne.

1243.

1243. Innocenz IV blifwer Påfwe.
1245. Kyrkoförsamling i Lyon. Alexander af Hales dör.
1248. Ludvig IX af Frankrike företager sig ett korståg. Concilium i Skenninge i Öster-göthland mot Presternes giftermål.
1250. Fredrik II dör Conrad IV.
1254. Conrad IV och Innocenz IV dö. Alexander IV.
1255. Parisiska Universitetets strid med Dominika-nerne och Fransiskanerne.
1256. Augustiner-Eremiter. Constitutionen i Veile.
1260. Hudstrykare.
1261. Urban IV Påfwe. Slut på det Latinska Kej-saredömet i Constantinopel.
1264. Christi kroppshögtid. Clemens IV blifwer Påfwe.
1268. Conradin blifwer öfwerwunnen och fången. Urban IV dör.
1270. Ludvig den helige dör.
1271. Gregorius X dör.
1273. Rudolph af Habsburg wäljes till Kejsare.
1274. Kyrkoförsamling i Lyon. Johan Bonawen-tura och Thomas af Aquino dö.
1277. Nicolaus III blifwer Påfwe.
1278. Roger Baco sättes i fängelse.
1280. Albert den store dör.
1281. Martin IV blifwer Påfwe.
1282. Sicilianska Aftonsången.
1285. Honorius IV Påfwe.
1290. Judarnes fördrifning ur England.
1291. Rudolph I dör. Englarne båra Marias hus till Dalmatien.
1294. Coelestin blifwer Påfwe. Bonifacius VIII.
1292. Albert Tysk Konung.
1300. Första Jubelåret.
1301. Strid emellan Påfwen och Konung Philip af Frankrike.

1303. Bonifacius VIII dör.
1305. Clemens V blifwer Påfwe och tager sitt säte i Avignon.
1306. Judarne fördrifwas ur Frankrike.
1308. Duns Scotus dör. Henrik VII af Luxemburg.
1311. Kyrkoförsamling i Vienne. Tempelherrarnes orden upphäfwes.
1313 Henrik VII dör.
1314. Clemens V och Philip den wackre dö. Ludvig af Bejern och Fredrik af Österrike strida om Kejsare-kronan.
1316. Johan XXII blifwer Påfwe.
1318. Påfwens förhållande mot Spiritualerne.
1324. Johan XXII afsätter Ludvig IV.
1328. Motpåfwen Nicolaus (Peter af Corbario).
1334. Johan XXII dör. Benedict XII.
1338. De Tyska Churfurstarnes förening i Reuse.
1342. Clemens VI blifwer Påfwe.
1346. Carl IV wald af några Churfurstar.
1347. Ludvig IV dör. Wilhelm Occam dör.
1348. Clemens VI köper Avignon. Prag det första Tyska Universitet.
1350. Femtio-årigt Jubelår. Synod i Constantinopel emot Barleam.
1352. Clemens VI dör. Innocens VI följer efter honom.
1355. Carl IV krönes i Rom.
1356. Gyllene Bullan.
1360. Wiklif.
1361. Johan Tauler dör.
1362. Urban V blifwer Påfwe.
1369. Johan Paleologus bekänner sig till Romerska Kyrkan.
1370. Gregorius XI Påfwe.

1373. Den heliga Brigittas död.
1374. Frans Petrarca dör.
1376. Påfwen reser från Avignon till Rom.
1377. Edvard III Konung af England dör.
1378. Gregorius XI dör. Urban VI Clemens. Påfweligt Schisma. Kejsar Carl IV dör.
1384. Wiklif och Gerard Groot dö.
1386. Jagello döpes.
1389. Urban bestämmer Jubelåret till hwart 30 år. Bonifacius IX följer efter honom.
1394. I Clemens VII ställe wäljes Benedict XIII. Synod i Paris och Kyrkoschismen.
1403. Wenzeslaus afsättes i Tyskland.
1404. Innocens VII kommer i Bonifacii IX ställe.
1405. Efter honom följer Gregorius XII.
1406. Ny Synod i Paris om Schismen.
1407. Johan, Hertig af Burgund låter mörda Hertigen af Orleans.
1408. Johan le Petit förswarar denna gerning. Wiklifs böcker fördömmas i Prag. Strid på det der warande Universitet. Den Avignonske Påfwen flygtar till Catalonien.
1409. Kyrkoförsamling i Pisa. Alexander V. Universitetet i Leipzig stiftas.
1410. Johan XXIII blifwer Påfwe. Sigismund blifwer Kejsare.
1414. Kyrkoförsamling i Kostnitz.
1415. Johan Huß brännes.
1416. Hieronymus af Prag fördömmes.
1417. Martin V Påfwe. Concordata nationis Germanicæ Constantientia.
1418. Slut på Kostnitska Kyrkoförsamlingen.
1419. Hussitiska oroligheter i Böhmen.
1424. Benedict XIII dör.

1425.

1425. Peter af Ailly dör.
1429. Slut på Påfliga Schismen. Gerson dör.
1431. Kyrkoförsamling i Basel. Eugen IV.
1433. Böhmernas underhandlingar med Kyrkoförsamlingen.
1436. Iglauar förlikningen.
1437. Kejsar Sigismund dör.
1438. Kyrkoförsamling i Ferrara, som flyttas till Florenz. Franska Kyrkans Pragmatiska Sanction.
1439. I Basel blifwer Eugen IV affatt. Förening med Grekerne i Florenz.
1440. Fredrik III.
1442. Påfwen flyttar Kyrkoförsamlingen från Florenz till Rom.
1447. Nicolaus V blifwer Påfwe.
1448. Wiener=Concordatet.
1450. Felix V underkastar sig Påfwen Nicolaus V.
1453. Turkarne eröfra Constantinopel.
1455. Nicolaus V dör. Calixtus III.
1458. Georg Podiebrad blifwer Konung i Böhmen, och Æneas Sylvius (Pius II) Påfwe.
1461. Påfwen affätter Ärkebiskopen af Maynz.
1462. Genom eröfringen af Maynz utbredes Boktryckerikonsten.
1464. Paul II Påfwe.
1471. Paul II dör. Sixtus IV Thomas a Kempis d.
1472. Bessarion dör.
1475. Fem och Tjugeårigt Jubelår.
1476. Carl, Hertig af Burgund, omkommer.
1483. Ludvig XI K. af Frankrike dör. Luther födes.
1484. Innocenz VIII blifwer Påfwe. Zwinglius födes.
1485. Henrik VII blifwer Konung af England.
1492. Granada eröfras. Judarne fördrifwas ur Spanien

nien. Alexander VI blifwer Påfwe. Början af Amerikas upptäckt.

1493. Maximilian I följer efter Kejsar Fredrik.

1494. Landsfred i Tyskland.

1498. Ludvig XII Konung af Frankrike. Savonarola afrättad.

1502. Wittenbergska Universitetet stiftas.

1503. Alexander VI dör. Pius III och Julius II följer efter honom.

1508. Luther blifwer Professor i Wittenberg.

1511. Kyrkoförsamling i Pisa.

1512. Kyrkoförsamling i Lateranen.

1513. Julius II dör. Leo X.

1516. Franskt Concordat.

Femte Perioden.

Från Reformationen till Westfaliska Freden år 1517 — 1648.

§. 151.

Reformationen.

Den höga wördnad, med hwilken man betraktat Påfwarne, hade småningom sjunkit, och Påfwarnes stolta påståenden, hårda utsugningar och förhatliga utswäfningar hade uppwäckt ett mißnöje, som grep mer och mer omkring sig. De fleste andeliges okunnighet, skamlöshet och osedlighet uppwäckte och närde en ständigt lifligare önskan efter en bättre Kyrkoförfattning. Isynnerhet gaf Tiggareordnarnes uppförande anledning till täta klagomål. På samma tid kände de wältänkande män ganska lifligt, att Gudstjenstens utwärtes prunkande ståt, och mängden af ceremonier snarare kunde föra från, än till sann religiositet. Då nu änteligen ett nytt ljus i wettenskaperne, och den friare undersöknings-andan började att yttra sig, så woro derigenom förberedelserne till en stor förändring i kyrkan och i religionen redan förhanden *). För att åstad-

*) Bewisen för alla deßa anmärkningar ligga i den näst föregående Periodens historia.

åstadkomma en Reformation, behöfdes nu sådane män, som ägde skicklighet och mod till ett så dristigt företag; och än widare behöfdes ett lyckligt sammanstötande af omständigheter, hwarwid sådane män blefwo framkallade på wersamhetens skådeplats, och gynnade wid utförandet af sitt företagande. Allt detta inträffade icke långt efter början af det sextonde århundradet. Reformationen, hwarigenom i en stor del af Europas kyrkoförfattning, så wäl som den kristna läran, fick ett nytt skick, blef trots många hinder började och fullföljd.

§. 152.

Reformationens början i Tyskland.

Påfwen Leo X hade låtit påbjuda ett nytt Aflat, som blef uppdraget åt Dominikanern Johan Tetzel att besörja i Tyskland. Martin Luther (f. 1483), Lärare i Theologien i Wittenberg — en man, som med ett innerligt religiöst tänkesätt förenade ett eldigt mod — kände med djup owilja det förargliga i aflatshandeln, predikade deremot, och kungjorde deremot år 1517 en stridskrift i 95 satser. Detta dristiga steg wäckte stor uppmärksamhet, fann mycket bifall, men upptände ocksä Aflatspredikanternes och deras anhängares bittraste hat. Af dem, af Johan Tetzel sjelf, af en Jacob Hochstraaten, Johan Eck och Sylvester Prierias blef Luther angripen med en häftighet, som i stället att bringa honom till tystnad, ännu starkare uppeldade hans owilja, och uppmuntrade honom till widare undersökningar. Äfwen den Påflige Legaten Thomas de Vio af Gaeta kunde icke förmå honom att kalla

la något tillbaka, och wid religions-samtalen i Leipzig (1519) yttrade han redan fria meningar om kyrkans tillstånd. Nu (1520) affade wäl Påfwen Leo X en fördömelsedom öfwer Luther, men han mottog den med förakt. Hans lära blef med begärlighet af otaliga menniskor antagen, han blef beskyddad af sin Landsfurste, och fann tillika flera werksamma medhjelpare, bland hwilka Philip Melanchton (f. 1497) framför andra utmärkte sig.

§. 153.

Riksdagen i Worms.

Luthers nya lära åstadkom stora rörelser och en så häftig gäsning i sinnena, att man fann nödwändigt, att derom rådslå på Riksdagen, som Kejsar Carl V hade utskrifwit i Worms (år 1521). Luther sjelf blef inställd för den, och förwärfwade sig icke ringa högaktning genom sitt ädla och oförfärade förhållande. Dock blef ett Riksdags-beslut fattadt, som hotade honom och hans lära med undergång; men detta beslut blef till det mesta utan fullbordan, Luther blef, genom Kurfurstens af Sachsen försigtighet, en lång tid undandragen sina fienders ögon, men werkade derunder i stillhet så mycket kraftigare, isynnerhet genom början af sin Bibel-öfwersättning, och wände derefter, i anledning af några nya raska företag, tillbaka till Wittenberg, hwarest hans anseende snart återförde ordning.

§. 154.

Det Lutherska Partiets framgång.

Med oafbruten werksamhet gick Luther fram på den en gång öppnade banan. Gudstjensten i Sach-

sen blef förändrad i öfwerensstämmelse med den nya läran, och man eftertog åfwen på andra ställen deßa förändringar. Sjelfwa Riksförsamlingen i **Nürnberg** gynnade Reformationens framsteg genom sin wägran att ätlyda den Påfliga Legatens förslag, och genom sina hundrade beswärspunkter öfwer Påfliga hofwet. För Reformationens fiender mißlyckades deras bemödande, att bringa denne i dåligt rykte för Borgarekriget (år 1525), hwilket de föreställde såsom en frukt deraf. Twertom wann den mycket, derigenom att **Philip den högmodige**, Landtgrefwe af **Heßen**, införde den i sitt land. Kyrkoförfattningen i Sachsen blef bragt i ordning (år 1527, 1528) genom den på **Luthers** inrådan af Kurfursten föranstalltade visitation.

§. 155.

Förbund. Namn af Protestanter.

Med owilja sågo de Katolska Furstarne **Luthers** parti oupphörligt wäxa; till och med Kejsaren antog en hotande min. Derigenom blefwo Furstarne, som woro tillgifne **Luthers** lära, föranlåtne att hålla sig färdige till förswar, och emellan Kurfursten af **Sachsen** och Landtgrefwen af **Heßen** blef förbundet i **Torgau** (år 1526) slutadt, hwilket flera Furstar och Städer sedan tillträdde. Genom denna förbindelse, förskaffade de sig så mycket anseende, att de på Riksdagen i **Speyer** erhöllo ett gynnande beslut; och den raskhet med hwilken de grepo till wapen (år 1528) på den erhållna underrättelsen om ett anfall, som föregafs wara beslutadt emot dem, gjorde dem ännu mer fruktanswärde. De drogo derföre icke i be:

i betänkande, att protestera emot Riksförsamlingens beslut i Speyer (år 1529), genom hwilket allt widare utbredande af deras lära inskränktes, och namnet **Protestanter**, som de deraf fingo, blef en beständig benämning för hela partiet.

§. 156.

Augsburgiska Bekännelsen.

På en Riksdag i Augsburg (år 1530), hwarest Kejsaren i egen person war närwarande, beslöto de protestantiske Riksständerne att öfwerlemna en skriftelig bekännelse om deras lära. Utkastet dertill blef uppsatt af Philip Melanchton med en exemplarisk klarhet och klokhet, och derefter undertecknad af Riksständerne, som hörde till Luthers parti, och offenteligen öfwerlemnad till Kejsaren. Kejsaren lät wäl wederlägga den, men kunde icke förmå de protestantiske Ständerne att ändra sitt beslut, och försöken att i godo bilägga Religions-stridigheterne, woro likaledes förgäfwes. Då härpå ett hårdt Riksdags-beslut blef afkunnadt, så slöto Protestanterne sig så mycket närmare intill hwarandra genom det **Schmalkaldiska Förbundet** (år 1531), och aftwingade derigenom Kejsaren den **Nürnbergska Religions-freden** (1532).

§. 157.

Protestanternes wacklande ställning.

Oaktadt den ingångna freden, sysselsatte Kejsaren sig med den plan att angripa medlemmarne af det Schmalkaldiska förbundet, så snart han kunde göra det med fördel. Emedlertid wisade Landtgrefwen af

 Heßen,

Hessen, genom det att han åter insatte den förjagade Hertig **Ulrik** af **Würtemberg**, huru wansklig segren skulle blifwa öfwer det nya partiet. De långsamma anstallterne till en allmän Kyrkoförsamling gåfwo anledning till, att **Luther** författade de **Schmalkaldiske Artiklarne**. Nya underhandlingar började sedan emellan de Katolske och Protestanterne, men samtalet i **Hagenau**, som blef fortsatt i **Worms** och **Regensburg**, blef utan werkan. Det Schmalkaldiska Förbundet tilltog i makt, och bewisade detsamma dermed, att det förjagade Hertig **Henrik** af **Brunswig**. Nu blef ingen annan utwäg öfrig, än att genom wapnens makt, afgöra saken.

§. 158.

Luthers död och karaktär.

Ännu innan kriget kom till utbrott, slutade **Luther** sin lefnadsbana (den 18 Febr. 1546). Hans warma ifwer för sanning och dygd, hans ömma samwetsgrannhet och hans oförfärade mod att wåga allt för Religionens skull, förtjenar högaktning; hans stora förtjenster af Religionslärans och Kyrkoförfattningens förbättring förtjena efterwerldens tacksamhet. Hans hetta och oböjlighet i att påstå sina meningar, och hans bittra håftighet mot annorlunda tänkande låta till en del urskulda sig, aldrig förswaras. I hans talrika skrifter är en rikedom af klara idéer, en träffande blick och kraftfulla sentenzer, men ofta äro platta ställen inblandade som stöta den goda smaken *).

§. 159.

*) Upplagorne af hans Werk: den Wittenbergska i 12 Tyska delar 1539 = 59, och 7 Latinska 1545 = 58; den

§. 159.

Schmalkaldiska kriget. Interim.

Kriget, som nu utbröt emellan Kejsaren och de Allierade, fick en olycklig utgång för de siste. De hade försummat att understödja Kurfursten **Hermann af Cöln**, de försummade det bästa tillfälle att angripa den Kejserliga hären, och förswagade sin magt genom inbördes oenigheter. De högtyske Ständerne måste derföre underkasta sig Kejsaren, Kurfursten **Johan Fredrik af Sachsen** blef slagen och fången wid **Mühlberg** (1547), och Landtgrefwen af **Hessen** måste ingå de mest förödmjukande beting, och blef likawäl qwarhållen såsom fånge. Kejsaren, som war mißnöjd med Påfwen, wille dock icke twinga Protestanterne att owillkorligt affäga sig sina meningar, utan lät på Riksdagen i **Augsburg** (år 1548) förfärdiga ett utkast, som skulle tjena de stridande partierne till rättesnöre, tills man på en allmän Kyrkoförsamling fått afgöra saken, och derföre fick namnet **Interim**; men mißhagade begge partierne lika mycket.

§. 160.

Kurfursten Morits af Sachsen. Religions-fred.

Hertig Morits af Sachsen hade, ehuru han war **Luthers** lära tillgifwen, förbundit sig med Kejsaren,

---

Jenaiska 1556-58; den Altenburgiska 1661-64; den Leipzigska 1729-40, i 22 band. Den nyaste är utgifwen af J. Ge. Walch, Halle 1740-5, 24 Delar i 4:to.

saren, och derföre erhållit Kurwärdigheten. Men Kejsarens widt utseende planer bestämde honom att antaga den Tyska frihetens och den Protestantiska Lårans förswar. Owäntad öfwerrumplade han Kejsaren, och twingade honom till **Passawiska fördraget** (31 Julii 1552). Innehållet deraf blef bekräftadt på Riksdagen i **Augsburg** (1555), på hwilken det bewiljades Protestanterne fullkomlig religionsfrihet och likhet i rättigheter med de Katolske. Blott det andeliga förbehållet (reservatum Ecclesiasticum), wid hwilket motpartiet stod fast, lade hinder i wägen för det widare utbredandet af Luthers lära. Genom Religionsfreden, som blef en grundlag i riket erhöll den protestantiska Kyrkan en laglig tillwarelse i Tyskland.

§. 161.

Reformationens början i Schweitz.

Oaktadt Schweitzarne woro särdeles tillgifne Påfwarne, så funnos dock ibland dem män, som fördomsfritt dömde om kyrkan och kyrkoläran, och i tysthet meddelade sina disciplar sina tänkesätt, såsom Thomas Wyttenbach i Basel (d. 1526). Hans discipel **Ulrik Zwinglius** (f. 1484) hade med stor flit studerat den heliga Skrift, och öfwertygat sig om, att de lärobegrepp, som kyrkan på hans tid hade, öfwermåttan långt afwikit ifrån den; och tadlade redan såsom Prest i Einsiedeln många öfwertrons bruk wid Gudstjensten. Hans flyttning till **Zürich** (1519), förskaffade honom en större werkningskrets; han satte sig emot Bernhardin Samson, som dref Aflatshandeln med samma dristighet i **Schweitz**, som

som Johan Tetzel i Tyskland; och höll sig i sina predikningar endast wid den heliga Skrift. Rådet i Zürich beskyddade honom och gynnade, isynnerhet efter Religions-samtalet i Zürich (d. 29 Jan. 1523), hans lära. Icke långt härefter blef Gudstjensten renad från de hittills warande bruk, och inrättad öfwerensstämmande med Zwinglii lära. De bemödanden, som de öfrige Schweitzer-Cantonerne anwände, för att förhindra deßa nya inrättningar, woro utan werkan.

§. 162.

Framgången af Zwinglii företagande.

Zwinglius fann wid sina förbättringar werksamma medhjelpare, ibland hwilka Johan Oekolampadius i **Basel** utmärkte sig. Genom deras förenade bemödanden blef Reformationen widare utbredd och införd i **Bern**, **Basel** och **Schafhausen**. Den förbittring, som den gamla Författningens anhängare wisade wid den af Zwinglius stiftade förändring, föranledde ett krig, i hwilket Zwinglius sjelf förlorade lifwet (1531). Så wäl hans kunskaper, som hans jemna fasta karakter förfäkrar honom om efterwerldens högaktning, ehuru han icke war fri för häftighet; och hans skrifter äro minnesmärken af en odlad exegetisk smak *). Efter hans död blef freden snart bragt i stånd bland de oenige Schweitzarne.

§. 163.

---

*) Andre hufwudbefordrare af Reformationen i Schweitz, Leo Judæ, Henrik Bullinger, Conrad Pellican, Berthold Haller. Samtalen i Baden 1526 och i Born 1528.

§. 163.

Den Reformerta Kyrkans widare bildning.

Efter Zwinglii död bibehöll och stadfästade hans wänner och disciplar det werk, som han hade utfördt. Men ingen ibland de Reformerte erhöll ett så stort anseende, och ett så mycket gällande inflytande, som den Franske Johan Calwin (f. 1509), som med en widsträckt lärdom förenade en oböjlig fasthet, och en gåfwa, att winna menniskor till sina affigter. Genom honom blefwo flera förändringar företagne med kyrkoförfattningen, ja han wißte till och med att införa några afwikelser från Zwinglii föreställningar bland Schweitzarne. Genom honom blef **Genf** hufwudstället, från hwilket de Reformertes grundsatser utbredde sig i främmande länder, och hela Partiet blef af motståndarne efter honom kalladt det **Calwinska.** Skada war det, att Calwins (d. 1564) owanliga werksamhet såsom Lärare, Medborgare och Skribent, icke blef fri för herrsklystnad och hårdhet emot annorlunda tänkande.

§. 164.

Den Sachsiska och Schweitzerska Reformationens förhållande.

Luther och Zwinglius arbetade begge efter ett och samma ögonmärke; begge framsatte den grundsats, att den kristna läran skulle hämtas af den heliga Skrift, med förkastande af all Tradition, och de stämde åfwen öfwerens i de förnämsta lärosatser. Men icke allenast i Kyrkoförfattningen uppstod en skiljaktighet, då Luther bibehöll flere af de gamla in-

inrättningarne; utan åfwen angående läran om Nattwarden uppkom en olycklig strid. Zwinglius fick nemligen af Andreas Carlstadts skrifter anledning, att yttra sin föreställning härom, hwilken afwek från den Lutherske, och då Johan Oekolampadius, som i hufwudsaken tog hans parti, härom blef inweckad i strid med några Schwabiske Prester, togo åfwen Luther och Zwinglius del deruti. Det försök, som Landtgrefwen af Heßen gjorde till förening (1529), blef fruktlöst, och det Wittenbergska Concordatet (år 1536) åstadkom blott för en tid stilleständ i striden. Sedan Luther, som förttillförene hade upplifwat striden, war död, war wäl det Melanchthonska partiet benäget till fred med Schweitzarne, men ifrige Zeloter trädde desto häftigare fram på kampplatsen, och då deße äfweligen behöllo öfwermagten, så blef derigenom begge de Protestantiske kyrkornas fullkomliga söndring afgjord.

§. 165.

Reformationens wärde.

Den opartiske domaren skall icke påstå att Reformationen är ett alldeles fullkomligt werk; icke heller skall han rättfärdiga hwart och ett steg af deß upphofsmän; han skall beklaga de stridigheter, som uppstodo ibland Reformatorerne, ja till och med tillstå, att de stormande upptråden och den gäsning i sinnena, hwartill denna händelse gaf anledning, hafwa blifwit hinder för den lugna granskningen. Men han skall ej heller mißkänna, att genom denna förändring blef den tryckande Påfwens och kyrkans despotism i en del af Europa upphäfwen, i en annan förmildrad; att genom den blef en grund lagd till religions-lärans rening

ning, på hwilken de följande åldrarne kunde bygga; att änteligen religiös kunskap och sinnelag genom den blef långt allmännare utbredd ibland folket. Äfwen de förbättringar som blifwit gjorde i den Katolska kyrkan, böra till största delen anses såsom frukter af Reformationen, och som följder af bemödandet, att icke låta förödmjuka sig af Protestanterne. Och ehuru wettenskapernas nya uppkomst icke kan betraktas såsom werkan af Reformationen; ehuru det icke kan nekas, att Reformationen har gifwit några wettenskaper en mindre gynnande riktning, åtminstone under en lång tid: så är det dock ingen twifwel underkastadt, att lärda kunskaper, i det hela tagit, måste långt bättre lyckas, när fria undersökningar icke woro underkastade de öfwermägtige andeliges herrawälde, och icke behöfde att frukta för den Påfliga Bandstrålen.

§. 166.

Påfwarnes Historia. Kyrkoförsamling i Trident.

Genom Reformationen blef den Påfliga magten dels inskränkt, dels bragt i stor fara. Wid densammas början innehade Leo X (Johan af **Medici**) Romerska thronen (1513-1521). Hans efterträdare Adrian VI (d. 1523) war lika mycket upptänd af afsky för Luthers lära, som af ifwer att afskaffa mißbruken i kyrkan. Clemens VII (Julio af **Medici**) regerade olyckligt (d. 1534), och war en lång tid Kejsarens fånge. Paul III (Alexander Farnese), såg sig nödsakad att gifwa efter för den allmänna önskan om en Kyrkoförsamling, som, sedan den warit utsatt till flera ställen, blef öppnad i Trident

dent år 1545. Påfwen war lycklig nog att efter sin wilja styra Församlingen, som dock nedsjönk i o= werksamhet, sedan den blifwit flyttad till Bologna. Efter hans död (år 1549) blef den fortsatt i Trient af Julius III (Johan Maria de Monte), men snart åter åtskild. Marcellus II och Paul IV (Johan Peter Caraffa), den siste af ett för= följelsesjukt sinnelag, efterträdde honom. Pius IV (Johan Angelo af Medici) förnyade och slutade (1563) den Tridentinska Kyrkoförsamlingen, på hwilken Protestanterne wäl blefwo fördömde och den Katolska kyrkoläran stadfästad, men deremot skedde intet af betydenhet till kyrkans förbättring; och deß beslut blefwo blott med swårighet antagne, till och med i de Katolska länderne, med hwilka Pius V (Michael Ghisleri) som regerade från 1566=1572, hade att göra.

§. 167.

Fortsättning.

Gregorius XIII, som nu besteg den Påfliga thronen (Hugo Beconcampagno), gjorde sig be= römd genom införandet af en ny Calender och en ny upplaga af den Canoniska Lagboken (d. 1585). Än= nu mer berömd blef Sixtus V (Felix Peretti af Montalto) för sin drifliga själ och sin werksamma statsförwaltning. Urban VII (sedan 1590), Gre= gorius XIV och Innocenz IX regerade kort tid, och Clemens VIII (Hyppolitus Aldobrandi= ni) år 1592=1605 beförde en ny upplaga af Vul= gata. Efter Leo XI erhöll Paul V (Camillo Borghese) den Påfliga wärdigheten; han inwickla= de

de sig med Venetianerne i den häftigaste strid, hwaruti Servitermunken **Paul Sarpi** wisade sin stora skicklighet. **Gregorius** XV (år 1621-1623) dog snart, och i hans ställe blef **Urban** VIII wald, hwars efterträdare **Innocenz** X (sedan 1644) regerade utom slutet af denna Period.

§. 168.

Munkordnarnes Historia.

Munkarne förlorade genom Reformationen i anseende, i inkomster och medlemmar; men de blefwo deremot desto wigtigare, såsom stöd och förswarare för den gamla kyrkan. Utom de gamla Ordnarne, hwari undertiden några förändringar föregingo, stiftades också nya, ibland hwilka **Kapuciner-** och **Jesuiter-**ordnarne äro de märkwärdigaste. Den första gjorde sig till en pligt, att noga följa Franciskaner-Reglan, och erhöllo sin stadfästelse af **Clemens** VII år 1527. Den sista hade **Ignatius Loyola** till stiftare (d. 1556), ett swärmande hufwud; men deß inwärtes författning, genom hwilken den blef wida mer skicklig till stora företaganden, än de öfrige Munkordnarne, hade den att tacka sina klokare män *). Genom trogen lydnad mot Päfwarne, genom werksamhet i Missionerne och medelst politiska ränkor, förskaffade Jesuiterne sig snart ett stort namn, rika inkomster och ett widsträckt inflytande i politikens och kyrkans angelägenheter. Ungdomens uppfostran och Furstarnes samweten blefwo dem anförtrodde, och den Ka-

*) I synnerhet Ordensgeneralerne **Lainez** och **Aqvaviva**.

Katolska kyrkan ägde i dem de skickligaste och snillrikaste förswarare. Men deras hastiga tillwäxt uppwäckte icke allenast de andra andliga ordnarnes afundsjuka, utan äfwen Staternas bekymmer, och redan nu blef mången mißtanka wäckt mot denna ordens affigter och lära. Ibland andra ordnar *) äro **Oratoriets fäder**, stiftade i Italien af Philip Neri (år 1577), i Frankrike af Peter af **Berulle** (år 1613) och **Benedicter-Congregationen** af den helige Maurus (år 1621) märkwärdige för sina förtjenster af wettenskaperne.

§. 169.

Kyrkans förändringar i England.

Reformationen i Tyskland och i Schweitz werkade äfwen på andra länder, och deß anhängare behöllo i några öfwerhand, i andra åter blefwo de undertryckte. I England uppträdde Henrik VIII icke blott såsom Konung, utan äfwen som Skribent emot Reformationen. Den ifwer, genom hwilken han hade förwärfwat sig namn af Trons beskyddare, upphörde dock, sedan hans ägtenskapsskiljsmäßa hade inwecklat honom i stridigheter med Påfwen Clemens VII. Nu lösgjorde han sig från alla förbindelser med Påfwen, lät förklara sig för kyrkans öfwerhufwud (år 1534), och klostrens gods blefwo indragne under Kronan. Det oaktadt gick han icke öfwer till Reformatorernes lära, utan ägde den egensinnighet, att efter eget godtycko wilja wara lagstiftare för sina undersåtares tro, hwarigenom hans regering blef wäxelwis

*) Theatiner, Barnabiter o. a.

xelwis skadlig, så wäl för det gamla som nya partiets anhängare (d. 1547).

§. 170.

Edvard VI. Maria.

Under hans omyndiga son och efterträdare Edvard, fick Reformationen obehindrad framgång, och ny Kyrkoförfattning blef införd under Thomas Cranmers anwisning och några utländske Lärdes bistånd, hwarwid man dock bibehöll, så mycket som möjligt, de gamle inrättningarne. Efter Edvards tidiga död (år 1553), och det förolyckade försöket att sätta Johanna Gray på thronen, blefwo likwäl, genom den widskepliga Maria, alla nya inrättningar åter omstörtade, och desammas wänner och befordrare förföljde med mycken grymhet. Katolicismen fick nu tillbakas i England sitt fulla, förut förlorade herrawälde.

§. 171.

Elisabeth.

Marias död (år 1558) åstadkom en ny förändring. Hennes syster och efterträderska Elisabeth införde, ehuru med mycken warsamhet, åter den Protestantiska läran, och wißte att förswara den och sin thron mot mångfaldiga farliga anfall. De 39 Artiklarne blefwo den Engelska kyrkans bekännelseskrift *). Men då man hade bibehållit den Biskopliga styrelsen

*) De stå till ex. i Corpus et Syntagma confessionum fidei. Geneve 1654. 4. p. 99.

sen och många gamla bruk, så mißhagade detta flere Engelsmän, som hade antagit de Genfiska grundsatserne om Kyrkoförfattningen, och fingo namn af **Presbyterianer** eller **Puritaner**. Drottningen sökte wäl genom Enformighets-akten att med magt dämpa mißnöjet, men utströdde derigenom frön till de oroligheter, som i framtiden utbröto med stor håftighet. I Irland hade Reformationen redan tidigt blifwit utbredd genom Georg Brown, ehuru de fleste inwånarne förblefwo wid Katolska läran.

§. 172.

Reformationen i Skottland.

I det nästgränsande Riket Skottland hade Reformationens anhängare måst uthärda härda förföljelser, men en Patrik Hamiltons (d. 1527) och en Georg Wisharts (d. 1546) martyrdöd kunde icke hindra deß framgång. Johan Knox befordrade deß utbredande med oförtruten dristighet (d. 1573); och de Skottländare, som woro tillgifne den, utwerkade sig med wapen i händerne, först att den nya läran tåltes, och änteligen att den fullkomligt infördes (år 1560). Men Kyrkoförfattningen blef icke inrättad efter den Engelska, utan gjord likformig med den Genfiska. Drottning Maria, som sedermera kom tillbaka till sitt rike, kunde knapt utwerka, att hennes egen Katolska Religionsöfning tåltes, och då hon år 1567 måste fly till England, förblef den Skottska Kyrkans nya tillstånd ostördt under hennes Protestantiska son Jacob VI.

§. 173.

Jacob I och Carl I.

Denne Jacob besteg, efter Drottning Elisabeths död, äfwen den Engelska thronen. Icke allenast de Katolskes hat beredde honom flera faror *), utan han saknade äfwen klokhet och saktmod, för att hålla de Protestantiska partierne i jemwigt (d. 1625). Hans kärlek för Episcopal-kyrkan förbittrade **Nonconformisterne**; och denna kärlek och denna förbittring fortplantades på hans son Carl I och ledde till borgerliga oroligheter, då denne, styrd af Erkebiskopen Wilhelm Lauds råd, wille rikta gudstjensten med ceremonier, och undertryckte **Nonconformisterne**. Skottländarne slöto ett förbund för att hindra den Engelska Liturgiens införande (år 1637); det Irländska blodbadet gjorde Konungen ännu mer förhatlig (1641), och änteligen kommo stridigheterne emellan Konungen och det Engelska Parlamentet till ett krig, som förde med sig den Biskopliga Regeringens och Liturgiens afskaffande, och slutades dermed, att Konungen blef tagen till fånga. Det parti, som behöll segern, bestod dels af **Presbyterianer**, dels af **Independenter**, en sekt som war bildad af **Brownisterne** genom Johan Robinson; dock behöllo de siste segern, och deras anförare Olivier Cromwell bragte det derhän, att Carl I blef afrättad (1649), och England förwandlad till en fristat.

§. 174.

*) Krutsammanswärjningen år 1605.

§. 174.

Kyrkoförändringar i Frankrike.

Från Tyskland, och ännu mer från Schweitz, utbreddes Reformatorernes lära ganska snart i det närliggande Frankrike. Wäl skingrades snart den krets af upplyste män, som Wilhelm Briçonnet hade samlat omkring sig; dock ökades den nya lärans wänner mycket betydligt, hwartill det beskydd som Drottning Margaretha af **Navarra** gaf dem, icke litet bidrog. Konung Frans I (1547) en befordrare af wetenskaperne, yttrade wäl af politik gynnande tänkesätt mot de utländske Protestanterne, men i hans eget land blefwo många afrättade, och Kardinal Tournon utöfwade i Konungens namn stora grymheter. Den följande Konungen Henrik II fortsatte Protestanternes eller de så kallade **Hugenotternas** förföljelse, men kunde så litet hindra deras utbredande, att de på Konungens dödsår (1559) höllo sin första Synod i **Paris**, på hwilken ett utkast blef gjordt till en Trosbekännelse och en Kyrkoordning. De Franske Protestanternes kyrkoförfattning blef inrättad efter Genfiska kyrkans mönster.

§. 175.

Religions-Krig.

Under Henrik II:s swaga söners och efterträdares regering stego oroligheterne i Frankrike, upptände af Sekthat och Statsaffigter, till sin höjd. Frans II, som helt och hållit lät styra sig af Hertigarne af Guise, Hugenotternes förklarade fiender, dog snart

(år 1560), och Catharina af Medici, Carl XI:s förmynderska, tycktes i början hålla jemnwigten emellan begge partierne, och till och med, genom samtalet i Poißy (år 1561), wilja försöka en förening emellan dem; men uppträdde sedermera mot Hugenotterne, som man beslöt att genom ett grufligt blodbad (24 Aug. 1572) utrota, hwilket förut icke lyckats i tre krig. Dock förswarade sig de förföljde med wapen i händerne, åfwen mot Carl IX:s (d. 1574) efterföljare, Henrik III, som änteligen, uttrångd från regeringen af den heliga Ligan, måste söka deras bistånd, men förlorade sitt lif genom en lönnmördares hand (år 1589).

§. 176.

Nantiska Ediktet.

Nu besteg Hugenotternes hittills warande anförare, Henrik IV af Navarra, den Franska thronen, men kunde ej på annat sätt försäkra sig om deß besittning, än derigenom att han affwor sin tro 1593. Dock underlåt han icke att sörja för sina fordna trosförwandter genom det Nantiska Ediktet (år 1598), hwari icke allenast säkerhet och likhet i rättigheter med de Katolska, bewiljades dem, utan åfwen fästningar inrymdes dem till deras beskydd. Hugenotterne blefwo derigenom icke blott ett religiöst, utan åfwen ett politiskt parti, som efter Henrik IV:s död (1610) låt draga sig in i Hofwets tråtor. Deraf blef Kardinal Armand Jean Duplessis af Richelieu föranlåten att fråntaga dem deras fästningar och afwäpna dem, så att de från denna tiden (år 1629) hade blott Konungens nåd att tacka för det, att de

i fram-

i framtiden tåltes. Den Katolska Kyrkans friheter i Frankrike blefwo genom Påfwarnes politik hotade med fara, men hade i Edmund Richer (d. 1631) en modig förswarare.

§. 177.

Kyrkans tillstånd i Nederländerne.

Nederländerne, hwilka Kejsar Carl V fått som arf af det Burgundiska huset, hade efter Reformationens framgång ganska snart blifwit uppfyllde med män, som woro tillgifne den, och Kejsarens stränghet emot Nyhetspredikanterne kunde ej hindra deras utbredande. Philip II, som år 1555 mottog regeringen öfwer detta land, gjorde sig förhatlig genom Inquisitionens införande, och genom andra wåldsamma ingrepp i Inwånarnes friheter, och det allmänna mißnöjet utbröt i ett uppror (år 1566), som wäl stillades snart, men gaf Konungen anledning, att skicka Hertigen af Alba med en här till Nederländerne. De omenskliga grymheter, som nu förefölle, bragte månge Nederländare till förtwiflan. Flere provinser satte sig emot Spanska tyranniet, och det utbröt ett långwarigt krig, som blef fortsatt af Nederländerne med tapperhet och omwäxlande lycka, under Prins Wilhelms af Oraniens och hans söners anförande. Wäl återwände några Provinser tillbaka under det Spanska herrawäldet; men fem andra Provinser, till hwilka sedan ännu twenne trädde, förbundo sig deremot genom den Utrechtska Unionen (år 1579). I deßa förenade Nederländer hade den Reformerta läran grundfästat sig såsom den herrskande, ehuru man äfwen tålt andra partier. Hwarje försök af

Spaniorerne att underkufwa denna fristat, antingen med godo eller magt, war förgäfwes, och de sågo sig nödsakade att änteligen erkänna de förenade Nederländernes frihet genom freden i Münster 1648.

§. 178.

Italien och Spanien.

I ett land, som innehöll Påfwarnes säte, måste nödwändigt Reformationen möta de flesta hindern; dock hade åfwen deß lärdomar dit inträngt. Inquisitionens stränghet och wakfamhet utplånade dock snart alla spår af de nyare meningarne, och desammas befordrare kunde knappast rädda sina lif genom flygten. Äfwen lemningarne af **Waldenserne** woro icke säkra för förföljelser i sina Alpdalar. **Spanien** blef, genom sina Konungars widskepliga tänkesätt, twingadt att förblifwa wid den gamla kyrkans lära, och Inquisitionen skonade ingen, som blott wågade att yttra en friare tanke. Philip III lät till och med förleda sig af blind religionsifwer att göra sitt land folklöst genom **Moriskernes** utdrifwande (år 1609).

§. 179.

Reformationens införande i Swerige.

I Swerige hade Gustaf Eriksson Wasa stiftat en ny dynasti efter det Stockholmska blodbadet, hwars följder alldeles upplöste Calmare-Unionens swaga band. På samma tid började Olaus och Laurentius Petri att utbreda Luthers lära: de wunno bifall,

fall *), och blefwo äfwen gynnade af Konungen; men det rika och mägtiga Presterskapets motstånd war i wågen, tills detta uppretade Konungen genom ett uppror i Dalarne, som Reformationens största fiende Biskop Brask i Linköping hade stiftat, och genom sitt wägrande att bidraga till Statens behof. Följden häraf blef, att på Riksdagen i Westerås (1527) förlorade Biskoparne Regalierne och Säte i Rådet. Konungen bekände sig derefter (1528) sjelf till den Evangeliska läran, som nu wann allt lyckligare framgång: hwarpå Riksdagen i Örebro (1529) genom rikslag afskaffade Katolska Religionen. Reformationen blef derefter allt mer utbredd, och ånyo stadfästad på en Riksdag i Westerås (1544), på hwilken alla lemningar af Påfwedömet blefwo afskaffade, och den Evangelisk-Lutherska Kyrkoförfattningen införd i hela Riket; dock bibehöll man Biskoparne, ehuru med förminskade rättigheter och inkomster. Den förste Evangeliske Ärkebiskopen war Laurentius Petri (1531 — 1573).

§. 180.

Nya faror för den Protestantiska Kyrkan i Swerige.

Gustaf den Förstes (d. 1560) Son och andra efterträdaren Johan III, hade genom sin gemål blifwit intagen för den Katolska läran. En ny Kyrkoordning (år 1571) och Liturgi (1575), skulle tjena

---

*) Bibelöfwersättning af Olaus Petri. Religionssamtal i Upsala 1526.

na till förberedelse för Katholicismens införande i Swerige, och Konungen, ledd af Jesuiten Anton Possewin, affwor (1580) den Lutherska läran. Men Konungens ostadiga sinnelag, och det motstånd som hans nyhetslära fann, förhindrade widare framsteg (d. 1598). Hans Son Sigismund, uppfostrad i den Katolska läran, och sedan 1587 Konung af Polen, gjorde, emot sina gifna försäkringar, nya försök att förändra den Swenska Kyrkoförfattningen. Detta gaf anledning till National-Mötet i Upsala år 1593, på hwilket Protestantiska läran å nyo blef stadfästad: men då Konungen icke afstod från sina försök, uppsade de Swenske honom tro och huldhet (år 1600), och den Lutherska Kyrkoförfattningen erhöll fullkomlig säkerhet under den nywalde Konungen Carl IX (år 1604). I Carls Son Gustaf Adolph, gaf Swerige det Protestantiska Tyskland en beskyddare, hwars företaganden hans dotter Christina fortsatte.

§. 181.

Reformationen i Danmark och Norrige.

Konung Christian II hade af hat mot Presterne, fruktan för följderne af det Stockholmska blodbadet, och till en del af egen öfwertygelse, wisat böjelse för Reformationen, inkallat Lutherska Lärare i Riket, och gifwit lagar som syftade på Kyrkans förbättring. Dock såg han sig nödsakad att återtaga några af desa steg och åter försona sig med Påfwen; men sedan han wikit ur Riket, bekände han sig offenteligen till Lutheranismen. Under hans efterträdare Konung Fredrik I blef Luthers lära predikad i

Dan-

Danmark af Hans Tausen, Franz Wormorsen och andra upplyste män, som tillika hade warit Luthers disciplar. Konungen understödde och befordrade deras bemödanden, att utbreda den nya läran, bekände sig sjelf offentligen till den, och utwerkade så mycket, att på Herredagen i Odense (1527) en förlikning blef sluten, genom hwilken de Lutherske fingo fullkomlig religionsfrihet bredwid den Katolska Kyrkan, som bibehöll sin gamla författning; hwarefter Reformationen gjorde de lyckligaste framsteg, och den nya kyrkan fick (1529) en Läroanstalt i Malmö, den första Stad, som hade helt och hållit antagit Reformationen. Derpå framgåfwo de Lutherske Presterne på Herredagen i Köpenhamn (1530), som blef hållen på samma tid som Riksdagen i Augsburg, sin trosbekännelse, de 43 Artiklarne, och oaktadt det Katolska partiets motstånd, blef den Odenseiske Receßen af Rådet stadfästad. Imedlertid hade Konungen på det fredligaste sätt infört Reformationen i Hertigdömena Schleswig och Holstein (1526), hwarwid hans son Hertig Christian war honom isynnerhet behjelplig. Efter hans död (1533) segrade det Katolska partiet åter en lång tid under rikets inwärtes oroligheter, så länge Grefwefejden påstod, ehuru det icke brukade wåldsamheter. Men då Christian III, som en lång tid hade warit utesluten från thronen, just derföre att han så mycket ifrade för Luthers lära, genom Köpenhamns eröfring (år 1536) hade gjort slut på de inhemska krigen, afsatte han i förening med de werldslige Riksråderne, Biskoparne från deras werldsliga och andeliga magt, och Reformationen blef fullkomligt antagen af folket på den strax derefter hållna Riksdagen i Köpenhamn. En mängd Kloster blefwo strax bortförlänade till Adeln, Prester och andra, eller ock

så

så efter handen indragne under kronan; andra skänkte till kyrkor, skolor och hospitaler. En ny Kyrko-ordinanz blef utarbetad af Danska Theologer och gillad af de Wittenbergske; Konungen låt Bugenhagen komma från Wittenberg, och Kyrkoförfattningen blef nu inrättad i öfwerensstämmelse med Luthers grundsatser; den Ärkebiskopliga wärdigheten blef afskaffad i begge Rikena, och Bugenhagen ordinerade år 1537 de nya Superintendenterne eller Biskoparne. Konungen betjenade sig af hans råd att reformera Universitet i Köpenhamn. Kyrkoordinansen blef införd på Herredagen i Odense (1539), och åtskilliga nya tillägg blefwo gjorda på National-Concilierne i Köpenhamn (1540) och i Ribe 1542. Det Katolska partiet fogade sig ock, efter en disputation med Kanikerne i Roskild (1543), till stillhet, och utdog småningom. I Norrige Söndenfjelds fann Reformationen strax insteg, sedan Christian III blifwit erkänd och hyllad som Konung; i Nordenfjelds deremot fann den, och den nya Regeringen, häftigt motstånd hos Ärkebiskopen Olof Engelbrechtsen i Trondhejm, men blef, efter denna Prelats bortgång (1537) fredligt införd. Längst räckte det i Island (från 1521 — 1551), hwarest Biskopen af Holum, Jon Arnesen, till och med satte sig till motwärn, men till slut pliktade med sitt lif.

§. 182.

Kyrkans tillstånd i Polen och Preußen.

Ost-Preußen, som hittills hade hört till den Tyska Riddare-Orden, blef (år 1525) förwandladt till ett werldsligt Hertigdöme af Markgrefwen Albrecht

brecht af **Brandenburg**, och snart derefter blef den Lutherska läran fulltonligt införd i detta land. I **Polen** hade Reformationen redan blifwit förberedd genom de dit flygtande Hussiter; de Lutherske lärare, som kommo dit, funno derföre så mycket lättare insteg, och efter dem följde sedermera Schweiziskt sinnade lärare med icke mindre framgång, hwartill ibland andra Johan a Lasko (d. 1560) medwerkade. Den nya läran skulle hafwa haft ännu lyckligare framgång, om icke dels Jesuiternes werksamhet, dels Protestanternes egna twistigheter hade warit i wägen. För att bilägga de siste, slutade de tre partierne af Dissidenter år 1570 den berömda **Sendomerista Föreningen**, som skulle hafwa förskaffat Protestanterne säkerhet, så framt icke deß wälgörande följder hade blifwit till intet gjorde genom häftiga iswrares skrik. Ett samtal i **Thorn**, som Konung Ladislaus IV sedermera anställde år 1645 emellan de Katolske, Lutherske och Reformerte, ökade den ömsesidiga förbittringen, i stället att bilägga den. I Polska Preußen, i Liffland och Curland hade den Lutherska läran blifwit den herrskande.

§. 183.

Kyrkoförändringar i Ungern.

Genom Ungrare, som reste utomlands, blef Luthers lära förd tillbaka, och wann tidigt bifall. Konung Ludwig gaf wäl stränga lagar, men hans tidiga död (år 1526) och rikets politiska förhållande befordrade mycket Reformationens utbredande, som oaktadt Biskopparnes motstånd blef antagen af största delen af innewänarne. Mattheus Devay i Ungern

gern och Johan Honter i Siebenbürgen utmärkte sig härwid, åfwen som något sednare Stephan Szegedin såsom Evangeliske Lärare. I början lef-de de Luthersk- och Schweisiskt-sinnade lärarne i enighet, intills åfwen bland dem förbittring och söndring utbröt. Oaktadt Ungrarne stodo under Österrikiska husets herrawälde, som war ifrigt Katolskt; erhöllo dock Protestanterne stora friheter, som blefwo stadfästade genom Freden i Wien 1606 och förlikningen i Nicolsburg 1622 och i Linz 1645.

§. 184.

Protestanter i Tyskland.

I Tyskland hade den Protestantiska läran i de fleste länder funnit ett öfwerwägande bifall och blifwit på ett gynnande sätt mottagen. Förutan **Sachsen**, **Heßen** och de flesta Riksstäder, hade Kurfurstendömena **Pfalz** och **Brandenburg**, Hertigdömena **Würtenberg**, **Holstein**, **Meklenburg**, **Pommern**, **Braunswig** och **Zweybrücken**, Markgrefskapet **Baden**, Furstendömet **Anhalt**, Grefskapet **Naßau** och flera andra antagit den. Till och med i de Österrikiske Arfländerne, i Böhmen, Schlesien och Måhren bodde ett stort antal Protestanter, och erhöllo småningom Regenternes beskydd. Åfwen Kurfursten Gebhard **af Cöln** gjorde ett, ehuru mißlyckadt, försök att införa Reformationen i sitt land. Med ett sådant antal och sådan magt, skulle de Protestantiske ingen ting haft att frukta af de Katolskes afundsjuka, som fortfor oaktadt Religionsfreden, så framt de icke sjelfwe hade förswagat sig genom ömsesidig mißtillit och inwärtes stridigheter.

§. 185.

§. 185.

Reformerte i Tyskland.

Isynnerhet blefwo sådane stridigheter håftige från den tid, som den Reformerta låran blef införd i flera Tyska länder, hwartill den stränghet, med hwilken man wille påtruga hela den Lutherska Kyrkan Luthers föreställningar om Nattwarden och en allestådes närwarelse af Christi lekamen, icke litet bidrog. De Öfwertyske Städerne öfwergåfwo wål det Schweisersta lårobegreppet; men deremot fick detta öfwerhand i **Pfalz**, och bibehöll sig efter några omwäxlingar. I Rikstaden **Brehmen** och sedermera i Furstendömet **Anhalt**, hade det likaledes blifwit herrskande. Landtgrefwen **Moriz** af **Heßen** införde det i sitt land, hwarigenom derstådes håftiga stridigheter uppstodo emellan Husen **Caßel** och **Darmstadt**. Kurfursten **Johan Sigismund** af **Brandenburg** gick åfwenledes öfwer till den Reformerta bekännelsen, dock utan att kränka sina Lutherske undersåtares rättigheter. De ifrige Lutheranerne betraktade detta den Reformerta Kyrkans utbredande med det bittraste mißnöje och angrepo den med stormande håftighet.

§. 186.

Protestanternes och Katolikernes ömsesidiga förhållande.

Sådane stridigheter blefwo af de Katolske, isynnerhet af Jesuiterne, ifrigt begagnade för att tillfoga Protestanterne skada. Här och der tryckte Katolske Landsherrar sina annorlunda sinnade undersåtare.

Nä

Några Protestantiska Furstar gingo tillbaka till den Katolska bekännelsen, såsom Jacob, **Markgrefwe af Baden** och Wolfgang Wilhelm **Phalzgrefwe af Neuburg**. De af deße anledningar hållne Religionssamtal tjenade blott att ännu starkare uppelda partiernes hat. Katolske skribenter började påstå, att deras parti icke war bundit till Religionsfreden. Kejsar Maximilian II:s klokhet och saktmod bibehöll dock stillheten (d. 1576). Under hans swage efterträdare Rudolf II (d. 1612) mognade all ting mer och mer till wåldsamma utbrott; **Unionen** och **Ligan** stodo emot hwarandra, och de ömsesidiga klagomålen och beswären ökades dagligen.

§. 187.

Trettio-åriga Kriget.

Först utbröt kriget i **Böhmen** (år 1618); hwars innewånare grepo till wapen mot Kejsar Matthias, uteslöto hans thronföljare Ferdinand II och walde Fredrik V, Kurfurste af Pfalz, till deras Konung. Oroligheterna i Böhmen och de andre Österrikiske Arfländerne blefwo snart undertryckte genom den Protestantiska församlingens förstöring. Kejsarens segerrika härar eröfrade de Pfalziske länderne, twingade hwarje motståndare till lydnad, och nödgade äfwen Konung Christian IV **af Danmark** till fred. Nu drog Kejsaren icke längre i betänkande att sätta Protestanterne i förskräckelse genom Restitutions-Ediktet. Men då deße woro i sitt största betryck, gaf Konung Gustaf Adolph **af Swerige** deras angelägenheter ett annat skick. Wäl inträffade Hjeltens död allt för tidigt (år 1632), och det lyckades

Kej-

Kejsaren, genom freden i Prag (1635) att draga några Riksständer ifrån det Swenska förbundet; dock blef kriget fortsatt af de Swenske, med några Tyska Furstars och Frankrikes bistånd, under många omwäxlingar.

§. 188.

Westfaliska Freden.

Den i **Osnabrück** och **Münster**, efter mödosamma och ofta förnyade underhandlingar, år 1648 ingångna fred gjorde slut på det långwariga och ödeläggande kriget. Genom den blef Religions-freden i Augsburg stadfästad; Tysklands Kyrkoförfattning återförd till Normaläret 1624, och de Reformerte uttryckligt bewiljade likhet i rättigheter med de Katolske och Lutherske. De fördrifne Protestantiske Furstarne blefwo åter insatte, och genom secularisationer utsågos ersättningar för dem som hade förlorat. En mängd stridigheter och beswär jämkades; och ehuru många källor till nya klagomål blefwo otillstoppade, hade dock Tyskland att tacka denna fred för sitt länge önskade lugn, och det Protestantiska partiet för grundläggningen af sin säkerhet.

§. 189.

Den Grekiska Kyrkan.

Under alla deßa stora förändringar förföll den Grekiska Kyrkan under Turkiskt herrawälde allt mer och mer. Katolikernes, åfwensom Protestanternes, försök att stifta en förening med den, woro fruktlöse.

Pa-

Patriarken Cyrillus Lucaris, som war de siste tillgifwen, förlorade lifwet (år 1638). Den Ryska kyrkan fick nu Patriarker, som woro oafhängige af de Konstantinopolitanske, och Påfwarnes förhoppningar att winna denna kyrka, blefwo ouppfyllde. En Trosbekännelse, som Peter Mogilav har uppsatt, blef formligen antagen af den Grekiska kyrkan 1643. Ibland de affsöndrade Grekiske partierne lyckades det wäl de Påflige Gesandterne här och der, isynnerhet i Abyssinien, att förskaffa sig insteg, men den derigenom åstadkomna utwidgning af det Påfliga herrawäldet war dels snart förbi, dels af ringa betydenhet.

§. 190.

Missioner.

Med icke mindre werksamhet arbetade de Katolske att förmå hedniska folkslag till den kristna läran och till lydnad mot Påfwarne. Ibland alla Missionärer utmärkte sig **Jesuiterne** genom sin drift och sin skicklighet. Frans Xaver (d. 1552), Indiernes Apostel, bragte den kristna läran till **Japan**; men den blef här sedermera (1615), genom en stor förföljelse åter utrotad. I **China**, och andra länder af det östra Asien, gjorde de Jesuitiske Missionärerne lyckliga framsteg, som dock blefwo hämmade genom de andra Munkordnarnes afundsjuka och motsägelse; och till och med till Afrika och Amerika utsträckte sig deras bemödanden. Jesuiterne woro äfwen omtänkte att föra Protestanterne tillbaka till kyrkans sköt, och i synnerhet hade de wändt sin uppmärksamhet på **Swerige** och **Danmark**. De stiftade i denna affigt flere Seminarier, af hwilka Seminarium

rium i Braunsberg i Preußen är det berömdaste, hwarest de uppfostrade Nordiske ynglingar, som de derpå skickade till deras fäderneslanb, att de derstädes såsom skicklige lärare skulle utbreda Katolicismen; men Regeringarne och Presterskapet woro uppmärksamme på dem, och i Danmark och Norrige satte Konung Christian IV:s stränga lagar, i början af sjuttonde århundradet, gränsor för deras iswer *). Till alla deßa missioners befordrande, blefwo i Rom Congregationen (1622), och Seminarium de propaganda fide (1627), likasom i Frankrike **Missionspresternes Samfund**, stiftade; och Propaganden sökte också straxt att werka på de Nordiska Rikena. — Protestanterne gjorde ingen ting för missionerne, undantagandes, att de Engelske kolonierne i Amerika, som woro föranledde af den herrskande kyrkans ofördragsamhet, bidrogo till utbredande af den kristna bekännelsen i deße trakter.

§. 191.

---

*) Huru widt de hade bragt det i Swerige, är omtalt i § 180. Jämf: Fant D. de Studiosis Svecis in Seminariis Jesuitarum versus finem Sec. XVI Ups. 1794 4. Om Danmark: Münters Reformations-historia II p. 638. Laurentius Nicolai, vulgo, Kloster Laße, och hans skrift: Confessio Christiana de via Domini quam Christianus populus in tribus regnis Septentrionalibus Daniæ, Sveciæ et Norvegiæ, constanter confessus est, annis a Christi fide suscepta amplius sexcentis usque ad Christianum III Cracov. 1624, och på Danska Braumberg 1605, i 4. Senare in i det XVII århundradet blefwo Seminarierne i St. Omer och Douai stiftade för att uppdraga unga Engelsmän i den Katolska Religion.

§. 191.

Religionens och Sedernas tillstånd.

Staterne hade ostridigt wunnit betydligt i inwärtes fasthet, i en ordentlig polis och i magt. De lägre stånden fingo i många länder flera friheter, ehuru de blefwo betungade med hårdare pålagor än förut. Konsterne ökades och drefwos med mera framgång; handelen steg mycket högre, ehuru den tog en annan riktning och i Tyskland fick en stor stöt genom det Hanseatiska förbundets undergång. De flesta Nationernes kultur gjorde lyckliga framsteg, och större kunskaper blefwo utbredde ibland folket. Efter Reformationen, drog man försorg för anläggning och bättre inrättning af Scholor, och ganska många nya anstallter gjordes för att allmännare utbreda Religionskunskap, hwartill isynnerhet bör räknas Bibelens öfwersättning på Landets språk, Katechesers författande, och den större sorgfällighet, som man anwände på predikningar och katechisationer. I alla deße stycken föregingo Protestanterne med sitt exempel, som mer eller mindre blef efterföljdt af Katolikerne. För öfrigt rådde hos Protestanterne, så wäl som hos de Katolske, tron på onda andars werkan, på trollkarlar och häxor, och denna tro kostade mången oskyldig lifwet. Andra slag af öfwertro, t. ex. af Astrologi, Kometer och dylikt, woro icke mindre herrskande. Det länder Jesuiten Fredrik Spee till ära, att han förklarade sig emot de afskywärde Hexproceßerne.

§. 192.

Fortsättning.

Att Religionen efter Reformationen blef betraktad med mera intreße, och mera betraktad som hjertats sak, kan icke mißkännas. Denna stora händelse frambragte hos alla partier en ifwer, en wärme för Religionen, en beredwillighet och werksamhet att wåga och lida allt för sin öfwertygelse, som gjorde ett märkeligt afbrott mot de föregående århundradens tröga likgiltighet. Men just denna ifwer födde ocksä en partianda, som hotade att sönderslita alla fäderneslands-kärlekens band, satte sig öfwer all skonsamhet mot annorlunda tänkande, och, af begär att uppnå sitt ögonmärke, glömde ej sällan att pröfwa om medlen dertill woro rättmätige. Just denna wåldsamma partianda, i följe hwaraf hwar och en wille påtruga andra sina meningar, och blott då funno dem wärdige sin kärlek, när de hade antagit desamma, war källan till de flesta förwirringar och orättfärdigheter, på hwilka denna tidsålder war så rik.

§. 193.

Swärmare.

Den wärme och häftighet, hwarmed man omfattade religiösa föremål, kunde ej annat än lätt frambringa swärmare och förskaffa dem bifall. Theophrastus Paracelsus (d. 1541) wäckte, genom sitt swulstiga språk och sina föregifne stora gerningar, owanligt uppseende. Presten Valentin Weigel (d. 1588) och Skomakaren Jacob Böhm (d. 1633) följde efter honom, och månge trodde att kunna häm-

ta wigtiga upplysningar af deße måns mörka skrifter. Rosenkorßets samfund fann beundrare och deltagare, och Engelsmannen Robert Fludd (d. 1637) förwärfwade sig anseende genom sin eldfilosofi. Många swärmare, såsom Esaias Stiefel (d. 1629) och Ezechiel Meth (d. 1640) berömde sig af, att Christus bodde lefwande i dem. Andre utkläckte ryslige spådomar om framtiden, såsom Christopher Kotter (d. 1647) och Christina Poniatovia (d. 1644). Undertiden blef dock namnet swärmare mißbrukadt, att göra sådane män föraktlige, som wille föra sina samtidige ifrån onyttige spekulationer, och föra dem till sann dygd, såsom en Johan Arndt (d. 1621) och Johan Gerhard (d. 1637).

§. 194.

De Katolskes Kyrkolära.

Katolikerne satte sitt företräde uti att hafwa blifwit den gamla kyrkoläran trogne, sådan som den genom Kyrkoförsamlingarnes och Kyrkolärarnes tradition oförändrad hade blifwit fortplantad. Imedlertid war det dock egenteligen på det **Tridentinska Kyrkomötet**, som deras lärobegrepp blifwit fastställde i motsats med de Protestantiske. Men då många af detta Kyrkomötets beståmningar blifwit twetydigt affattade, så tillegnade Påfwarne sig uteslutande rättighet att förklara dem. Stolte öfwer att besitta den sanna kyrkans oföränderlighet, och rädde för att närma sig till de förhatlige Proteſtanterne, förblefwo Katolikerne så mycket enwisare wid alla sina hittills antagne lärosatser, till hwilkas förswar och underſtöd i synnerhet Jesuiterne anſträngde alla konster och alla

la krafter. Till och med små förändringar, som månge Furstar önskade att erhålla af Påfwarne, blefwo antingen alldeles icke, eller högst ogerna bewiljade.

§. 195.

Stridigheter i den Katolska Kyrkan.

I sjelfwa den Kyrkan, som erkänner en ofelbar Domare i trossaker, saknades icke stridigheter; ja till och med om omfånget af den Påfliga magten gåfwos skiljaktiga meningar. Dominikanernes och Franciskanernes gamla stridigheter fortforo och blefwo förde ännu häftigare, då Jesuiterne blefwo de sistes stridbare medhjelpare. Påfwarne kunde icke en gång, genom det Spanska hofwets trägna anhållan, förmås att afgöra frågan om Mariä obesmittade aflelse. Häremot blef Michael Baji, efter Augustinus bildade, lära, fördömd på Jesuiternas tillskyndan af Pius V år 1567 och af Gregorius XIII år 1580. De stridigheter, som Jesuiten Leonhard Leß hade med de Löwenske Theologerne, bilade Sixtus V år 1588. De klagomål, som Dominikanerne hade anfört mot Ludvig Molina (d. 1600) och mot Jesuiternes närmande till Pelagianismen, gåfwo wäl Congregationen de auxiliis gratiæ rikt ämne till undersökningar, men blefwo till slut liggande oafgjorde. Mißnöjet öfwer Jesuiternes slappa sedolära, och utgifwandet af Cornelii Jansenii Augustinus, waro förberedelser till stora rörelser, som till största delen först i den följande Perioden kommo till fullkomligt utbrott.

§. 196.

Evangelisk-Luthersk Kyrkolära.

Denna Kyrka förde namn, än efter deß stiftare, än efter deß hufwudbekännelse-skrift, Augsburgiska Confessionen §. 116, bredwid hwilken åfwen densammes Apologi, de Schmalkaldiska Artiklarne och Luthers större och mindre Kateches hade fått Symboliskt anseende. Den gick ut från den grundsats, att menskligt anseende icke bör gälla i Religionen, och att allenast den Heliga Skrift bör wara rättesnöret för wår tro och wårt lefwerne. Men då man likwäl arbetade på en öfwerensstämmelse i kyrkan, så yttrade sig snart ett dubbelt tänkesätt, i det några yrkade på en fullkomlig öfwerensstämmelse med alla Luthers föreställningar; andre wille, efter den ädle Melanchtons exempel (d. 1560), lemna rum för egne widare förbättringar af lärobegreppet. Denna skiljaktighet i tänkesätten frambragte en mängd af häftiga stridigheter, som änteligen blott med magt kunde underdertryckas.

§. 197.

Den Lutherska Kyrkans inwärtes stridigheter.

Luther sjelf hade redan kämpat med sin Embetsbroder Andreas Carlstadt, med den wältänkande men för sällsamma meningar böjde Casper Schwenkfelt af Ossingk (d. 1561), och med Johan Agricola Eisleben (d. 1566) och Antinomerne. Deße stridigheter fortforo till en del efter Luthers död, men många nya kommo till.

In-

Interim gaf anledning till den **Adiaphoristiska** och till den **Majoristiska** striden, hwarwid de Wittenbergske Lärarne skulle framställas som falska Lärare. De besynnerliga formler, hwarmed Andreas Osiander (d. 1552) uttryckte läran om **Guds belåte** och **Rättfärdiggörelsen**, uppwäckte allmän motsägelse; Åfwen Osianders motståndare, Franz Stancarus (d. 1574) beskylldes för willfarelse. De mildare föreställningar i läran om nådewerkningarne, som Melanchton hade framställt, och Victorinus Strigelius (d. 1569) föredragit i Jena, föranledde den **synergistiska strid**, i hwilken Matthias Flacius Illyricus (d. 1575) spelade en hufwudroll, men gjorde sig änteligen sjelf mißtänkt för kättare.

§. 198.

Cryptocalvinismus.

De förwirringar, som häraf uppkommo, och genom politiska och Academiska förhållanden fingo näring, blefwo ännu mer ökade, då det ifriga partiet inskärpte Luthers mening om ett munteligt åtnjutande af Christi lekamen i Nattwarden, som en nödwändig trosartikel; till det minsta förbundo många dermed Johan Brentii föreställning om en alleståndesnärwarelse (Ubiquitet) af Christi lekamen. Då sådane oenigheter gjorde uppmärksamhet, till och med ibland Katolikerne, så försökte man, ehuru förgäfwes, att bilägga dem genom **Frankfurtska Receßen** (år 1558) och den **Naumburgska Furstdagen** (1561). Åfwen det Altenburgiska Religions-Samtalet 1668 kunde icke stilla de Hertigliga Sachsiska

Theo-

Theologernes djupt inrotade hat emot de Kurfurstlige. Då änteligen de siste yttrade uppenbart sin afwikelse från läran om det muntliga åtnjutandet af Christi lekamen, och ett allmänt mißnöje deröfwer uppstod, ådrogo de sig sin Kurfurstes onåd, och deras parti blef i Sachsen wåldsamt undertryckt (år 1574) *).

§. 199.

Concordie-formel.

Nu fann Jacob Andreä (d. 1590) tillfälle att bringa sina gamla och långe bearbetade planer, till stridigheternes biläggande i den Lutherska Kyrkan, närmare i werkställighet. Den Schwabiska Concordien (år 1574) och den **Maulbrunniska formeln**

*) Om Calvinistiska stridigheterne i Swerige med Dionysius Beurreus, hwartill äfwen den af Biskop Ofeg i Westerås 1564 började Liquoristiska strid blef räknad, handlar Baaz Invent. eccles. Svio-Goth. III. c. 5. Fant Dissert. de unione ecclesiæ Reformatæ cum Lutherana in Svecia seculo XVI tentata, Ups. 1783. Äfter äro samlade i Ärkebiskop Uno v. Trolls skrifter och handlingar till upplysning i Swenska Kyrkan och Reformationens historia, Ups. 1790—91, 3:dje delen. Äfwen i Danmark fann den Calvinistiska föreställningen wänner, isynnerhet Joh. Machabäus och Nicolaus Hemmingius, hwilken sistnämnde dock flera gånger blef anklagad af Kurfursten af Sachsen, twungen att återkalla sina meningar, och änteligen 1579 affatt från sitt Profeßors-åmbete (d. 1600). Pontopp. annales III. p. 352, 385, 421, 441, 453. Om Biskop Johan Knutsen, som för samma orsak skull blef affatt 1616, Se Pontopp. III. 128 och 695.

meln blefwo lagde till grund; häraf blef den Torgauiske boken år 1576, och Concordieformelen i Kloster Bergen år 1577 förfärdigade af Jacob Andreä, Martin Chemnitz (d. 1586) David Chyträus (d. 1660) Nicolaus Selneccer (d. 1592) Andreas Musculus och Christopher Körner; och Concordie boken 1580 införd i Sachsen. Dermed skulle alla stridigheter slutas, och den rena Lutherska läran försäkras för alla förfalskningar, isynnerhet för Calvinisternas. Men till och med i många Lutherska länder förkastades Formula Concordiæ *), ja i sjelfwa Kur-Sachsen hotade Calvinismen att åter taga öfwerhand (år 1586 — 91), så framt den icke med mycken stränghet hade blifwit undertryckt, efter Kurfursten Christian I:s död, af Administratorn Fredrik Wilhelm. Kanzlern Nicolaus Crell måste plikta med sitt lif 1601 för de nya anstallter, som han hade gynnat.

§. 200.

Stridigheter efter Concordie-formeln.

Twisterne med Georg Kara (d. 1576), Samuel Huber, (afg. 1595, d. 1624), emellan de Tübingiske och Giessenske Theologerne sedan 1616, och med Hermann Rathmann (d. 1628) woro af ringa betydenhet. Desto mer uppseende wäckte det, då den lärde Georg Calixtus (d. 1656) anbefallte

*) Concordieformeln blef förkastad och förbuden i Danmark af Fredrik II den 23 Julii 1580. Pontopp. annales III p. 481.

te ett fredligt sinnelag emot de andra Religions-partierne, och försökte att gå en egen friare wäg i några lärosatser. Derigenom gaf han anledning till den **Synkretistiska** Striden, som ännu långt in i den följande Perioden satte split emellan Universiteterne **Helmstadt** och **Wittenberg**. Theologerne på det sistnämnde stället sågo till och med i den ringaste afwikelse från det brukliga lårobegreppet ett stort förräderi mot Religionen.

§. 201.

Den Reformerta Kyrkans lära.

De Reformerte hade aldrig haft ett enformigt, faststäldt lårobegrepp; deremot hade de nästan i hwart och ett land egna bekännelseskrifter: således bekände de sig till ex. i Tyskland till den Augsburgiska Confessionen och deß Apologi. Låran om ett owillkorligt Nådawal har, ehuru de fleste Lärare i detta tidehwarf woro den tillgifne, aldrig warit allmän ibland dem. Man kan alltså desto snarare anse endast förkastandet af Christi lekamliga närwarelse i Nattwarden, som deras skiljaktighets-tecken från de twenne andra Kyrkorna, helst som åfwen deras kyrkobruk och inråttningar woro särskilta i särskilta länder. Oaktadt det stora anseende, som Calvin och hans åmbetsbroder Theodor Beza (d. 1605) ägde, lyckades försöket, att upphöja deras enskilta meningar till allmän kyrkolära, blott i några länder, och efter häftiga stridigheter.

§. 202.

Stridigheter angående Prädestinationsläran.

Calvins lära om det owillkorliga Nådawalet hade redan Sebastian Castellio (d. 1563) och Hieronymus Bolsec funnit anstötlig; men mesta motsägelsen fann den i Nederländerna, hwarest Dietrich Koornhert (d. 1590) ifrade emot den. Häftigare blef sinnenas gäsning genom oenigheterna emellan Jacob Arminius (Hermansen) och Frans Gomarus. Efter den förstes död (år 1609), steg Remonstranternes och Contraremonstranternes förbittring beständigt högre, och underhandlingarne i Haag (1611) och i Delft (1613) kunde icke till wäga bringa freden. Denne de kristnas twistighet betjenade sig Prins Moriz af Oranien utaf, för att genomdrifwa sina politiska planer. Johan Oldenbarneweld blef afrättad (år 1619), den berömde Hugo Grotius (d. 1645) dömd till beständigt fängelse; och dermed woro Armenianerne beröfwade sina beskyddare.

§. 203.

Synod i Dordrecht.

Det segrande partiet föranstaltade nu en National-Synod i Dordrecht (år 1618-19), till hwilken äfwen utländske Theologer blefwo inbudne, och det hade derwid widtagit sådane anstalter, som förut försäkrade det om utgången. Simon Episcopius, Remonstranternes wältalige ordförare, blef knapt hörd, och hela hans parti fördömdes såsom af en wrång tro; den Calvinska eller Augustinska läran om nåden

och

och Prädestinationen blef deremot högtidligt stadfästad. De fördömde Armenianerne måste öfwergifwa sitt fäderneslaud, men fingo sedermera tillåtelse att wända tillbaka, och att bilda ett eget Kyrkosamfund, i hwilket ingen brist warit på lärde och förtjenstfulle män, som utmärkte sig genom större frihet i undersökningar.

§. 204.

Widare stridigheter ibland de Reformerte.

Den Dordrechtska Synodens beslut tillwägabragte icke något fullkomligt lugn i den Reformerta Kyrkan, då man alldeles icke antog dem i några länder, i andra åter snart öfwergaf dem. De Reformerte i det **Brandenburgiska** woro och blefwo Universalister, och i sjelfwa Frankrike försökte, efter Johan Cameron (d. 1625), Moses Amyraud (d. 1656) att förmildra den Calvinska Particularismens hårdhet, men ådrog sig derigenom stridigheter. Redan tidigare hade en Fransk Synod wisat tolerance, i det den förklarade den fruktbare exegetiske skribenten Johan Piscators (d. 1626) afwikande föreställningssätt om Christi werksamma lydnad för oanstötlig. Mer motsägelse fingo de påståenden, som Josua de la Place (d. 1655) framställde om tillräknandet af Adams synd, hwilken äfwen såsom oriktige blefwo förkastade af Synoden i **Charenton** (1645).

§. 205.

Försök att förena de tre Kyrkorne.

Ehuru djupt än hatet war inrotadt emellan Katolikerne och Protestanterne, gåfwos dock män, som

icke

icke twiflade på möjligheten att bringa dem till förening. Efter det mißlyckade Interim, utkastade Georg Caßander (d. 1566) och Georg Wicelius (d. 1573), på Kejsar Ferdinand I:s befallning, planer huru man med eftergifwenhet skulle winna Protestanterne. Sjelfwe Kardinalen Richelieu lät den Franska Theologen Amyraud göra dylika. Samtalen i Thorn (1645) skulle likaledes befordra partiernes närmande till hwarandra. Planerne att förena de twenne Protestantiska Kyrkorne, syntes snarare kunna utföras, men woro likaledes fruktlöse. Hwarken David Parei (d. 1622) förslag, eller den Engelske Konungen Jacob I:s (1615) försök, eller Synodens beslut i Charenton, eller Religionssamtalen i Leipzig (år 1631), eller änteligen Johan Duräi (d. 1680) tjugefyra-åriga bemödande hade någon lycklig framgång.

§. 206.

Wederdöpare.

Wid sidan af de tre större Kyrkorne bildade sig några andre partier, som ansågo det för nödwändigt, att fullkomligare rena Kyrkan och Religionsläran än Luther och Zwinglius hade gjort. **Wederdöparne** woro i början swärmande fredsförstörare, som i Sachsen (1521 — 1525) och i Münster (1533 — 1535) stiftade uppror, och derföre blefwo med hårdhet förföljde i Tyskland, Schweitz och Nederländerne. Menno Simonis (d. 1561) förde dem på andra tankar, hwarigenom de blefwo stilla Borgare, och efter honom fingo namnet **Mennoniter**. Dock kunde han icke förekomma deras affsöndring uti

gröf-

gröfre eller Waterländare, och finare eller Flaminger. David Georg eller Joris (d. 1544) gaf likaledes en egen sekt namn. Likasom Mennoniterne isynnerhet bodde i Nederländerne, så gåfwos ocksä i England Wederdöpare, hwilka delade sig i General- och Particular-Baptister.

§. 207.

Antitrinitarier, isynnerhet Socinianer.

Efter Reformationen gåfwos flere, isynnerhet Italienske lärde, som afweko från Kyrkans treenighets-lära; men blefwo derföre ansedde med afsky af alla tre de stora kyrkorne. Den Spanska Läkaren Michael Servedo blef bränd i Genf (1553), Valentin Gentilis afråttad i Bern, (1566). Då flere likatänkande män hade begifwit sig till Polen, så utarbetade Faustus Sozzino (d. 1604), efter Lälii Sozzini efterlemnade skrifter (d. 1562), det Unitariska lärobegreppet, som fick stort insteg i Polen, och hade sitt hufwudsäte i Racau; men i framtiden måste detta parti utstå förtryck och förföljelser. I Siebenbürgen hade Georg Blandrata (d. 1586) förskaffat Socinianerne säkerhet, men kommit i stridigheter med Frans Davidis (d. 1579). Kryptosocinianismen i Altorf blef uppdagad 1612 och undertryckt. Den Socinianska läran hade ingen brist på skickliga förswarare.

§. 208.

Wettenskapernes Tillstånd.

Ibland alla de skiljaktige partierne (Mennoniterne undantagne) stod lärdomen i anseende och blef flitigt

tigt dyrkad. Wettenskaperne funno beskyddare i flera Furstar, som bidrogo till deras beforan genom nya Universiteters stiftning, genom anläggning af lärda Scholor och Bibliotheker. Reformatorerne woro nästan alla utmärkt lärde män, genom hwilkas exempel täflan wäcktes, så wäl hos deras anhängare, som deras motständare. Nästan alla wettenskaper erhöllo ett nytt skick, ländernas språk blefwo mera än hittills bearbetade och utbildade *). Till utwidgande af den historiska kunskapen, blefwo otaliga Documenter frambragte i dagsljuset, samlingar och efterrättelser lemnade; ja, Johan Sleidan (d. 1556) och Jacob August de Thou (d. 1617) gåfwo följanswärda mönster af historiska arbeten och historiens behandlande. Den Latinska och Grekiska Philologien stod i synnerhet i utmärkt flor, och efter Erasmus, Wilhelm Budäus (d. 1540), Johan Ludwig Wives (d. 1540) och Melanchton, förwärfwade sig Joachim Camerar (d. 1574), Justus Lipsius (d. 1606), Joseph Scaliger (d. 1609), Isac Casaubonus (d. 1614) och Claude Saumaise (d. 1653) i detta ämne beröm och förtjenster framför andra.

§. 209.

Filosofiens förändringar.

Redan i början af denna Period, kämpade några Platoniker emot det Aristoteliska Scholastikernes her-

*) Reformationens och den Lutherska Bibelöfwersättningens inflytande på det Tyska Språkets kultur. — Açademie Fançoise 1634.

herrawälde, hwilket ej heller Luther gynnade. Melanchton sökte att rena Filosofien från spitsfundigheter, dock wände Protestanterne småningom tillbaka till den Aristoteliska Filosofien. Daniel Hofmann i Helmstadt förklarade krig mot all Filosofi, men blef twungen att återkalla sina meningar (1601). Petrus Ramus, en Fransk lärd (d. 1572), sökte att störta Aristotelis anseende och hans lärosatser wunno bifall hos många Protestanter i Tyskland. Imedlertid hade Franz Baco af Verulam (d. 1626) öpnat en större krets för det granskande förståndet, och gifwit det en nyttigare riktning. I folkrätten bröt Hugo Grotius en ny wäg, och änteligen uppråttade Renatus Cartesius ett nytt filosofiskt system (d. 1650). Men huru mycket Hierarkiets ok höll undersökningsandans framåtsträfwande tillbaka, har man ett märkeligt exempel på i Galiläus Galiläi (d. 1642).

§. 210.

Theologi öfwerhufwud.

Den wäg till Theologisk lärdom, som Erasmus och Andreas Hyperius (d. 1564) så förträffligt hade öppnat, beträddes af många, dock icke med lika framgång i alla länder. De Katolske Theologerne woro inskränkte af sin ödmjukhet för Kyrkans anseende, de Protestantiske af sina bekännelseskrifter och sin utomordentliga wördnad för de förste Reformatorerne. Ibland de siste, röja det sextonde århundradets skribenter en friare blick och en mera egen undersöknings-anda, äfwen ett enklare och renare skrifsätt, än de fleste af det följande århundradet,

det, ibland hwilka dock Georg Calixtus gör ett ärofullt undantag genom sin lärdom och frimodighet. Ibland Katolikerne, sökte i synnerhet Jesuiterne att genom lärda arbeten förskaffa sin Orden glans, men hade i detta bemödande werksamma riwaler i Benedictinerne och i Patres Oratorii.

§. 211.

Religionens och Kristendomens förswar.

Den större friheten i undersökningar, och gäsningen i sinnena alstrade här och der en böjelse för Irreligiositet. Med dels större, dels mindre rätt blefwo Peter Pemponazzi (d. 1526) Peter Bembo (d. 1547), Hieronymus Cardanus (d. 1576), Johan Bodin (d. 1596), Cosmo Ruggieri (d. 1615), och Thomas Campanella (d. 1639) räknade bland wantrogne. Inquisitionen kände icke någon werksammare gräns, att sätta mot den öfwerhand=tagande wantron, än bålet, på hwilket Jordan Bruno måste dö i Rom (1600) och Julius Cäsar Vanini i Toulouse (1619). Deremot bemödade sig några Protestantiske lärde att förswara kristendomen med grunder; och ibland dem intager Hugo Grotius första rummet *).

§. 212.

Bibelstudium hos Protestanterne.

En af Reformationens mest wälgörande werkningar war, att den uppmuntrade att flitigt nyttja Bibe=

*) De veritate Religionis christianæ libri IV först på Holländska 1622, cura Joh. Christ. Köcheri. Halæ 1734, 2 Vol. 8.

Bibelen och studera grundspråken, samt främjade en bättre skrifttolkning. Luther och Melanchton, Zwinglius och Oecolampadius, och tillika med dem Leo Juda (d. 1542), Johan Brentius (d. 1570), Petrus Martyr (d. 1562) och Johan Calvin woro aktningswärde tolkare. Matthias Flacius lemnade en brukbar anwisning till tolkningskonstens reglor. Theodor Beza öfwergick sina föregångare i förklaringen af Nya Testamentet, och blef sjelf först af Grotius fördunklad. *) Johan Drusius (d. 1616) Ludvig de Dieu (d. 1612) och Moses Amyraud förwärfwade sig likaledes exegetiska förtjenster. Att deremot begge Johan Buxtorferne (d. 1629 och 1664) segrade i sin strid med Ludvig Capellus (d. 1658) war en förlust för Bibelkritiken. Af det Socinianska partiet framstodo likaledes flere icke obetydlige Exegeter.

§. 213.

Hos Katolikerne.

Katolikerne woro wäl af den Tridentinska Synoden hänwiste till Vulgata och bundne till den Exegetiska Traditionen, emedlertid gick redan Thomas de Vio af Gaeta (d. 1554) i sina senare år öfwer ifrån Scholastiken till Bibelstudium. Hieronymus Emser kriticerade icke allenast Luthers Bibelöfwersättning, utan wille till och med uttränga den genom en egen öfwersättning (d. 1527). Sixtus af Siena (d.

*) Fem Upplagor af det Nya Testamentet med öfwersättning och anmärkningar 1556 — 1598. Hans strid med Castillio.

(d. 1569) och Benedict Arias Montanus (d. 1598), utgifwaren af den Antwerpiska Polyglottbibelen, utmärkte sig som språklärd man. Frans Vatablus (d. 1547) och Jesuiterne Johan Maldonatus (d. 1583) och Cornelius af Lapide (d. 1637) utmärkte sig som bättre Bibeltolkare. Den Romerska Kyrkans Missions-anstalter hade åtminstone den förtjensten, att det Österländska Språkstudium fick genom dem nya uppmuntringar och nya hjelpmedel.

§. 214.

Trosläran.

Genom de trenne affsöndrade Kyrkornas nya förhållande måste ocksä Troslärans föredrag få ett annat skick. Melanchtons loci communes bröto wägen till en friare bearbetning af Dogmatiken, och tjenade till grundwal för Martin Chemnitzes och Victorin Strigelii större Werk. Efter Concordieformelns införande, utarbetade Leonhard Hutter en lärobok i en annan smak, men noga afpaßad efter den Lutherska Kyrkoläran. Johan Gerhard wisade i ett stort Werk en utbredd lärdom. Ibland de Reformerte gick Johan Calvin före med sin religionsunderwisning; efter honom följde Wolfgang Musculus tillika med andra; tills de Reformerte Theologerne, i början af det 17 århundradet, lutade mera till den Scholastiska methoden, och öfwerlemnade åt Armenianerne det förra enklare föredraget. Johan Eck (d. 1543) utgaf en Katolsk Lärobok i motsats af Melanchtons skrift; de fleste Dogmatiska skrifter woro uppfyllde med spetsfundigheter och skrifne uti en tråkig stil; dock utgaf Melchior Ca-

nus (d. 1560) locus theologicos, som woro samt mansattade med mera ordning och smak.

§. 215.

Strid-Theologie.

Nästan öfwer allt blef Religionsläran behandlad på ett owettenskapligt sätt, och ganska ofta med en ursinnig häftighet mot annorledes tänkande. Katolska Kyrkans skickligaste stridsmän woro, utom Johan Eck och Johan Chochläus (d. 1552), isynnerhet Jesuiterne, som medelst nya konstgrepp sökte att betaga Protestanterne företrädet i att disputera. Kardinalen Robert Bellarmin (d. 1621) och Ferdinand den andres skriftfader Martin Becanus (d. 1624) woro de berömdaste skribenter i detta ämne. De Lutherske följde till största delen i sina stridigheter mer Luthers brinnande ifwer än Melanchtons saktmod, och kämpade ifrigare mot Philippister och Reformerte än mot sjelfwe de Katolske. Joachim Westphal (d. 1574) Matthias Flacius, Tileman Heshusius (år 1588), Nicolaus Selneccer (1592), Matthias Hoe (d. 1645), Lucas Osiander (d. 1638) hörde till de mest stridlystne, och David Chyträus (d. 1600) Johan Gerhard och Georg Calixtus till de största Controversister. Ibland de Reformerte gjorde sig, utom Calvin och Beza, Daniel Chamier (d. 1621), David Pareus (d. 1622), Andreas Rivet (d. 1651) och Petrus du Moulin (d. 1658) namnkunnige genom polemiske skrifter.

§. 216.

§. 216.

Religions- och Kyrkohistorien.

En mera allmänt nyttig flit anwände man på Religionens och Kyrkans historia, dock förnämligast af polemiska bewekelsegrunder. Martin Chemnitz angrep de Katolske med en widsträkt historisk kunskap, Flacius, Johan Wiegand, och andre medhjelpare, utgåfwo de Magdeburgiska Centurierne. Sedermera hjelpte Tyskarne sig till det mesta med Osianders, utdrag tills Calixtus åter upphjelpte det historiska studium. Ibland Katolikerne gick Kardinalen Cåsar Baronius (d. 1607) främst som historieskrifware, Abraham Bzovius (d. 1637) och Henricus Spondanus fortsatte hans annaler (d. 1643). Bartholomäus af Carranza (d. 1576), Paul Sarpi, Jacob Gretser (d. 1624), Frans Feuardent (d. 1610) Gabriel d'Aubespine (d. 1639) och andra gjorde sig berömde medelst samlingar, undersökningar och upplagor af skribenter. Ibland de Reformerte, lemnade Philip de Mornay (d. 1623), Rudolf Hospinian (d. 1626), Gerhard Johan Wossius (d. 1649), Abraham Scultetus (d. 1625) dels mer dels mindre wigtiga bidrag till Kyrkans och Kyrkolärans historia.

§. 217.

Kyrkorätt.

Med tillhjelp af Kyrkohistorien, fick åfwen Kyrkorätten ett nytt ljus. Anton Augustin (d. 1586) upplyste med lärdom och smak den Kanoniska Rätten.

Paul Sarpi och Edmund Richer framställde grundsatser om den Påfliga magtens omfång, som woro högst motbjudande för det Romerska Hofwet och deß smickrare. **Protestanternes Kyrkorätt** blef snarare bestämd af tidsomständigheter, än utbildad efter några fasta grudsatser. Att Protestanterne icke hade gjort sig helt och hållit frie för det hierarkiska begreppet om Kyrkan, från hwilket de woro utgångne, wiste sig af många omißkänneliga spår. Sjelfwa den blide Melanchton ogillade det icke, då Servet blef afrättad på Calvins tillskyndan, och de män, som förswarade den sats emot Beza, att det war orättwist att straffa kättare till lifwet, såsom Sebastian Castello, Minus Celsus och andre, blefwo ansedde med mißtanka. Genom den Arminianska striden, kom det till en liflig undersökning angående Kyrkans förhållande till Staten, och Hugo Grotius wißte att utwickla den på ett träffande sätt.

§. 218.

Sedolärans Historia.

De Lutherske Theologerne förbundo Sedoläran med sina afhandlingar om Trosläran, och skänkte blott de så kallade samwetstillfällen en noga undersökning, intills Georg Calixtus började att afsöndra begge wettenskaperne. Långt tidigare hade den Reformerta Läraren Lambert Daneau (d. 1569) särskilt afhandlat sedoläran, och Moses Amyraud lemnade öfwer den ett Werk af förtjenst. De Katolske Moralisterne öfwerlemnade sig till det mesta åt torra spetsfundigheter, och **Jesuiterne** ådrogo sig den icke oförtjente beskyllningen att hafwa förderfwat moralen.

Tidstabell

För den Femte Perioden.

År 1517 — 1648.

År

1517. Tetzel och Luther. Kardinal Ximenes dör.
1518. Luther går till Augsburg.
1519. Carl V blifwer Kejsare. Disputation i Leipzig. Samson och Zwinglius i Schweiz.
1520. Luther uppbränner den Påfliga Bullan. Eck utwerkar i Rom en Band-bulla emot Luther.
1521. Riksdag i Worms. Leo X dör.
1522. Reuchlin dör. Luther kommer tillbaka från Wartburg till Wittenberg. Hans öfwersättning af Nya Testamentet och Melanchtons loci theologici. Rhodus eröfras af Turkarne.
1523. Gustaf I blifwer Konung af Swerige. Riksdag i Nürnberg. Adrian VI dör. Ulrich af Hutten dör. Fredrik I blifwer Konung af Danmark. Religionssamtal i Zürich.
1524. Början af striden om Nattwarden.
1525. Kurfursten Fredrik den Wise dör. Bondekrig. Sekularisation af Preußen. Luthers ägtenskap.

1526. Reformationens införande i Heßen. Religions-samtalen i Baden, Schweiz och i Upsala.
1527. Den Kejserliga hären eröfrar Rom. De Sachsiska Kyrkornas wisitation. Riksdag i Westerås i Swerige. Den Engelska Konung Henrik VIII:s ägtenskapsskilnad. Riksdag i Odense.
1528. Religionssamtal i Bern. Första Schweizer-Religions-freden.
1529. Riksdag i Speier. Namnet Protestanter. Colloquium i Marburg.
1530. Den Augsburgiska Confessionen framlemnas den 25 Junii, på samma tid utgifwas de 43 Artiklarne i Köpenhamn.
1531. Schmalkaldiska Förbundet. Zwinglii och Oecolampadii död. Andra Religions-freden i Schweiz.
1532. Nürnbergska Religions-freden. Johan Fredrik den ädelmodige, Kurfurste af Sachsen.
1534. Henrik VIII bryter all gemenskap med Påfwen. Påfwen Clemens III död, efter hwilken Paul III följer. Slut på Konungariket Zion i Münster.
1535. Matthäus Devay predikar Reformationen i Ungern. Thomas Morus dör. Reformation i Genf.
1536. Erasmus dör. Wittenbergska Concordien. Reformationen införd i Danmark.
1537. Johan Bugenhagen ordnar den Danska Kyrkoförfattningen. Schmalkaldiske Artiklarne. Jacob le Fevre dör.
1539. Hertig Georg af Sachsen dör. Kyrkoordinanzen sanctionerad på Riksdagen i Odense.
1540. Wilhelm Bude och Ludvig de Vives dö. Jesuiternes orden stadfästes af Paul III.

1541. Johan Calvin kommer tillbaka till Genf. Riksdag i Regensburg. Första Interim.
1544. Påfwewäldets fullkomliga afskaffande i Swerige.
1545. Början af den Tridentinska Kyrkoförsamlingen.
1546. Den 28 Febr. Luthers död. Schmalkaldiska kriget. Georg Wishart afråttas i Skottland.
1547. De Tyska Protestanternes nederlag. Henrik VIII och Frans I dö.
1548. Augsburgiska Interim.
1549. Osiandristisk och Adiaphoristisk stridighet. Efter Paul III följer Julius III. Concensus Tigurinus.
1552. Paßawiska förlikningen. Frans Xaver dör på resan till China.
1553. Edvard VI dör. Maria förföljer Protestanterne. Michael Servedo afråttas.
1555. Den Augsburgiska Religions-freden. Carl V nedlägger regeringen. Julius III dör.
1556. Thomas Cranmer blifwer bränd. Ignaz Loyola dör.
1557. Religions-samtal i Worms.
1558. Marias efterträderska Elisabeth inför Kyrko-förbättringen. Nya Universiteter i Jena och Genf. Majoristisk strid. Calvin och Beza.
1559. Pius IV blifwer Påfwe. Henrik II Konung af Frankrike dör. Enformighets-akten i England.
1560. Reformationen i Skottland. Melanchton dör. Synergistisk strid. Carl IX Konung af Frankrike.
1561. Religionssamtal i Poissy. Furstedag i Naumburg. Caspar Schwenkfelt och Menno Simonis dö.
1562. Början af inwärtes krigen i Frankrike. Lälio Sozzino dör.

1563. Slut på den Tridentinska Kyrkoförsamlingen. Presbyterianer.
1564. Calvins död. Maximilian II följer efter Ferdinand II. Oroligheter i Nederländerne.
1566. Pius V blifwer Påfwe. Valentin Gentilis halshugges i Bern.
1567. Pius fördömmer några af Baji lärosatser.
1568. Samtal i Altenburg. Hertigen af Albas grymhet i Nederländerna. Förlikning i Verden.
1570. Sendomiriska föreningen.
1572. Parisiska Blodbadet. Petrus Ramus dör. Gregorius XIII blifwer Påfwe.
1574. Philippisterne förföljas i Sachsen.
1575. Matthias Flacius dör. Universitetet i Leiden. Kryptokatolsk Liturgi i Swerige.
1576. Rudolf II följer efter Maximilian II. Den heliga Ligan uppråttas i Frankrike.
1577. Concordie-formel. Patrum Oratorii stiftande i Italien.
1579. Den Utrechtska Unionen. Faustus Socinus i Polen.
1580. Concordie-boken införes i Sachsen.
1581. Gregorianska Kalendern. De förenade Nederländernas Republik.
1583. Samtal i Qwedlinburg.
1585. Sixtus V blifwer Påfwe.
1586. August Kurfurste af Sachsen dör.
1589. Henrik III Konung af Frankrike mördas.
1590. Jacob Andreä och Sixtus V dö.
1591. Kryptocalvinisternes fullkomliga undertryckning i Sachsen.
1592. Clemens VIII blifwer Påfwe.
1593. Henrik IV Konung af Frankrike antager Katolska läran. National-Concilium i Upsala.

1598.

1598. Nantiska Ediktet.
1600. Sigismund blifwer förlustig thronen i Swerige.
1601. Religions-samtal i Regensburg. Nicolaus Krell afråttas.
1603. Jacob I följer efter Elisabeth på Engelska thronen.
1604. Fausto Sozzino dör.
1605. Förbättrings-punkter i Hessen, Theodor Beza dör. Paul V blifwer Påfwe. Krutsammanswårjningen i England.
1606. Religions-fred i Wien.
1609. Jacob Arminius dör. Moriskerne utdrifwas från Spanien.
1610. Remonstranter. Contraremonstranter. Henrik IV Konung af Frankrike mördas. Union och Liga.
1611. Samtal i Haag.
1612. Matthias följer efter Kejsar Rudolf II.
1613. Samtal i Delft och Durlach. Patrum Oratorii stiftning i Frankrike.
1614. Johan Sigismund, Kurfurste af Brandenburg, går öfwer till den Reformerta läran.
1615. Religions-samtal i Neuburg. De Kristna förföljas i Japan.
1618. Början af trettio-åriga kriget. Synod i Dordrecht.
1619. Ferdinand II erhåller Kejsarewärdigheten. Vanini blifwer bränd och Johan Oldenbarneweld afråttad.
1620. Slaget wid Prag.
1621. Paul V dör, Gregorius XV. Den helige Mauri Congregation begynner, Johan Arndt dör.
1622. Romerska Congregationen de propaganda fide.
1623. Sarpi dör. Gregorius XV har Urban VIII till efterträdare.

1624. Jacob Böhms död.
1625. Efter Jacob I Konung af England, följer Carl I. Jesuiten Alfons Mendoza blifwer Patriark i Abyssinien.
1627. Seminarium de propaganda fide i Rom.
1628. Rochelles eröfring.
1629. Kejserligt Restitutions-edikt.
1630. Gustaf Adolph kommer till Tyskland.
1631. Edmund Richer dör. Synod i Charenton. Samtal i Leipzig.
1632. Gustaf Adolph stupar. Jesuiterne förjagas ur Abyssinien.
1634. Calixti Epitome Theologiæ Moralis.
1635. Freden i Prag.
1637. Kejsar Ferdinand II och Johan Gerhard dö.
1638. Skottska förbundet. Cyrillus Lukaris och Jansenius dö.
1640. Fredrik Wilhelm Kurfurste af Brandenburg.
1641. Blodbad i Irland.
1643. Grekernes Trosbekännelse.
1644. Urban VIII dör. Innocenz X blifwer Påfwe.
1645. Hugo Grotius dör. Religions-samtal i Thorn. Förlikning i Linz.
1646. Carl I Konung af England blifwer sina undersåtares fånge.
1648. Westfaliska freden.

Sjette

Sjette Perioden.

Från

Westfaliska Freden intill närwarande Tid.

År 1648 — 1810.

---

§. 219.

Påfwarnes Historia.

Innocentius X ansåg med mißnöje den Westfaliska freden, men på hans motsägelse gjordes icke något afseende (d. 1655), och hans efterträdare Alexander VII (d. 1667) måste tåla de nesligaste förödmjukelser af den Franska Konungen. Clemens IX (d. 1669) och Clemens X (d. 1676) woro fredligt sinnade, och Innocentius XI ifrade mycket för stränga seder och kyrkotukt (d. 1680), hwaruti hans andra efterträdare Innocentius XII (från 1691 — 1700) liknade honom. Clemens XI (d. 1721) kom i häftig strid med Kejsaren, och uppbläste de Jansenistiska oroligheternes eld till full låga. Efter Innocentius XIII (d. 1724) blef Benedict XIII upphöjd på den Påfliga thronen, på hwilken mer fordrades en Munks ifwer än stora egenskaper till

Kyr-

Kyrkans regering (d. 1730). Clemens XII straffade dem, som hade mißbrukat hans företrädares swaghet, och blef inwecklad i twistigheter med de flesta Katolska Regenter (d. 1740), hwilka hans lärde och fredlige efterföljare Benedict XIV (Prosper Lambertini) bilade, men förmådde icke utföra de många nyttiga Reformer, som han hade börjat (d. 1758).

§. 220.

De sista Påfwarne.

Af helt andra grundsatser än Benedict XIV lifwades Clemens XIII (Carl Rezzonico). Hans oböjliga sinne och kärlek till Jesuiterne inwecklade honom i en mängd af de obehagligaste trätor, från hwilka först döden (år 1769) befriade honom. Clemens XIV (Franz Lorenz Ganganelli) hade mycken möda att genom eftergifwande klokhet godtgöra sin företrädares fel, och måste änteligen uppoffra Jesuiterorden åt de förorättade Furstarne. Utan twifwel war det detta dristiga steg, som kostade denne wältänkande och lärdoms-älskande Påfwe lifwet. (d. 1774) Pius VI (Johan Angelo Brachi), som sedermera (1775) följde efter honom, war olycklig under hela sin regerings tid. De Katolske Regenterne sökte att inskränka den Påfliga magten, och till och med Påfwens resa till Wien (1782) kunde icke hindra framgången af de Kyrko-reformer, som Josef II företog i sina Stater. Genom den Franska Stats-förändringen bereddes Påfwen en ännu hårdare kränkning af förödmjukelse, hwarwid icke allenast hans andeliga Domsrättighet i Frankrike blef till-

tillintetgjord, utan äfwen hans werldsliga herrawälde inskränkt. Änteligen måste han låta sig nöjas med att afsättas från regeringen och bortföras till Frankrike, hwarest han till slut dignade under bördan af sina olyckor (d. 29 Aug. 1799). Kardinalerne walde då i Venedig Pius VII (Gregorio Barnaba Chiaramonte, Biskop af Imola), som hade den lyckan, att få största delen af Kyrkostaten tillbaka igenom Concordatet af d. 10 Sept. 1801, och att åter upprefa det fallna Påfliga anseendet i Frankrike; men då han alldeles icke wille understödja Napoleons planer, blefwo de siste lemningarne af hans Stater, genom ett Kejserligt dekret (1809), införlifwade med Frankrike; Staden Rom förklarades för en Kejserlig Fransk Riksstad, och Påfwen sjelf, tillika med Munkordnarnes Generaler, blefwo förde som Statsfångar till Frankrike.

§. 221.

Påflig wärdighet och magt.

Påfwarne fortfor att wäljas af Kardinalerne, och walförrättningen gaf fritt spelrum åt de listigaste ränkor. Oaktadt de bibehöllo sin tittel och utwärtes årebewisningar, så ledo de dock en stor förlust, så wäl till sin magt, som sina inkomster. Men ehuru de Katolske Regenterne inskränkte många af Påfwens rättigheter, och många Katolske skribenter tilläto sig mycket fria yttranden om gränsorne af hans magt, så blef dock hans anseende och inflytande i den Katolska Kyrkan intill slutet af 18 århundradet ganska stort; likwäl kunde det icke mer bibehållas genom wåldsamma mått och steg, utan blott genom ett klok-

begagnande af omständigheterne och genom en fin och listig Statskonst, hwarwid många händelser, som hotade denna magt med undergång, tjenade att mer befästa den. Kyrkostaten blef nästan beständigt dåligt förwaltad.

§. 222.

Munkordnarnes Historia.

Lusten att stifta nya ordnar hade wäl saktat sig, men icke alldeles upphört. **Bernhardiner-sällskapet de la Trappe**, som Johan Bouthiliers de la Rance (år 1664) stiftade, dref Munkstrångheten till sin yttersta höjd. Nyttigare war de **Fromma Scholornas** (Piaristernes) samfund, som stiftades i Rom af Josef Calasanza, och sedan gjorde uppfostrings-werket många tjenster, äfwen i andra länder. Ibland de gamla ordnarne förwärfwade **Maurinerne, Oratoriets Prester** och **Jesuiterne** sig de största förtjenster af wettenskaperne. Den sistnämnde orden swingade sig upp till det högsta anseende och inflytande, men ådrog sig tillika så många fiender, att den änteligen måste duka under för mängden af desamma. Striden med Jansenisterne, isynnerhet Blasius Pascal's skrift (d. 1662), bragte deß rättrogenhet i ett twetydigt ljus; de öfriga ordnarnes hat blef med deß framsteg beständigt starkare uppwäckt, ja det öfwermod hwarmed den trotsade eller undandrog sig de Påfliga befallningarne, upphitsade Påfwarne sjelfwe, och de Katolska Furstarne började att frukta för deß magt. Allt förenade sig att störta denna mägtiga orden, som Clemens XIII sökte att upprätthålla, men deremot Clemens XIV änte-

änteligen afskaffade år 1773. Derefter blef deß gods indragne: dock bibehöll sig en gren af den i Rysland; och för få år sedan syntes hoppet om deß fullkomliga restitution, som deß wänner och medlemmar beständigt yrkade på, werkeligen gå i fullbordan, då den kom offenteligen upp i några trakter af Tyskland och isynnerhet i Konungariket Neapel; men den regements-förändring, som satte en Fransk Prins på sistnämnde thron, gjorde tillika här slut på Jesuiternes förnyade lif och werksamhet. Också har man öfwerhufwudet i nyare tider allt mer erkänt skadligheten af de talrika Klosterne, och i några länder alldeles *), i andra till en del upphäfwit dem.

§. 223.

Spanien, Portugal och Italien.

Af alla Europeiska länder war Spanien mest tillgifwit Påfwen och Munkwäsendet. Inqvisitionen fortfor der, ehuru med några afbrott och inskränkningar, intills den senaste thronförändringen, hwarwid Kejsar Napoleon upphäfde den; ja, de stridigheter, hwaruti det Spanska hofwet flera gångor blef inweckladt med Påfwarne, och Jesuiternes fördrifning gjorde icke en gång någon förändring i deß wördnad för den Romerska stolen **). — Det nästgränsande riket Por-

*) I Frankrike är efter Concordatet icke heller några andra religiösa samfund än de Barmhertige Systrarnes.

**) Det Spanska hofwets politik att bruka Påfwen och Kyrkan till werktyg för sin despotisme. — Spaniens stridigheter med Påfwen — i Walchs neueste Religionsgeschichte, 3 B. s. 107. — Påfwens nya Concordat med Spanien år 1753.

Portugal, stod ofta i ett stridigt förhållande med Påfwarne: först derföre, att deße icke wille erkänna Huset Braganza, som sedan 1641 hade beklädt thronen, derneſt af orsak, att Innocenz XIII och Benedict XIII woro oenige med Johan V angående den Påfliga Nuntien Vincenz Bichi. Samme Konung utwerkade äfwen, att den Portugisiska Kyrkan fick en Patriark till öfwerhufwud. Med dristigt mod sökte derföre Marquisen af Pombal att undandraga riket Presterskapets utomordentliga inflytande; dock blefwo hans bemödande tillintetgjorde med Konung Josef Emanuels död (1777). — Till och med i Italien blef den Påfliga magten hotad med många faror. Konungarne af begge Sicilierne woro icke allenast wid många tillfällen i mißförstånd med Påfwen, utan den sist regerande Konungen af det Spanska Huset (Ferdinand IV) wille ej en gång erkänna Påfwens Länshöghet; ännu mindre kunde de twå nyaste Konungarne i Neapel förneka sina grundsatser och göra det. Storhertigen Leopold af Toscana lät icke allenast hålla Synoderne i Pistoia och Florenz, utan företog ännu många andra Kyrkoförändringar, som dock icke fortforo efter hans död. De Savoyiske Hertigarne bewisade sin parti-ifwer genom förföljelser mot Waldenserne. Det nya Italienska Konungariket erkände den Katolska Religionen för Statsreligion.

§. 224.

Frankrike. Nantiska Ediktets återkallelse.

Intet land har undergått flere och häftigare Kyrkoförändringar än Frankrike. Der stodo i början Hu-

Hugenotterne, som ett wäl redan utträngdt dock ännu alltid lagmässigt fortfarande parti, emot de Katolske. Men Jesuiterne upphörde icke att arbeta på deras fullkomliga undergång, och änteligen lät Konung Ludvig XIV beweka sig att upphäfwa det Nantiska Ediktet (1685). Nu blefwo stora wåldsamheter utöfwade mot de Reformerte, och ett stort antal af dem nödgades att utwandra. De qwarblefne lefde under ett härdt förtryck, som frambragte Fanatiska utbrott hos Camisarderne. Johan Calas's lagformliga dråp (1762) förskaffade de Franske Protestanterne ett mildare öde; och änteligen bewiljade Ludvig XVI (1787) dem medborgerliga rättigheter.

§. 225.

Jansenistiska stridigheterne.

Under det man arbetade på att undertrycka Protestanterne, utbröt bland Katolikerne sjelfwe en fruktanswärd twedrägt. Striden om Jansenii lärosatser, som åter wille införa det rena Augsburgiska lärobegreppet, hade blifwit flyttad till Frankrike, och blef af Jesuiterne förd med största häftighet. På deras tillskyndande, hade Påfwarne Urban VIII och Innocenz X fördömt några lärosatser af Jansenii skrifter såsom falska. Alexander VII föreskref det Franska Presterskapet en ed (år 1665), genom hwilken det skulle fria sig från mißtanken för Jansenismen. Men alla deßa föranstaltanden funno häftigt motstånd; Clemens IX:s mildare föreskrifter blefwo icke länge följde, och Konungen förenade sig med Påfwen till att undertrycka Jansenisterne. Med ny häftighet utbröt striden, då Clemens IX genom bullan Unigenitus fördömde 101 satser af Paschasii

sii Quesnel's nya Testamentet. Jansenisterne, i wördnad hos folket för sina stränga seder, och understödde af föregifna underwerk, åfwen som af aktade Prelaters och Parlamentets bifall, fortforo i sin motsägelse; och intill medlet af det åttonde århundradet blef den Franska Kyrkan oroad af detta inwärtes krig.

§. 226.

Ludvig XIV:s strid med Påfwarne.

Ludvig XIV war wäl foglig emot Påfwarne wid Protestanternes och Jansenisternes förföljelse, men icke i alla andra punkter. Utom några uppträden, som förefölls i Rom, kom han i häftig strid med Innocentius XI om rätt till Regalierne, som föranledde honom att sammankalla sitt Rikes Presterskap, och genom det låta fastställa fyra satser (år 1682), som måste warit högst obehaglige för det Påfliga hofwet. Ej heller hade man brist på lärde män, som modigt förswarade den Gallikanska Kyrkans friheter emot Påfwarnes ingrepp. Dock bragte en med ålderdomen tilltagande swaghet af öfwertro Konungen till mera eftergifwenhet, så att han slutade en förlikning med Påfwen (1692); och genom antagandet af den redan omtalta bullan Unigenitus, ledo den Franska Kyrkans rättigheter en känbar stöt.

§. 227.

De sista Kyrkoförändringarne.

Genom Hofwets slösaktighet och Statsfel, genom Parlamenternes motstånd, genom det förtryck, som folket led af olika fördelte afgifter, genom de högre ståndens öf-

öfwermod och de lägres mißnöje, förorsakades en förändring i Statsförfattningen, hwari Kyrkan så mycket snarare måste inwecklas, då den öfwerhand tagande wantron gjorde en märkelig kontrast mot den offentliga, på ceremonier rika, gudstjensten, och det högre Presterskapets herrskande seder redan för lång tid sedan hade blifwit högst anstötlige. Den första national-församlingen tillerkände nationen besittningen af alla andeliga gods (1789), gaf Kyrkoförfattningen ett annat skick (1790) och ålade de andelige en borgareed. Då åfwen Påfwen gjorde inwändningar, uppstod deraf ett schisma emellan de edswurne och oedswurne presterne, af hwilka de siste måste utstå mycket förtryck. Det parti, som beherrskade Frankrike, afskaffade härefter, tillika med Calendern, all Gudsdyrkan, proklamerade Atheismen (år 1793), och rasade isynnerhet mot de andelige. Dock deßa stormar gingo öfwer, och sjelfwa Theophilantropernes kort derpå bildade sekt hade ingen waraktighet. De edswurne Presterne hade emedlertid gjort allt för att, trots alla förföljelser, widmagthålla gudstjensten och häfwa schismen; och just då de höllo sitt andra National-concilium *), gjorde Concordatet slut på schismen emellan den Franska Regeringen och Pius VII (1802), och gaf den Katolska kyrkan i Frankrike en ny författning. På samma tid blef också fri Religionsöfning bewiljad de Protestantiske menigheterne, och deras inrättning lagmässigt bestämd.

O 2 §. 228.

*) Det första National-Concilium blef hållit i Paris 1777. Deß akter och dekreter äro tryckte samma år i enkla häften. Det andra National-Concilii akter utkommo samlade: Actes du second Concile national de France, tenu l'an 1801. Paris I. An. 9 & 10. 3 Voll. 8.

§. 228.

Schweitz och Nederländerne.

I Schweitz hade Katolikerne och Protestanterne, oberäknade några få, snart öfwergångne, twistigheter, lefwat i enighet, och Kyrkan så wäl som Staten förblifwit i en stilla författning. Men den Franska Revolutionens eld angrep åfwen denna näst gränsande Stat; regeringsformerne som det hittills haft störtade tillsammans, dock förblef Kyrkans förhållande till största delen i sitt förra tillstånd. I Nederländerne tåltes åfwen, tillfölje af den allmänt införda intolerancen, ehuru under många inskränkningar, Katolikerne, ibland hwilka, efter det åttonde århundradets början, ett schisma yppade sig *). Den Reformerta kyrkan war emedlertid, till följe af Statens grundlagar, den herrskande, intills den Revolution, som åstadkoms (1795) genom de Franska Krigshärarne, kullstörtade den hittills warande Statsförfattningen, och alla Kyrkans partier genom en ny constitution fingo lika rättigheter (1797).

§. 229.

England.

Den Episkopala Kyrkoförfattningen, som med Konungawäldets omstörtning blifwit upphäfwen, blef med

---

*) Underrättelse om de fortfarande stridigheterne emellan det Katolska Presterskapet i Nederländerne (den så kallade Jansenistiska Kyrkan under Ärkebiskopen af Utrecht) och det Romerska hofwet: Walchs neueste Religionsgeschichte, 6:r Th. s. 85 följ. Le Bret Magazin 7:r Th. s. 392.

Carl II:s återkomst på Engelska thronen (år 1660) åter införd. Det obetänksamma försök, genom hwilket Jacob II wille förskaffa Katolicismen öfwerhand, kostade honom thronen (år 1688) hwilken Wilhelm III besteg och förswarade mot Frankrikes och Pretendentens anfall. Genom denna Regerings-förändring, uppstod de oedswurnes (Nonjurors) parti. Tolerans-akten (år 1689) förskaffade Nonconformisterne ett mildare öde, och den Protestantiska Religionens ärftlighet i Riket blef försäkrad genom en lag (1701). Ifrån denna tid, har Episkopal-kyrkans tillstånd förblifwit oförändradt, ehuru mycket än deß stolta intoleranta sinnelag, det lägre Presterskapets bedröfliga författning och Universiternes felaktiga beskaffenhet tarfwade en förbättring. Några försök att afskaffa de 39 Artiklarne, hafwa blifwit utan werkan. En friare anda herrskar hos Presbyterianerne och Independenterne, som sedan 1691 hafwa förenat sig. Methodisterne, som hade Johan Wesley till stiftare (d. 1790), hafwa funnit stort bifall. I Skottland fortfar den Presbyterianska Kyrkoförfattningen *). I Irland blefwo Katolikerne, som der utgjorde största delen, hårdt undertryckte; ja, till och med sedan denna Ö blifwit förenad med Storbrittannien, hafwa deß inbyggare icke blifwit fullkomligt tillfredsställde genom de nyare bewillningar de erhållit. I alla tre Rikena äro Samfund inrättade till befordrande af folkets religiösa kultur **).

§. 230.

---

*) Dock är der en Biskoplig Kyrka under 6 Biskopar. Jo. Skinner ecclesiastical history of Scotland Lond. 1788. Vol. 2. p. 653.

**) Engelskt Sällskap till Christendomskunskaps befordrande (of the propagation of christian Knowledge (ses

§. 230.

Tyskland. Religions-klagomål.

Genom den Westfaliska Freden hade wäl det Katolska och Protestantiska partiets förhållande och rättigheter blifwit bestämde, dock fattades aldrig klagomål öfwer, att den på åtskillige sätt kränktes, hwilka corpus Evangelicorum syßelsatte sig med att afhjelpa. Det mesta förtryck som Protestanterne ledo, uppkom deraf, att Kurphalz hade tillfallit en Katolsk Regentlinie (1685), som, styrd af Jesuitiska rådgifware, arbetade med planmäßig hårdhet på den Protestantiska kyrkans utrotande. Genom det Ryßwickska beslutet (1697) skedde ett brott mot Westfaliska Freden, och sjelfwa Interims förlikningen, som aftwingades Kurfursten (år 1705), förskaffade de Reformerte ringa lindring; beswåren fortforo ännu under den sist afledne Kurfursten Carl Theodor, till hwilken Påfwen Pius VI skänkte de Reformerte Kyrkogodsen. Hans efterträdares mera gynnande Religions-deklaration (9 Maji 1799) hade ännu icke kommit till werkställighet, då de Phalziske Reformertes kyrkotillstånd undergick en lycklig förändring derigenom, att länderne på denna sidan Rhen tillföllo Protestantiske Furstar.

§. 231.

---

dan 1698. Acta hist. eccles. 3 B:d. s. 157 ff. Sällskap till utbredande af religiösa kunskaper bland de fattige sedan 1750. Henkes Archiv., 4 B:d. s. 668. Skottländskt Sällskap till Christendomens i Högländerne och på Öarne sedan 1700. Sammest. s. 385. Irländskt Sällskap sedan 1730.

§. 231.

Fortsättning.

En stor fara syntes hota åtskilliga Protestantiske länder derigenom, att deras Furstar gingo öfwer till den Katolska kyrkan, såsom Ernst, Landtgrefwe af Heßen Rotenburg (d. 1693), Fredrik August, Kurfurste af Sachsen, (1697 Konung af Polen), Carl Alexander, Prins (sedan 1733 Hertig) af Würtenberg, Fredrik, Arfprins (sedan 1760 Landtgrefwe) af Heßen Caßel: men deras öfwergång förorsakade ingen förändring i deras Staters Kyrkoförfattning. — De Protestantiske Riksständerne sökte icke allenast att beskydda sina trosförwandter i Tyskland, utan Brandenburg och Heßen mottogo till och med willigt de fördrifne Hugenotterne, och Würtenberg de förjagade Waldenserne. Äfwen de Salzburgiske Protestanterne, som blefwo förföljde af deras Ärkebiskop, fingo, på Protestantiska Furstars bemedling, tillåtelse att obehindradt resa bort, och nedsatte sig till största delen i Preußen.

§. 232.

Österrikes Tyska Stater och Bäjern.

I de Österrikiske Staterne woro Protestanterne uteslutne från den Westfaliska Fredens wälgerningar, och måste undergå hårda förtryck. Den Swenska Konungen Carl den XII:s fruktade wapen werkade wäl många Schlesiska Kyrkors återgifning, men säkert lugn fingo Protestanterne i Schlesien först, sedan detta land blifwit afträdt till Konungen af Preußen (år 1742). Sedermera gaf Kejsar Joseph II, efter året 1781, flera lagar till förmån för de okatolske, hwar:

hwarigenom icke allenast borgerliga råttigheter, utan offentelig Religions-ôfning och Kyrkofôrfattning bewiljades dem, och under hans eftertrådare, hafwa hans fôranstaltanden i några stycken blifwit ofôråndrade, oaktadt många inskrånkningar och hinder ågt rum. Också i Bajern, hwars Regenter eljest låto leda sig af blind lydnad fôr Katolicismen, har fôrdragsamhetens sinne bôrjat yttra sig under nuwarande Konungar, som fortfara, oaktadt hårda utwårtes och inwårtes krig, att utbreda upplysning och lårofrihet i sina betydligt fôrôkade Stater.

§. 233.

De Tyska Katolikernes fôrhållande till Påfwen.

Protestanternes skonsamma behandling stod ungefårligen i lika fôrhållande med Katolikernes ihårdighet att fôrswara sig mot det Romerska Hofwets ingrepp, ôfwer hwilka långe owerksamma klagomål hade blifwit fôrde. Justinus Febronius (Joh. Nicol. af Hontheim d. 1790) hade framstållt de Gallikanska grundsatserne om den Påfliga magtens omfång med den frimodighet, som man hittills icke wetat af i Tyskland, och werkningarne af hans skrifter blefwo icke upphåfne genom den återkallelse, som man aftwingade gubben. Kejsar Joseph II fôretog sig nu många nya Kyrkofôråndringar, indrog många kloster, upphåfde främmande Ordens-Generalers inflytande och några af Påfwarnes olofligt tillegnade råttigheter. Hans thronfôljare arbetade dock icke efter hans anda. De Tyske Årkebiskopparne sôkte likaledes, uppbragte ôfwer Nunciaturernes otillbôrlighet, att fôrswara sina råttigheter mot det Romerska

ska Hofwets ingrepp. Men den Emsiske Punctationen hade icke den werkan, som man deraf hade lofwat sig.

§. 234.

De Tyska Protestantiska Ländernas Författning.

Protestanterne förmådde sig änteligen att ombyta den gamla Julianska kalendern, som de af egensinnighet mot Påfwen hade behållit, mot en förbättrad (1700); åfwen striden om Påskhögtidens firande blef (1776) bilagd. De Protestantiska Regeringarne började att blifwa mer toleranta än de hittills warit, och de Reformerte och Lutheranerne tillstadde hwarandra ömsesidigt fri Religionsöfning på flera ställen, hwarest man annars hade yttrat stora betänkligheter *); ja, till och med Katolikerne fingo här och der dylika förmåner sig bewiljade **). De Preussiske Konungarne föregingo häruti de andre med sina exempel. Likasom Regeringarne nyttjade sin rätt att utöfwa kyrkomagten, så satte de sig emot Riksrätternas försök att åfwen draga kyrkosaker under sin domstol.

§. 235.

De sista Kyrkoförändringarne.

Det olyckliga krig, hwaruti Tyskland blef sedan 1792 inweckladt med Frankrike, drog för det första mån-

---

*) I Frankfurt, Worms, Hamburg o. a.
**) I Brandenburg, Hessen och andra ställen.

många bedröfliga följder efter sig. Tyskland blef icke allenast till en stor del ödelagdt, utan äfwen beröfwadt alla Provinser på andra sidan Rhenströmmen genom freden, som, efter den upphäfna Rastadtska Congreßen, blef slutad i Lüneville (d. 9 Febr. 1801); och de Tyska Ärkebiskopparne och Biskopparne måste frånsäga sig både sina besittningar på andra sidan Rhen och sina Dioeces-rättigheter derstädes. Skadeståndet för Furstarne, som genom deße afträdelser hade förlorat, gaf anledning (1803) till de andeliga Stiftens sekularisation, blott med undantag af Ärke-Canzleren, den Tyska och Maltheser-Orden; och genom denna förändring fick Kyrkoförfattningen i Tyskland ett nytt skick; likasom det sedermera (1806) upprättade Rhenförbundet, ibland flera för kyrkan wigtiga följder, har haft den, att Katolikernes och Protestanternes, till en del äfwen Judarnes, rättigheter hafwa i de dit hörande länder blifwit mera lika.

§. 236.

Ungern.

Oaktadt Protestanterne utgjorde största delen af Ungerns innewånare, oaktadt deras rättigheter woro dem genom högtidliga kontrakter försäkrade, så sågo de sig dock utsatte för otaliga förtryck af hårda Regenter, som läto leda sig af widskepliga Biktefäder, och deras upprepade klagomål funno antingen intet gehör eller obetydlig hjelp. I synnerhet måste de (från 1671) erfara de sorgligaste öden under Leopold I:s regering. Under Carl VI och Maria Theresia, erhöllo wäl Protestanterne många enskilta förmånliga inrättningar; dock blefwo deras talrika beswär

swår aldrig i sin grund afhulpne, utan ännu nya kommo dertill. Änteligen införde Josef II:s lagar Religions-tolerance åfwen i Ungern och Siebenbürgen, och Leopold II stadfästade den, ehuruwål Protestanterne ännu icke intill senaste tider saknade giltiga anledningar till beswår.

§. 237.

Polen.

Dissidenterne i Polen blefwo likaledes uttrångde från de råttigheter, som man förut hade bewiljat dem, hwartill deras inwårtes oenigheter och Jesuiternes werksamhet icke litet bidrogo. Genom Riksdags-receßerne från 1717, 1733 och 1736 blefwo de nedsatte till klaßen af ett parti, som blott tåltes, och det blodiga sorgespelet i Thorn wisade dem huru mycket de hade att frukta för sine motståndares förföljelse-raseri. Då Dissidenterne icke blefwo hörde i sina beswår, uppråttade de Confederationer under främmande magters beskydd, och erhöllo på Riksdagen i Warschau (1768) mera gynnande beslut. Genom Confederationen, som blef slutad i Bar, hotades de med nya faror, och Riks-Constitutionen af år 1775 inskränkte åter i flera delar de råttigheter, som blifwit dem bewiljade. De särskilta Protestantiska kyrkorna förnyade den Sendomiriska föreningen, men inwårtes stridigheter uppstodo ibland dem om deras Kyrko-författning. Änteligen förswann Polen, efter twenne delningar (år 1772 och 1793), genom den tredje delningen (år 1795) helt och hållit utur de Europeiska Staternes antal; men synes i wåra dagar wara nåra sin återuppråttelse; åtminstone utgör det förra Preus-

Preussiska Pohlen sedan freden i Tilsit (1807) ett Hertigdöme Warschau under Konungens af Sachsens mycket inskränkta öfwerwälde.

§. 238.

De tre Nordiska Rikena.

I ingen annan del af Europa föregingo så få förändringar i Kyrkan, som i de tre Nordiska rikena. Danmark och Swerige bemödade sig att bringa de råa Lappländare till kultur och kristendom. I Grönland blef, genom Hans Egedes (d. 1758) outtröttliga werksamhet, början gjord med innewånarnes omwändelse. Concordieformelen fick i Swerige (sedan 1663) lagmässigt anseende, och man wakade med sorgfällighet öfwer, att den Lutherska läran blef den ensamt rådande. Med möda kunde Fredrik I förskaffa de Reformerte fri Religions öfning. Gustaf III införde tolerance mot andra partier, och lät tillika föranstalta en ny Bibelöfwersättning *). I Danmark herrskade tidigare en mera fri och liberal anda, och Konung Fredrik V och hans efterträdare Christian VII förwärfwade sig stora förtjenster af sina Stater och af wettenskaperne.

§. 239.

*) Act hist. eccles. nostri temporis 2 B. s. 285. s. 311 ff. Prof-öfwersättningen utkom 1784—93. Lüdeke 6 Th. s. 27. Om några nyare stridigheter i den Swenska Kyrkan. Fant D. de Religionis in Svecia controversiis quibusdam recentioribus. Upsal. 1794.

§. 239.

Ryßland.

Det största Riket i Europa låg i djupaste barbari, tills Peter I uppträdde såsom ny skapare af detsamma. Han afskaffade Patriark-wärdigheten (år 1702) och anordnade den heliga styrande Synoden (1719). Han förminskade, genom mer kloka än wåldsamma medel, Raskolnikernes sekt, och drog Utländningar in i sitt rike, utan åtskilnad eller afseende på deras tro. Hans bemödande att upplysa Presterskapet och upphjelpa folket ur den djupaste okunnighet, hade dock endast en ringa werkan. Ibland hans thronföljare närmade Catharina II sig mest till hans stora planer. Det Ryska lärobegreppet har Plato utwecklat, men äfwen i Tyskland hafwa undersökningar derom blifwit anställde. Catharina II sörjde för alla ståndens, till och med för sina Muhamedanska undersåtares kultur; och Alexander I följer wärdigt hennes fotspår, i att werkställa, så widt som swåra krig tillåta det, den widt omfattande plan, som han har utstakat till sitt ofantliga rikes upplysning *).

§. 240.

Kristne i Turkiet.

De Grekiska kristnes förtryck i Turkiet fortfor, och en stor okunnighet och råhet war dermed oskiljaktigt

---

*) Ett eget ministerium för upplysningen. Nya Skolor, Gymnasier, Academier, Universiteter m. m. Se Storchs Ryßland under Alexander I.

tigt förbunden. Den så kallade rättrogna Kyrkan har oförändradt förblifwit wid sina lagar och skick *), utan att lyßna till de inbjudningar dem blifwit gjorde till förening med Påfwen. De affsöndrade partierne af Katolske kristne, Jacobiter, Armenier och Kopter fortforo, utan att några märkwärdiga händelser kunna om dem anföras, och äfwen hos dem war kristendomen till största delen inskränkt till utwertes bekännelse och till utöfning af deras Kyrkobruk.

§. 241.

Missioner, isynnerhet i Asien.

Den Romerska Congregationen till trons utbredande fortsatte sina bemödanden, och Jesuiterne wisade ännu alltid en owanlig werksamhet såsom missionärer. I China, hwarest de stodo i stort anseende, råkade de i bittra stridigheter med missionärerne af andra ordnar, och till och med de Påfliga befallningarne, som icke woro för dem gynnande, nekade de under allahanda pretexter lydnad. Sedan hafwa de Chinesiska Församlingarne utstått åtskilliga förföljelser, och deras författning synes wara mycket wacklande. I Ostindien arbetade Jesuiterne likaledes med lycklig framgång på Hedningarnes omwändelse, men blefwo äfwen der inwicklade i stridigheter med andra missionärer. Riket Tibet blef besökt af Kapuciner, som fingo tillåtelse att der predika. Ibland de Protestantiske

*) Stridighet i Frankrike mot slutet af det 17 århundradet, om Grekernas lärobegrepp i några punkter närmade sig mest till den Katolska eller till den Protestantiska läran. Dositheï Kyrkoförsamling år 1672.

tiske Staterne utmärkte Dannemark sig derigenom, att det upprättade en mission i Tranckebar *), hwars bemödanden åfwen blefwo understödde af det i England sedan 1647 stiftade, och 1661 och 1701 förnyade sällskap till kristendomens utbredande i främmande länder. (Society for the propagation of the Gospel in foreign parts).

§. 242.

Missioner och kristna Församlingar i Afrika, Amerika och Södra Indien.

Wigtigare än alla försök, som några Katolske missionärer i Afrika gjorde, war den ädla plan, som ett Engelsk samfund utstakade, att bringa Negrerne till kultur genom en koloni af fria Negrer i Sierra Leona och utrota slafhandelen **). Men olyckligtwis har denna koloni, oaktadt Parlamenternes understöd, icke haft någon lycklig framgång. I det Södra Amerika har det rike, som Jesuiterne hade stiftat i Paraguay, blifwit namnkunnigt, men upphörde med det samma som orden upphäfdes. I det Engelska Norra Amerika hade alla kyrkopartier fri Religions-öfning, innan ännu en fristat bildade sig der,

*) Af de berättelser som sedan 1708 äro utkomne i Halle under åtskillige titlar, lemnas ett utdrag i Walchs neueste Religions-geschichte 3 Th. s. 75 och 5 Th. s. 119. Det Danska Missions-Collegii stiftelse 1714.

**) Henkes Archiv. 6 B. s. 485 ff. — En underrättelse om de Tyska och de andra Europeiska koloniers tillstånd på goda Hopps Udden och i det inre af Afrika — i Acten, Urkunden uns Nachrichten zur neuesten Kirchengeschichte 1 B. s. 299.

der, och genom Tyska kolonister samlade sig åfwen Tyska Församlingar, af hwilka de som woro i Carolina, fingo Lärare och Läroböcker genom Helmstädtske Lärdes försorg (år 1786) För att göra kristendomen bekant för innewånarne på de nya upptäckte Öarne i Söderhafwet, sammanträdde ett stort missionssällskap i England (1794), som har afskickat missionärer till deßa trakter, men hittills utan framgång.

§. 243.

Judarnes förhållande till det kristna Samfundet.

De i alla länder kringspridde Judar blefwo ännu en lång tid gifne till pris åt undertryck och förakt, uteslutne från borgerliga rättigheter, åfwen som från medlen till kultur. Johan Henrik Callenberg, Profeßor i Halle (d. 1760), stiftade sedan år 1728 en anstallt för att omwända Judarne till kristendomen, genom hwilken dock föga uträttades, och som änteligen (1791) drogs in. Likasom Moses Mendelsohn gjorde sin nation åra (d. 1786) skedde också flera förslag att bringa densamma till kultur och att göra den skicklig till en bättre författning. Den Franska och Bataviska Republiken bewiljade Judarne lika rättigheter med de öfrige Borgarne i Staten, hwilka de åfwen i de deraf uppkomne Monarkier, så wål som i andra af Napoleon grundade, ännu bibehålla; likasom man också i Danmark och Ryßland har bewiljadt dem alla wäsenteliga borgarerättigheter. Af den fråga, som några Judeska husfäder i Tyskland framställde; under hwilka wilkor man

man wille upptagga dem i det kristna samfundet, wäntade många wigtigare följder än som hittills hafwa wisat sig.

§. 244.

Religions-kunskapens Beskaffenhet.

Ingen ting är swårare än att framställa en träffande skildring af Religionens tillstånd i detta tidehwarf, af orsak att olikheterne äro alltför stora, och öfwerdrift och partiskhet så lätt inblanda sig i omdömet derom. Imedlertid kan man dock så mycket påstå, att klarare Religions-kunskap, i det hela taget, långt mer blifwit utbredd ibland Allmogen än tillförene. Dertill hafwa dels den mycket ökade mängden af skrifter för allmänheten, tillika med den mer utbredda lusten att läsa, dels Religions-underwisningens förbättring på många orter icke litet bidragit. I några Katolska och Protestantiska länder, hafwa inrättningarne, som tjena att förbereda Religionsläraren till deras embeten, blifwit gjorde mer afsigtsmässige. Man har börjat att genom bättre böcker, till befordrande af upplysningen, uttränga de äldre, som woro fulla af mystisk swulst och obegripliga uttryck.*).

§. 245.

Predikningar.

Ibland medlen till befrämjande af Religions-kunskap intaga predikningarne ett wigtigt rum, wid

P hwil-

*) Richard Baxters, Philip Doddridges, Ch. Sturms, G. J. Zollikofers, Marezolls och fleres förtjenster ibland Protestanterne; J. M. Sailers ibland de Katolske.

hwilka den herrskande smaken genomgick många märkwärdiga förändringar. Holländarne hafwa till största delen blifwit den analytiska methoden trogne. Engelsmännen hafwa, från Johan Tillotson (d. 1694) till Hugo Blair (d. 1801), haft ett betydligt antal af aktningswärde andelige talare. Ibland Fransöser hafwa de Katolske talarne Ludvig Bourdaloue (d. 1704) och Johan Baptist Massillon (d. 1742) och Protestanten Jacob Saurin (d. 1730) förwärfwat sig en stor namnkunnighet. Hos Tyskarne blefwo predikningarne mer praktiska genom Ph. J. Spener; men Lorents v. Moßheim (d. 1755) och August Fredrik Wilhelm Sack (d. 1786) införde först en bättre smak. Från denna tidepunkt stego de Tyska prädikningarne, så wäl i anseende till sitt inre wärde, som yttre form, och en J. J. Spalding (d. 1804), G. J. Zollikofer (d. 1788), F. V. Reinhard och andre gifwa icke någon utländsk Religions-lärare efter. Katolikerne hade blifwit långt efter sina Protestantiske Landsmän, men hafwa i de sista tiderne närmat sig till dem med märkeliga steg. De Danska Predikanterne hafwa mest bildat sig efter de Tyske.

§. 246.

Ungdomens Religions-Underwisning.

Den af Presterne mycket försummade Katechisationen blef af Philip Jacob Spener upphjelpt; imedlertid förgick en lång tid, innan man började göra själens sysselsättning och hjertats bildning till hufwudsak wid Religionsunderwisningen, i stället för en blott ansträngning af minnet. De gamla katecheserne, som man sedan Reformationens tid hittills hade bibehållit oför-

oförändrade, blefwo i några länder ombytte med nyare och bättre. Till förbättring af Allmänhetens upplysning blefwo längt flere förslag och önskningar föredragne, än werkliga anstalter utförde. Dock framställde Domherren Fred. Eberh. von Rochow ett exempel på goda Allmoge-scholor. — I alla deßa stycken gjordes åtminstone i Tyskland och Danmark märkeliga framsteg; i andra länder skedde ännu långt mindre.

§. 247.

Religiositet.

Den nyare tidsåldern är en tidsålder af märkeliga kontraster. Ljus och mörker, djup okunnighet och hög upplysning *) träffar man wid sidan af hwarandra, öfwertro och wantro, swärmeri och indifferentism, religionsspotteri och widskeppelse kontrastera starkt mot hwarandra, och widröra dock ofta hwarandra i sina yttersta punkter. Wid sidan af en irreligiositet, som utbredde sig från de högre stånden ned till de lägre, wisade sig en lättrogenhet, som öpnade ett fritt spelrum för listiga bedragare: ej heller har wår tidsålder genom så många mißlyckade försök ännu blifwit botad för böjelsen för det hemlighetsfulla, som förskaffade så många hemliga förbindelser insteg, bland hwilka Frimurarnes, Rosenkorsbrödernes och Illuminaternes hafwa blifwit de mest bekanta. — I det hela kan man wäl icke förklara klagomålen öfwer en tilltagande ringa aktning för den all-

*) En sällsam strid, som i synnerhet sedan år 1788 blef förd om upplysningens wärde.

allmänna andaktsöfningen och Läroståndet, och öfwer en öfwerhand tagande lättsinnighet, som ofta döljer sig under sken af upplysning, för ogrundade. Men man bör dock icke glömma att derwid taga i beräkning, att skenhelighet och blott mekanisk gudstjenst tillika hafwa förminskat sig, att lagarne om skonsamhet och tolerance mot annorlunda tänkande blifwit mera allmänt erkände *), och att eget sjelfständigt tänkande öfwer religiösa angelägenheter blifwit mera utbredt **).

§. 248.

De Kristnas Seder.

Den nyare historien framställer otaliga exempel på stora och goda, äfwen som afskywärda och nedriga menniskor och handlingar. Smaken har blifwit mera bildad, sederne mildare och finare, wälgörandet utöfwas med mera klokhet. Fruktan för publicitet har hindradt mycket ondt, befordradt mycket godt; den gränslinie, som åtskiljde de högre ständen ifrån de lägre, har här och der blifwit mindre märkbar. Deremot äro också modsjukan, förfinade utswäfningar, så wäl som en wiß böjelse till mißnöje med tingens närwarande författning, frambragte af den förökade lyxen. Kristendomen har torde hända yttrat mindre inflytande än tillförene på Staternes stora förhållande och an-

*) Ett mera tolerant sinne utbreddes genom Pet. Bayle, Voltaire och Fredrik II Konung af Preußen.

**) Tron på spökeri och trolldom bestriddes af Balth. Becker d. 1698 och af Christian Thomasius d. 1728.

angelägenheter; men derigenom har den wißt icke förlorat något af sitt inre wärde och af sina stilla werkningar att förädla och lugna hjertat.

§. 249.

Den Katolska Kyrkan.

Den Katolska kyrkoläran förblef i detta tidehwarf oförändrad, hwart och ett försök till en förändring blef ansedt brottsligt och blott i lärdomens framställnings-sätt försökte man här och der att mildra något. I affseende på Kyrkans inrättning hade Påfwarne blott föredragit få och obetydliga förbättringar, och deremot desto beredwilligare förökat antalet af Kyrkohelgonen. Blefwo än några högtidsdagar afskaffade, och i några länder de anstötligaste mißbruk wid religions-dyrkan upphäfne, så fortforo dock ännu många anordningar och skick i deras fulla kraft, som woro hinder för den praktiska religionen och gåfwo ofta anledning till wantro och till bespottelse. Just mängden af bruken närde böjelsen för en blott mekanisk gudsdyrkan. Det högre Presterskapet har till största delen föga bekymrat sig om Kyrkans sanna bästa, och de werdsligt-andelige woro mycket nedtryckte genom Munkarne.

§. 250.

Stridigheter i den Katolska Kyrkan.

Ibland alla stridigheter war den Jansenistiska (§. 224) den långwarigaste och rikaste på följder. Dominikanernes och Jesuiternes gamla oenighet, om nåden och om Mariä afllelse, fortfor framgent; och

då den berömde Ludvig Anton Muratori (d. 1750) wille bringa mildare föreställningar i omlopp angående den sista punkten och helgonens dyrkan, fann han häftig motsägelse. Spanioren Michael Molinos, som anbefallte Mysticismen, blef på Jesuiternes tillskyndan fördömd och måste dö i fängelse (år 1696). Hans qvietistiska lärosatser blefwo utbredde i Frankrike genom Johanna Maria Bouvieres de la Mothe Guion (d. 1717) och deras förswar ådrog den ädle Ärkebiskopen Frans Salignac de la Mothe Fenelon (d. 1715) mycken förtret. Obetydligare woro stridigheterne, till hwilka Isac la Peirere (år 1655), Frans Josef Burrhi (d. 1672), Peter Frans le Courayer (d. 1776) och Martin Wiehrl (år 1780 — 81) gåfwo anledning. Deremot uppwäckte de Febronianska skrifterne (§. 233) och den Franska Kyrkans schisma (§. 227) långt större rörelser. Att det Romerska hofwet fördömde sin ifrigaste anhängares, Exjesuiten Benedict Stattlers (d. 1797) skrifter, gifwer ett bewis på deß stränga waksamhet öfwer den rättrogna läran.

§. 251.

Den Evangelisk-Lutherska Kyrkan.

Kyrkans symboliska Böcker förblefwo de samme, men i sista hälften af det adertonde århundradet gick det herrskande tänkesättet ut på, att icke mer binda sig till deßa böcker. Konung Fredrik Wilhelm II af Preußen wille upphäfwa det gamla lärobegreppet genom ett Religionsedikt (år 1788), genom Censuranstalter, en Landtkateches, Religionsproceßer, och en ny inrättning till Kandidaternes pröfning, men

alla

alla hans förordningar förlorade sin kraft med hans död. I Amsterdam kom det dock till en söndring imellan den gamla och nya lärans anhängare (år 1791). För öfrigt har öfwer allt Kyrkans förening hittills fortfarit, oaktadt skiljaktigheten i föreställningarne. I de flesta länder har uppmärksamheten blifwit wänd på förbättring af den yttre Kyrkoförfattningen. Man har afskaffat öfwerflödiga högtidsdagar, exorcismen wid döpelsen, den offentliga kyrkoplikten och det enskilta skriftermålet. Man har här och der infört bättre Psalmböcker och Liturgier; dock hafwa den Berlinska nya Psalmboken och den Holsteinska nya Kyrko-Agenden funnit motsägelse, ja man har till och med twistat om rättigheten att tadla gamla Liturgier.

§. 252.

Stridigheter i den Lutherska Kyrkan.

De Synkretistiske twisterne (§. 200) blefwo med stor häftighet fortsatte; dock lyckades icke de Sachsiske Theologernes plan, att afsöndra Calixti disciplar, genom en ny symbolisk Bok, från den Lutherska Kyrkan, och änteligen uttrangdes striden af en ny, den Pietistiske. Philip Jacob Spener (d. 1705), som med religiös wärme uppdagade många fel i den herrskande Kyrkoförfattningen, och yrkade på en mera praktisk behandling af Religions-läran, blef beskyld för misstänkta och farliga meningar. Emellan hans disciplar, som fingo sitt hufwudsäte på det nya Universitetet i Halle, och de Kursachsiske Theologerne, blef striden förd med största bitterhet och frambragte starka gäsningar i flera trakter. Ocksä woro

någre

några bistridigheter med Conrad Dippel (d. 1734), Johan Wilhelm Pettersen (d. 1727), Johan Caspar Schade (d. 1698) och Johan Georg Bose (d. 1700) nära dermed beslägtade. Den Spenerska Scholans böjelse att öfwerlemna sig åt känslor och förutseende af händelser i framtiden, har blifwit långt widare drifwen af många deß anhängare, ja till och med i de nyaste tider hafwa deraf röjt sig många spår *). Andra stridigheter blefwo antingen icke blott inskränkte till den Lutherska Kyrkan, eller hafwa mer syftat på Theologiens än Kyrkans tillstånd.

§. 253.

Den Reformerta Kyrkan.

De Reformerte i Tyskland hafwa, lika så wäl som de Evangelisk-Lutherske, antagit ett friare tänkesätt, och läran om ett owillkorligt nådawal har för länge sedan förswunnit af deras systemer. Äfwen många förbättringar i den yttre Kyrkoförfattningen äro widtagne, och ännu flere hafwa blifwit bragte i förslag. Schweizarne sökte (år 1675) genom den af Johan Henrik Heidegger (d. 1698) författade formula consensus helvetici förekomma, att inga nya meningar skulle tränga sig in; men denna nya läro-föreskrift förlorade snart på de flesta ställen sin kraft. Den Holländska Kyrkan har blifwit den gamla läroformen och den Dordrechtska Synodens beslut trogen **). Äfwen den Engelska Kyrkan har förblifwit

*) Bengel, Crusius, Oetinger o. a.

**) Ett tydligt bewis på denna Kyrkans intolerance har man i deß uppförande mot Prof. Fredr. Adolf von der Mark 1771.

wit wid lärobegreppet, churuwäl de så kallade Latitudinarier hafwa sökt att införa mildare begrepp. Dißenterne hafwa deremot alltid mindre bundit sig till Kyrkans beståmningar. Det af den Holländska Reformerta Kyrkan utstötta parti af Armenianer har fortfarit att wara affondradt. Striderne emellan de Reformerte hade afseende på Theologiska undersökningar, och hafwa icke haft något inflytande på Kyrkans författning.

§. 254.

Förhållandet emellan den Katolska och Protestantiska Kyrkan.

Mera sällan än tillförene fördes strider om lärdomen emellan begge Kyrkorna, emedan man åt dem började ledsna. I Frankrike föreföllo de fleste, under den sista hälften af sjuttonde århundradet, hwarest man anbefallte en mängd methoder, för att öfwerbewisa Protestanterne om deras willfarelser. De Katolske skribenterne i Tyskland uträttade ännu mindre genom sina bemödanden. Wäl gåfwos öfwergångare från begge partierne, men sällan war deras steg en werkan af öfwertygelse *). Ej heller hade man någon brist på försök till förening. De planer, som Biskopen af Tina, Christopher Roxa af Spinola (d. 1695) utkastade, hwari den berömde Jac. Ben. Bos-

*) Bland dem, som gingo öfwer till Protestanterne, äro Franz Rotfischer d. 1755. Till Katolikerne, Christina, Drottning af Swerige, år 1654; Luc. Holstenius, Peter Lambeck, Fr. Leopold, Grefwe af Stolberg, Fr. Schlegel o. a.

Boßuet (d. 1704), och ibland Protestanterne Gerhard Walter Molanus (d. 1722) och Gottfried Wilhelm von Leibniz togo del, blefwo utan werkan. Att den Helmstadtske Theologen J. Fabricius (d. 1729) ansåg Katolikernes låror, hwarigenom de skiljde sig från andra, utan betydenhet och wigt, ådrog honom mycken förtret af hans trosförwanter. De senare försöken af Kardinal Angelo Maria Qvirini (d. 1755) att winna Protestanterne, de år 1781 af ett Sällskap uppgifne förslag till Religionsförening, hafwa blifwit likaså fruktlöse, som de utkast Magister Masius gjort. De bekymmer, som år 1785 med så mycket buller utbreddes, för de faror, hwarmed den Katolska proselyt-andan hotade den Protestantiska Kyrkan, hafwa för långe sedan förswunnit.

§. 255.

Förhållandet emellan de begge Protestantiska Kyrkorne.

Bemödandet att förena den Lutherska och Reformerta Kyrkan till en, syntes snarare lofwa en lycklig utgång. Johan Duräus fortsatte äfwen i detta tidehwarf sina bemödanden till förlikning. Religionssamtalet i Caßel år 1661 åstadkom blott oenighet och starkare förbittring, oaktadt deß wälmenta afsigt. De Preussiske Regenterne och Corpus Evangelicorum gjorde några anstallter till förening, och Christopher Matthäus Pfaff gaf förslag dertill; men företaget fann motsägelse och kom ej till werkställighet. En af Christopher August Heumann (d. 1764) efterlemnad skrift blef ännu orsak till många

ga stridskrifter. Sedermera hafwa begge Kyrkorne närmat sig mer och mer till hwarandra i sina föreställningar om läran, eehuru många swårigheter ännu stå i wägen för deras yttre Kyrkoförening. Remonstranternes anbud att träda i förbindelse med de andra Protestantiska Församlingarne, har blifwit fruktlöst.

§. 256.

Brödraförsamlingen.

Nicolaus Ludvig Grefwe af Zinzendorf (f. 1700 d. 1760) tog, deraf att några Måhriske Bröder nedsatt sig på hans gods Bertholdsdorf (år 1722), sig anledning att grunda en anstalt, som skulle tjena till en fullkomligt ren kristelig församlings upprättande ibland Protestanterne, genom deltagarnes närmare förbindelse och en sträng moralitet. Grefwens owanliga werksamhet skaffade honom snart anhängare; men hans nya församling mötte en häftig motsägelse, och till och med de mest ansedde Lutherske Theologer satte sig opp emot dem. Dock efter handen upphörde striden, under hwilken sällskapet hade renat sig från många fläckar, som påbördades det. Till dylika förbättringar bidrog i synnerhet Biskop August Gottlieb Spangenberg (d. 1792), som också har framställt Brödra-Församlingens, med den Augsburgiska bekännelsen öfwerensstämmande, lärobegrepp. Deß egenhet består i en helt och hållit egen Kyrkoförfattning och Kyrkostyrelse, i en sträng uppsigt öfwer sederne, i egna Liturgiska inrättningar och i den allmänna anda som besjälar medlemmarne. Denna Brödra-Församling, eller, som den af sitt hufwudsäte kallas, Hernhuther-Församlingen, har icke

icke allenast utbrett sig med framgång i Europa, utan åfwen anlagt flere kolonier utan för Europa; och i Grönland på de Caraibiska Öarne, i Norra Amerika, och på andra ställen, anwändt ifriga bemödanden för kristendomens utbredande.

§. 257.

Den rena lärans och Swedenborgs Samfund.

I en dylik affigt, nemligen för den praktiska kristendomen, har Samfundet till den rena lärans och sanna Gudsfruktans befordrande bildat sig ibland Protestanterne. Joh. Jac. Urlsperger blef år 1779 deß stiftare, och deß hufwudsäte är i Basel, hwarifrån förbindelsen med de öfriga medlemmarne underhålles. För mißtanken, att wara Jesuiternes redskap till Katolicismens hemliga utbredande, har sällskapet lyckligt rättfärdigat sig, utan att likwäl kunna wederlägga tadlet, att det satte allt för högt wärde på känslor af fromma ceremonier. — En alldeles omißkänlig anstöt af swärmeri hafwa de sällskap, som förenat sig, så wäl i Swerige som England, för att grundlägga en ny Kyrka eller det nya Jerusalem, efter Emanuel Swedenborgs (d. 1772) lära och skrifter *.

§. 258.

*) Om den Swedenborgska Kyrkans lärosatser och inrättningar, som afwika från alla andra kristna Församlingar: förutan Swedenborgs talrika skrifter.— August Nordenskjölds Församlings=formen uti det nye Jerusalem, K:havn 1790, 4:o. — Akten Urkunden und Nachrichten zur neueste Kirchengeschichte 2 B:d. s 213 u. 283. Burkhard Geschichte der Methodisten I Th. s. 79. Henke Religions=annalen 16 Stück s. 373 fg.

§. 258.

Wederdöparnes och Qwäkarnes historia.

Wederdöparnes Församlingar hafwa icke allenast bibehållit sig i Nederländerne, utan äfwen fortplantat sig till Tyskland, ja, till och med till Amerika. Den gamla skilnaden emellan de grofwa och fina Mennoniterne har icke allenast fortfarit, utan äfwen nya schismer kommit till, hwaribland den emellan de Mennonitiskt och Arminianskt sinnade (sedan år 1664) är den betydligaste. Den största delen af partiet har erhållit mer kultur, och upphört att förakta lärd kunskap. De Engelske Wederdöparne äro likaledes delte uti General- och Particular-Baptister, likasom äfwen i Sabbatharianer. — Georg Fox (d. 1691), en Skomakare i London, som trodde sig ledd af ett inwärtes ljus, och derföre kallad till Kyrkans och Sedernas förbättring, blef stiftare af Qwäkare-Partiet, som bibehöll sig i England under många förtryck, stiftade en koloni i Norra Amerika under Wilhelm Penns styrelse (d. 1718), och fann äfwen i andra länder här och der anhängare. Denne sekt är märkwärdig för deß blandning af swärmrei och af ett stadgadt fördomsfritt tänkesätt. Collegianterne, som redan i förra tidehwarfwet (år 1619) blefwo stiftade af de tre bröderne von der Kodde, men först i denna Period blefwo bekante och hade sitt säte i Rheinsburg, tillbjödo alla kristne, utan afseende på skiljaktige dogmatiska meningar, gemensam andaktsöfning.

§. 259.

Unitarier.

Unitarierne eller Socianerne (§. 227) erforo i Polen, hwarest de förut hade blifwit gynnade, de hårdaste öden (år 1660) och man wägrade att uppstaga de fördrefne af dem i de Protestantiska länderne. I Siebenbürgen blefwo de wäl qwar, men måste dock lida mycket förtryck, till deß Josef II gaf dem sina rättigheter tillbaka. I Preußen har denna sekt blott haft få församlingar, och i Nederländerne blott enskilte personer, till anhängare; I England hafwa de bildat några små samfund, sedan de hårda lagarne emot dem blifwit afskaffade. Många män, som blefwo förföljde för deras afwikelse från Treenighetsläran, såsom begge Christoph Sand (fadren d. 1686, sonen 1680) och Wilhelm Whiston (d. 1753), woro icke tillgifne de Socinianska lärosatserne, men det Arianska systemet.

§. 260.

Mindre Sekter.

Den nyare tiden har warit så fruktbar på sällsamma hufwuden, som welat stifta och ofta äfwen werkeligen stiftat nya sekter, att blott några kunna anföras. Johan af Labadie (d. 1674) sökte upprätta ett alldeles rent Kyrko-samfund. Antoinette Bourignon (d. 1686) berömde sig af gudomliga ingifwelser, och hade en beundrare i Peter Poiret (d. 1719), som utgaf hennes skrifter. Jac. Böhms skrifter funno bifall i England, och Johanna Leade (d. 1704), lifwad af de sammas innehåll, stiftade det Philadelphiska sällskapet. De Inspirerade wo-

ro

ro flygtingar från de Sevenniske bergen, som drogo igenom flera länder och smittade äfwen andra med si-na swärmiska förwäntningar. Johan Georg Gich-tel (d. 1710) wille upphöja menniskorna till Englars fullkomlighet. Den Ronsdorfiska Sekten, stiftad af Elias Eller (d. 1750), och den Brüggleriska i Schweitz, stiftad af Christ. och Hier. Kohler, gjorde mycket uppseende. — Många föregifne profeter framstodo; dock hände det dem sällan det härda ödet att blifwa afrättade, såsom Nicolaus Drabicius (d. 1671), eller den skammen att sjelfwe upplefwa si-na spådomars origtighet, såsom Peter Jurieu (d. 1713).

§. 261.

Wettenskapernes tillstånd.

Äfwen den som strängast bedömmer de nyare ti-derne, skall knapt kunna neka, att de flesta wettenska-perne hafwa gjort märkliga framsteg under dem, och att anstallterne till deras befordrande betydligt blifwit ökade. Några nya Skolor och Universiteter *) haf-wa blifwit upprättade, många gamla förbättrade och mera affigtmässigt inrättade. Genom stora Bibliote-kers anläggning, har man förjt för de wettenskapliga skatternes bewarande, och genom stiftning af lärda sällskap warit omtänkt att föröka dem. Förutan an-dra wettenskaper, som stå i ett aflägsnare förhållande till Religionsläran, har historien wunnit öfwermåttan mycket genom otaliga samlingar och undersökningar, och genom några mästerliga historieskrifware **). Man har

*) Halle 1694. Göttingen 1737. Erlangen 1743.

**) David Hume (d. 1776), Wilhelm Robertson (d. 1793), Edward Gibbon (d. 1794). Theologisk

har börjat att studera ålderdomens lärda språk med mera anda och smak än tillförene *), och de flesta Europeiska länders språk hafwa höjt sig till en högre grad af kultur **).

§. 262.

Filosofien.

Filosofien har haft ett beständigt inflytande på religionens bearbetande, men hwarje nytt system i densamma fann likwäl motsägelse, och förnämligast af den grund, att man fruktade att det skulle blifwa farligt för religionen. Den Cartesianska Filosofien blef af den orsaken häftigt bestridd, dock hade den icke brist på förswarare ***). Johan Locke (d. 1704) blef, genom sina undersökningar om menniško-själen, mißtänkt för matinalism. Christian Thomasius (d. 1728), som wille rena Filosofien för Scholastiska spetsfundigheter, fick af denna anledning många motståndare att kämpa med. Gottfr. Wilhelm von Leibnitz, hwars theodice blef föranledd af Peter Bayle's (d. 1706) twifwelsmål, utströdde frön till en

strid om hans historia: Walchs Religionsgeschichte 8 Th. s. 89. Michael Ignaz Schmidt (d. 1794).

*) J. Matth. Gesners (d. 1761), Tiber Hemsterhuis's (d. 1776), Richard Bentleys (d. 1742), J Aug Ernesti (d. 1781), David Ruhnkens (d. 1798), Chr. Gottl. Heyne's, J. Aug. Wolfs och andras förtienster.

**) Det Franska, Engelska, Tyska, Swenska och Danska Språken.

***) Den Cartesianska Filosofiens anhängare: Nicol. Malebranche (d. 1715), motståndare: Peter Gaßendi (d. 1655) och Daniel Huet (d. 1721).

en ny filosofi. Men då Christian Wolff (d 1754) deraf bildade ett system, började de Halliske Theologerne en förföljelse emot honom (1723), som dock sluteligen förändrades till en triumf. Då filosofiens föredrag efter Wolff blef mera fattligt, men också syntes blifwa mer ytlig, öppnade Emanuel Kant en ny bana, som af många blef hållen för en oriktig wäg, af andra för den enda rätta. Af hans filosofi har den Fichtiska framkommit, som har ådragit sig beskyllning för Atheism, likasom man tillwitar den Schellingska, att den gynnar mysticismen.

§. 263.

Theologiens tillstånd öfwerhufwud.

Den lärda Religions-Wettenskapens karakter i den Katolska kyrkan, war icke blott skiljaktig efter länderne, utan åfwen efter ordnarne och partierne *). Ibland Protestanterne hade icke allenast Nederländerne, Fransoserne och Engelsmännen sin egen gång, utan man kunde till och med i Tyskland en lång tid åtskilja den Helmstedtska, Wittenbergska och Hallista Scholan på mycket märkbara egenheter. I det norra Tyskland har sedan Fredrik II:s regering och sedan den tid, då de symboliska Böckernes anseende började att förminskas, ett friare Theologiskt tänkesätt utbredt sig, hwartill Allgemeine Deutsche Bibliothek (sedan 1765) mycket bidragit. Att undersöknings-andan blifwit starkare wäckt, att de Theologiska wettenskapernes krets blifwit utwidgad, deras

Q gräns-

*) Jesuiter, Jansenister, Augustiner, Patres Oratorii, Mauriner.

gränsor nogare bestämde och wägen att lära dem rik-tigare utstakad, må räknas den nyare Theologien till förtjenst, om man också icke kan fritaga många af de nyare Theologerne för en böjelse att wäcka uppseende genom besynnerliga påståenden, och under frimodighetens slöja dölja ytliga kunskaper.

§. 264.

Anfall mot Religionen.

Mera offentligt än förut, framstodo skribenter, som wisade sig såsom Religionens fiender, eller åtminstone blefwo beskylte för fiendskap. En sådan beskyllning kostade Casimir Lefzinsky lifwet (år 1689). Benedict Spinoza (d. 1677) ledde pantheismen af Cartesianska principerne, efter en Mathematisk method, och fann derwid anhängare i Ludvig Meyer (d. 1680) och Henrik Grefwe af Boulainvilliers (d. 1722), men också en otalig mängd motståndare. Johan Toland (d. 1722) synes likaledes till slut hafwa warit pantheismen tillgifwen. Julius Offrey de la Mettrie (d. 1751) smädade Religionen, såsom en pöbel-öfwertro, och Författaren af Naturens system trodde kunna förklara werldens upprinnelse och fortfarande af Mekaniska lagar. Den skarpsinnige David Hume (d. 1766) sökte att göra Religionens grundsatser twifwelaktige, och Fransöserne Joh. le Rond d'Alembert (d. 1783) och Denys Diderot (d. 1784) trodde att finna den sanna filosofien i Atheismen, som också på en kort tid blef modmeningen i Frankrike.

§. 265.

Deismus i England.

En mängd af män, hwilka för öfrigt olika tänkesätt öfwerenstämde i förkastandet af kristendomen, blefwo kallade Deister eller fritänkare. I spetsen för dem står den ädle Edvard Herbert af Cherbury (d. 1648). Thomas Hobbes (d. 1679) wäckte uppseende genom många underliga meningar. Anton Ashley Cooper, Grefwe af Shaftesbury, (d. 1713) kunde icke en gång styra sin böjelse att smäda, när det taltes om kristendomen. Carl Blount (d. 1693), Anton Collins (d. 1729), Matthäus Tindal (d. 1733) anssträngde sina krafter, för att bewisa förnufts-religionens wärde och uppenbarelsens umbärlighet. Äfwen Thomas Morgan (d. 1743), Thomas Chubb (d. 1747) och Henrik af S:t John Lord Bolingbroke (d. 1757) funno mycket att tadla i den kristna läran. Thomas Payne har i nyare tider slagit sig till deras parti. David Williams bemödande, att tillwägabringa en Deist-Församling, har icke warit af någon waraktig följd.

§. 266.

Franska Deister.

Under ett annat skick wisade Deismen sig i Frankrike, i anseende till nationens tänkesätt och Kyrkoförfattning. Maria Arouet de Voltaire (d. 1778) wann stort bifall wid sina smädelser öfwer heliga föremål, och bidrog öfwermåttan mycket till utbredande af likgiltighet och förakt för religionen i-

bland de högre Stånden. Hans samtidige Johan Jac. Roußeau (d. 1778) är med orätt räknad bland kristendomens motståndare, likasom man åfwen utan grund har satt de berömde skribenterne Carl Secondat Baron af Montesquieu (d. 1755) och Claude Hadrian Helwetius (d. 1771) i denna klaß. J. Frans Marmontel blef åfwen ansedd för en wantrogen, för det att han icke wille fördömma alla hedningar. Likaledes gåfwos ocksä andra skribenter, som wid tillfälle gjorde utfall mot kristendomen och den Katolska kyrkan, såsom Johan Baptist Boyer Marquis d'Argens (d. 1771), eller framstålde underliga hypotheser om kristendomens upprinnelse. Theophilantropernes sällskap (§. 227) gjorde försök att införa en deistisk gudstjenst.

§. 267.

Tyska Skrifter emot Kristendomen.

Först framstod Johan Christian Edelman (d. 1767) med en mängd skrifter, som blott erhöllo ett sken af wigt, genom den uppmärksamhet hwarmed man bewärdigade dem. Den store Fredrik II föraktade den kristna Religionen, som han blott ofullkomligt kände, efter sina Franska wänners exempel. Största uppseendet wäckte Fragmenterne af en Anonym, hwilka Gotth. Ephraim Lessing (d. 1781) utgaf, och som gåfwo anledning till en stor mängd wederläggnings-skrifter. Efter Fragmenterne, trädde en mängd skribenter fram på kamp-platsen mot kristendomen, men till det mesta med länta rustningar och slöa wapen. Carl Fredrik Bahrdt (d. 1792) är märkwärdig för sina meningar och sina ödens föränderlighet.

§. 268.

Kristendomens Förswar.

Genom sådane täta och häftiga anfall, uppfordrades de kristna Lärarne till så mycket större werksamhet i sin tros förswar. De Franske Blaise Pascal (d. 1662) och Daniel Huet (d. 1721) trodde att kunna bygga uppenbarelsens wißhet på förnufts-kunskapens owißhet. Deremot bemödade sig de fleste Engelsmännen att wisa kristendomens förnuftsmässighet, såsom Henrik Hammond (d. 1660), Johan Loke (d. 1704), Georg Benson (d. 1765) och flere gjorde. Soane Jennyns (d. 1787) har, genom en ny skrift af detta slag, wäckt stridigheter ibland de Engelske Theologerne. Andre, såsom Johan Leland (d. 1766) och Nathanael Lardur (d. 1768) utwicklade de historiska bewisen för kristendomen. Man försökte att befria så wäl bewisen, som ledas af det Gamla Testamentets profetior, som af Jesu och Apostlarnes underwerk, för motståndarnes inwändningar. Deßutom hafwa Jacob Abbadie (d. 1727), Jacob Vernet (d. 1789), Aug. Fredr. Wilh. Sack (d. 1786), G. Leß (d. 1797), tillika med andra, utmärkt sig såsom kristendomens förswarare.

§. 269.

Anstallter till Kristendomens förswar.

Man ansåg det dock icke för tillräckligt, att åt de lärdes egen ifwer öfwerlemna afwärjandet af anfallen mot religionen, utan man fogade tillika offentliga anstalter till detta ändamål. Riddaren Robert Boy-

le (d. 1691) inrättade en stiftelse för predikanter mot de wantrogne, och Johan Stolpe (d. 1753) bestämde en del af sin förmögenhet till pris för de förträffligaste afhandlingar öfwer ämnen i religionen och sedoläran. I Frankrike blefwo några fruktlösa anstalter gjorde, för att afwärja den öfwerhand tagande wantron. I Swerige har sällskapet Pro Fide & Christianismo (år 1771) uppstått. Det Haagska sällskapet till den kristna Religionens förswar, emot densammas nyaste bestridare (år 1785), har till ögonmärke icke blott att förswara kristendomen, utan äfwen det äldre Theologiska systemet.

§. 270.

Bibliskt Språk-studium.

På den kristna Religionens dokumenter hafwa Theologerne anwänt en utmärkt flit. Albert Schultens (d. 1750) lärde att förklara det Hebreiska språket af de beslägtade dialekterne, och J. D. Michaelis uppbragte i Tyskland det Österländska språkets studium. Striden om det Nya Testamentets skrifsätt, som redan i den föregående Perioden hade blifwit wäckt af Sebastian Pfochenius, blef fortsatt, och frambragte i dagsljuset, så öfwerflödig den än i sig sjelf war, många nyttiga upplysningar om språket i det Nya Testamentet. Af historien, Antiquiteterne, Geografien, och andra wettenskaper, lemnade Johan Lightfoot (d. 1675), Samuel Bochart (d. 1667), Humphrey Prideaux (d. 1625) och Olof Celsius (d. 1756) många bidrag till förklarande af Bibelens mening, och Brian Walton (d. 1681) gjorde sig förtjent genom sin Polyglott.

§. 271.

Biblisk Kritik.

Att wända kritiken på heliga Skrifter, hade hittills hos de fleste Theologer blifwit ansedt för ett dristigt och farligt företag, och det wäckte derföre uppseende och motsägelse, då Richard Simon (d. 1712) trädde fram med fria kritiska undersökningar. Dock utgåfwos först kritiska upplagor af det Nya Testamentet af Johan Millius (d. 1707), J. Albr. Bengel (d. 1752) och J. Jac. Wetstein (d. 1754) Af J. S. Semler (d. 1791), Chr. Fr. Matthäi och J. J. Griesbach gjordes widare framsteg. Af det Gamla Testamentets läsningssätt föranstaltade Benjamin Kennikot (d. 1784) och Bernhard de Rossi utförliga Samlingar, och redan tidigare hade Carl Houbigant (d. 1785) anwänt en dristig kritik på det Gamla Testamentet. Genom sådana undersökningar blefwo de Bibliska böckerne på många ställen betraktade från en annan synpunkt än hittills. Joh. Sal. Semler förde en strid om Bibelens kanon, som icke litet bidrog till riktigande af begreppen, och genom hwilken man bestridde några böcker, isynnerhet Apokalypsen, deras plats i kanon. Nyare lärde, såsom J. Gottfr. Eichhorn, hafwa widare gått fram på denna bana, och hafwa i synnerhet anwänt den högre kritiken på de Bibliska böckerne.

§. 272.

Bibel-Tolkning.

Till Bibelens förklaring gaf Salomo Glassius (d. 1656) en brukbar anwisning. Dock syntes en

en lång tid den method som Joh. Coccejus följde, att behålla företrädet, framför Grotii grundsatser. Huru bedröfligt de Tyske Protestanterne dömde om den fria Bibel-förklaringen, wisar den Wertheimiske Bibel-öfwersättarens, Joh. Lorenz Schmidts (d. 1751) förföljelse. Sedan lärde Tyskarne af Engelsmännen, till deß J. A. Ernesti (d. 1781) utwicklade den riktiga tolkningens grundsatser. Efter honom förwärfwade Semler, Joh. Benjamin Koppe (d. 1791) Sam. Fredr. Nath. Morus (d. 1792) och andre sig många förtjenster. Den så kallade moraliska förklaringen, som blef anbefallt af den kritiska filosofien, synes blott hafwa warit ett förbigående fenomen. Katolikerne hade få så berömde tolkare, som Augustin Calmet (d. 1757); och Joh. Lorenz Isenbiehl's öden lemna ett bewis på, att man sökte undertrycka fria grundsatser. — På Bibliska öfwersättningar har denna tidsålder warit särdeles fruktbar, men blott få hafwa blifwit märkwärdige för sin inre halt, eller yttre omständigheter *).

§. 273.

Protestanternes Troslära.

I Nederländerne fortfor den Dordrechtska Synodens beslut att wara grundwalen för den Reformerta kyrkans dogmatik. Blott Arminianerne, såsom Philip af Limborch (d. 1712), gingo en friare wäg. Deremot war en oenighet emellan Coc-

cе-

*) Protestantiska öfwersättningar af Damm, Bahrdt, Michaelis, Stolz; Katholska af Richard Simon, Domin. Bretano (d. 1797), Alexander Geddes (d. 1802).

cejanerne och Voetianerne, såsom äfwen emellan den Cartesianska Filosofiens wänner och fiender, hwilken till och med utsträckte sig till Dogmatikens bearbetning. De stridigheter, som Campegius Vitringa (d. 1722) förde med Herman Alexander Roell (d. 1718) woro föga fruktbara; och anfallen mot Balthasar Becker (d. 1698) röjde de Holländske Theologernes bedröfliga tänkesätt. De Reformerte Theologerne i Frankrike tänkte wäl något friare, och woro derföre mißtänkte af de Holländske, dock funno de Claude de Pajons meningar (d. 1685) oriktiga och anstötlige. I Tyskland blef Dogmatiken mera Biblisk och praktisk genom Spener och hans disciplar. J. Fr. Buddeus (d. 1729) och Ch. M. Pfaff (d. 1761) sökte att föredraga den i bättre sammanhang än hitintills. Genom den Wolfiska Filosofien, hwars anwändande J. Gust. Reinbeck (d. 1741), S. J. Baumgarten (d. 1757), Dan. Wyttenback (d. 1779) och andre befordrade, infördes en mathematisk method wid dogmatikens föredrag. I stället för de gamle systematiske Theologerne i Schweitz, en Joh. Heinr. Heidegger (d. 1698), J. Frans Turretin (d. 1687), framstodo andre män, som tänkte friare och mildare, såsom Johan Alfons Turretin (d. 1737), Samuel Werenfels (d. 1740) och Jacob Wernet (d. 1789).

§. 274.

Engelsk Dogmatik.

De Engelske Theologerne utmärkte sig genom mångfaldigare kunskaper och friare omdömen, och deras

ras strid med Deisterne bragte dem att uppgifwa många satser som omöjlige att förswara, ehuru de ännu i andra länder höllos för wigtige. Latitudinarierne (§. 253) förklarade många satser af Kyrko-systemet för utan wigt. Thomas Burnet (d. 1715) wille föredraga den kristna läran endast efter Bibelen, utan att göra affeende på Kyrkomeningarne. Samuel Clarke (d. 1729) undersökte med bifall läran om Gud, men fann motsägelse i sin nya theori om Treenigheten. Daniel Whitby yttrade ännu flere afwikande meningar (d. 1726), dock ingen så sällsamma som Henrik Dodwel (d. 1711). Wilhelm Derham sysselsatte sig med nyttiga Physico-Theologiska betraktelser. Wilhelm Warbuton (d. 1768) och Conyers Middleton (d. 1750) blefwo inweckladе i stridigheter genom flera egna föreställningar. Johan Taylor (d. 1761) och Arthur Ashley Sykes (d. 1757) wille gifwa försonings-läran ett annat skick; den siste och Hugo Farmer (d. 1787) sökte att rätta begreppen om de besatte. Genom deße män och deras stridigheter, blef undersöknings-andan wäckt och underhållen, och många nya riktigare synpunkter öppnade. Ett widlyftigare lärobegrepp af Religionen lemnade Thomas Stackhouse (d. 1752).

§. 275.

Den Protestantiska Dogmatikens nyare skick i Tyskland.

Genom anwändandet af de Engelske Theologernes skrifter, genom affeende på Deismen som utbredde sig, genom den förbättrade Bibel-förklaringen och Filosofien, och genom historiens friare bearbetande, werka-

werkade en betydlig förändring i Trosläran, som utsträckte sig både till innehållet och föredraget. J. David Heilman (d. 1764), och Joh. David Michaelis, arbetade först derpå; W. A. Teller (d. 1804), G. S. Steinbart, J. A. Eberhard, J. S. Semler*) werkade derwid kraftigast, hwaremot andre Theologer woro sysselsatte med att förswara det äldre lärobegreppet, eller åtminstone att söka en medelwäg. Den kritiska Filosofiens inflytande har likaledes wisat sig på Dogmatiken, och deß anwändande har funnit så wäl bifall som taddel.

§. 276.

Den Katolska Dogmatikens öden.

De Katolske Theologerne hafwa till det mesta blifwit det äldre lärosättet trogne, och Boßuet blef af många sina trosförwandter beskyld, att han, för att winna Protestanterne, hade bortgifwit allt för mycket af den rena Kyrkotron. Deßutom hafwa Johan Baptist du Hamels (d. 1706) och Johan Lorenz Bertis werk funnit mycket bifall i deras Kyrka. Några nyare Katolske Theologer hafwa begynt att rena deras troslära från obegripliga spetsfundigheter, att bruka Protestanternes skrifter och derigenom gifwa deras föredrag mer ljus och mer wärdighet; Stephan Wiest (d. 1797) Simpert Schwarzhüber (d. 1795) och Ildefons Schwarz (d. 1794) hafwa för dylika bemödanden förwärfwat sig

---

*) Mindre genom sina Dogmatiska Läroböcker, än genom sina undersökningar öfwer de besatte (sedan 1760), öfwer Kanon och Bibelens inspiration §. 271 och dylikt.

sig beröm och förtjenster. Af den Grekiska Kyrkan är blott ett system i Dogmatiken af Theophanes Procopowitsch (d. 1736) till.

§. 277.

Sedolärans Historia.

De nöjaktigare undersökningar öfwer den praktiska Filosophien, som, efter Grotius, anställdes af Samuel Pufendorf (d. 1694) och andre, kastade åfwen ljus på den kristna Sedoläran. Den Reformerta Kyrkan hade i detta ämne utmärkte skribenter i Johan la Placette (d. 1718) och i Benedict Pictet (d. 1724). Ibland de Lutherske Theologerne lemnade Johan Frans Buddeus först ett brukbart Werk, men wettenskapen blef först fruktbarare och mera praktiskt bearbetade af J. L. von Mosheim, och deß föredrag fick mera bestämdhet och ordning genom S. J. Baumgarten. Sedan har Sedoläran gjort många betydliga framsteg genom många förträffliga skrifter, och J. W. Schmidt (d. 1797) war den förste, som, med tillhjelp af den Kantiska Filosofien, försökte att gifwa den ett nytt skick. Ibland de Katolske Theologerne woro Jesuiterne beryktade för sin slappa sedolära, emot hwilken Jansenisterne satte så mycket större stränghet i Sederne. Några Tyske skribenter, såsom Jacob Danzer (d. 1796) och Sebastian Mutschelle (d. 1800), hafwa åfwen i denna del af de theologiska wettenskaperna företagit betydliga förändringar.

§. 278.

§. 278.

Kyrkohistorien.

De Katolska Theologerne anwände den mest omsorgsfälliga och lyckligaste flit på Kyrkohistorien och de kristna Antiquiteterne, och det är swårt, att bestämma walet bland de många förtjenstfulla män som woro. Denys Petau (d. 1652) Joh. Launoy (d. 1677), Sebastian le Nain Tillemont (d. 1698), Henrik Norisius (d. 1703) Johan Mabillon (d. 1707) Ludwig Elias du Pin (d. 1719), Michael le Quien (d. 1739) Bernhard de Montfaucon (d. 1741) och Stephan Alexander Würdtwein (d. 1796) gjorde sig isynnerhet berömde. Ludwig Maimbourg (d. 1686) blef märkwärdig för sin dristiga behandling af historien, och Johan Harduin (d. 1729) för sina underliga meningar. De Franske Reformerte täflade med sina Katolska Medborgare om äran, och bland dem utmärkte sig David Blondel (d. 1655) Johan Daille (d. 1670), Johan Claude (d. 1687), Jacob Basnage (d. 1723), Jacob Lenfant (d. 1728) och Jacob de Beausobre (d. 1738). Äfwen Engelske skribenter, såsom Jacob Usher (d. 1655), Johan Pearson (d. 1688), Wilhelm Beweridge (d. 1707), Johan Ernst Grabe (d. 1711), Gilbert Burnet (d. 1715), Joseph Bingham (d. 1723), förwärfwade sig många förtjenster. Likasom deße, hafwa ibland de Tyska Protestanterne Gottfried Arnold (1714), Ernst Salomo Cyprian (d. 1745), Joh. Lorens von Mosheim (d. 1755), Christian Franz Wilhelm Walch (d. 1784) Joh. Andreas Cramer (d. 1788), Joh. Sal. Semler, tillika med andra,

dra, bidragit att göra den Historiska Theologien fullkomligare.

§. 279.

Kyrkorättens Wettenskap.

Den Katolska Rätten blef bearbetad af många lärde, och fick, isynnerhet genom den Franska Kyrkans stridigheter med Påfwen, många upplysningar. Peter du Puy (d. 1682), Peter de Marca (d. 1662), Ludvig Thomassin (d. 1695), Zeger Bernhard van Espen (d. 1728), Poul Joseph von Ricgger (d. 1775) och Justinus Febronius höra till de mest berömde skribenter. Den Protestantiska Kyrkorätten war ännu en oordnad samling af föreskrifter, tills Christian Thomasius åtog sig att bearbeta den friare, och Just. Henning Böhmer (d. 1749) afhandlade den sammanhängande i ett lärdt Werk. Denna Rätts riktiga principer blefwo först utwicklade af Christoph. Matthäus Pfaff; och från denna tidepunkt blef denna wettenskap upphöjd till en högre grad af utbilning af Ge. Ludv. Böhmer (d. 1797) och andre.

§. 280.

Pastoralwettenskaper.

Åfwen till Religions-Lärarnes ämbets-förwaltning, och de förrättningar som i synnerhet hörde dertill, blefwo brukbare anwisningar gifne. Pastoralwettenskapen öfwerhufwud blef ibland Protestanterne bearbetad af Salomo Deyling (d. 1755), Peter Roques (d. 1748), Joh. Peter Miller (d. 1789),

(d. 1789), Johan Fredr. Jacobi (d. 1791), Joh. Jac. Pfeiffer (d. 1791); efter hwilka nyare skribenter följde. Ibland Katolikerne utmärkte Franz Giftschütz (d. 1788) sig. Homiletiken fick ett bättre skick genom Joh. Jac. Ramback (d. 1735), Joh. Lorenz von Mosheim (d. 1755), Gotthilf Samuel Steinbart och Johan Wilhelm Schmidt. Af Katechetiken förwärfwade sig Michael Ign. Schmidt (d. 1794) och Ignatius von Felbiger (d. 1788) i den Katolska Kyrkan många förtjenster, men ej mindre har den Protestanterne Joh. Peter Miller, Joh. Wilhelm Schmidt och J. Fr. Gräffe att tacka för en riktigare behandling.

Tids=

Tidstabell

För den Sjette Perioden.

År 1649 — 1810.

År

1649. Carl I Konung af England afrättas.
1651. Religions-samtal i Rheinfels.
1652. Denys Petau d.
1653. Påswen fördömmer Jansenii 5 satser. Donna Olympia Maldachini.
1654. Christina, Drottn. af Swerige, blifwer Katolik.
1655. Innocentius X d. Peyrerii præadamitæ.
1656. Georg Calixtus och Salomo Glassius dö.
1657. Leopold följer efter Kejsar Ferdinand III.
1658. Första början af den Coccejanska striden.
1660. Den Biskopliga wärdighetens återställande i England. Socinianernes förföljelse i Polen; Hertig Ernst den fromme i Gotha.
1661. Freds-Samtal i Caßel.
1662. De Franska Gesandternes strid i Rom med Påswen. Blasius Pascal d.
1663. Sällskap af Prester för de utländska missionerne.
1664. Trappiste-Ordens stiftning.
1665. Alexander VII föreskriwer en ed emot Jansenismen.
1667. Alexander VII d.

1669.

1669. Clemens IX Fred och död.
1670. Spener föranstaltar religiösa sammankomster.
1671. Protestanternes förföljelse i Ungern.
1675 Formula consencus Helvetici.
1676. Clemens X d.
1677. Benedict Spinoza och Joh. Launoy dö.
1678. Påfwens strid med Konungen af Frankrike om Regalierne.
1679. Thomas Hobbes dör.
1680. Antoinette Bourignon d.
1682. Det Franska Presterskapets fyra satser.
1685. Det Nantiska Ediktet återkallas. Kurpfalz får Katolska Regenter. Jacob II blifwer Konung af England. Claude de Pajon d.
1687. Michael Melinos måste tillbakakallas.
1688. Jacob II förlorar den Engelska Thronen.
1689. Innocentius XI d. Tolerance-Akten i England. Casimir Leszinsky afrättas. Peter I blifwer enwåldsherre i Ryßland. Pietistisk strid.
1691. Georg Fox d. Johan Tillotson Ärkebiskop af Canterbury.
1692. Franska Konungens försoning med Påfwen.
1694. Universitetets stiftning i Halle. Anton Arnaud d.
1697. Boßuet och Fenelon. Fredrik August Kurfurste af Sachsen blifwer Katolik. Ryswickska Freden.
1698. Engelskt Sällskap till Kristendoms-kunskaps utbredande.
1700. Innocentius XII d. Nya Kalendern i Tyskland. Preußen Konungarike.
1703. Camisardernes uppror. Unions-försök i Berlin.
1704. Ludvig Bourdalou, Locke och Boßuet d.
1705. Interims-förlikning i Pfalz. Philip Jacob

Spener d. De Danska Missions-anstalternes stiftning i Ostindien. Tournon i China.

1706. Peter Bayle d. Kejsar Josef I följer efter Leopold I.

1707. Altranstadtska Freden till förmån för de Schlesiska Protestanterne.

1709. Förstöring af Klostret Portroyal.

1710. Georg Bull och Thomas Ittig dö.

1712. Richard Simon och Philip van Limborch dö.

1713. Bullan Unigenitus. Peter Jurieu och Grefwen af Schafterbury dö.

1714. Gottfried Arnold d. Huset Hannover bestiger Engelska Thronen.

1715. Ludvig XIV, Fenelon och Nicol. Malebranche dö.

1716. Leibniz d.

1717. Patriarchat i Portugal. Madame Guion d.

1718. Johan la Placette, Stephan Baluze och Alexander Roell d.

1719. Den heliga Synodens anordning i Ryßland. Josef Addison, Paschasius Qwesnel och Peter Poiret d.

1721. Clemens XI, Daniel Huet och Adam Rechenberg d.

1723. Christ. Wolf fördrifwes från Halle. Jacob Basnage, Claude Fleury d.

1724. Owäsende i Thorn. Innocentius XIII och Natalis Alexander d.

1725. Kyrkoförsamling i Lateran.

1726. Daniel Whilby och Isac Newton dö.

1727. Brödra-Församlingens stiftning. Herman August Franke d.

1728. Christian Thomasius och Jacob Lenfant d.

1729. Frans Buddeus, Johan Hardouin, Jacob Adolf Lampe och Samuel Clarke d.

1730.

1730. Benedict XIII och Jacob Saurin d.
1731. De Salzburgiske Lutheranernes utwandring.
1733. Matthäus Tindal d.
1735. Wertheimska Bibel-öfwersättningen.
1736. Johan Clericus, Theophanes Procopowitsch och Johan Albert Fabricius dö.
1737. Universitetets stiftning i Göttingen.
1740. Clemens XII d. Fredrik II och Maria Theresia tillträda Regeringen.
1741. Bernhard Montfaucon, Joh. Gustaf Reinbeck och Dan. Ernst Jablonsky dö.
1742. Johan Baptist Massillon och Richard Bentley dö.
1743. General-vikariatet i Breslau.
1744. Joachim Lange d.
1745. Ernst Salomo Cyprian d.
1747. Samuel Crell d
1748. Peter Roques och Peter Giannone d.
1749. Fredrik Arf-Prins af Heßen-Caßel blifwer Katolik.
1750. Albert Schultens, Ludv. Anton Muratori och Conyers Middleton dö.
1751. Henrik Lord Bolingbroke och Phil. Doddridge dö.
1753. Påfweligt Concordat med Spanien. Stolpiska Stiftningen i Leiden.
1754. Johan Jacob Wetstein och Christian Wolf d.
1755. J. Lorenz von Mosheim, Montesquieu, Franz Rotsischer och Qvirini dö.
1757. Benedict XIV, Sigm. Jac. Baumgarten, Augustin Calmet och Anton Ashley Sykes d.
1759. Jesuiternes fördrifning ur Portugal.
1760. Nicl. Ludv. Grefwe af Zinzendorf d.
1761. J. Math. Gesner, Math. Pfaff och Joh. Aug. Orsi dö.

1763. Joh. Calas afrättas. Febronii skrift.
1764. Joh. Dav. Heilmann och E. Aug. Heuman d.
1765. Allgemeine Deutsche Bibliothek börjar utgifwas.
1767. Joh. Christ. Edelman och Joh. Pet. Süßmilch d.
1768. Pris uppgifwit i Berlin för den bästa Lärobok i Religionen. Nathanael Lardner, Joh. Simon Aßemanni, Herman Sam. Reimarus dö.
1769. Clemens XIII Joh. Dominikus Mansi och Christian Fürchteg. Gellert d.
1771. Stockholmska Sällskapet Pro Fide & Christianismo.
1772. Polens första delning.
1773. Jesuiter-Ordens upphäfning.
1774. Efter Clemens XIV följer Pius VI Joh. Jac. Reiske och J. Gottl. Töllner d.
1775. Christian Aug. Crusius dör.
1776. Den Tyska Riks-Kalenderns införande. Dav. Hume d.
1777. De Wolfenbüttelske Fragmenterne utkomma. Josef Emanuel K. af Portugal, Albrecht von Haller och Gotth. Traug. Zachariä d.
1778. Febronius måste kallas tillbaka. Isenbiehliska striden. Voltaire och Roußeau dö.
1780. Maria Theresia d.
1781. Kejsar Josef II:s Kyrkolagar. Sällskap till den rena Lärans och sann Gudsfruktans befordrande. Gotth. Eph. Lessing och Joh. Aug. Ernesti dö. Abrahamiter i Böhmen.
1782. Påfwens resa till Wien.
1783. Benj. Kennikot och Carl Franz Houbigant d.
1786. Fredrik II dör. Emsiska Punctation. Synod i Pistoja.

1787.

1787. Synod i Florens. Protestanterne få borgerliga rättigheter i Frankrike. Hugu Farmer, Herman Venema och Robert Lowth d.

1788. Preussiskt Religions-Edikt. J. Ign. von Felbiger, G. J. Zollikofer och J. Andreas Cramer d.

1789. Fransk National-Församling. Jacob Vernet, J. Peter Miller, Fredr. Wilh. Jerusalem d.

1790. Josef II dör. Den Franska Kyrko-författningens omskapning. Joh. Bernh. Basedow och Nic. von Hontheim dö.

1791. Den Lutherska Församlingens schisma i Amsterdam. Den Callenborgska anstalten i Halle. Joh. Benj. Koppe, J. D. Michaelis och J. Sal. Semler dö.

1792. Leopold II d. Nya Franska Republiken. Aug. Gottl. Spangenberg, J. Chr. Döderlein och Sam. Fr. Nath. Morus d.

1793. Offentelig Atheism i Frankrike. Ant. Fredr. Büsching, Wilhelm Robertson och Martin Gerbert Fyrstabbed i St. Blasien dö.

1794. Stort Missions-Sällskap i England. Ge. Theod. Strobel, Ildefons Schwarz och Edvard Gibbon dö.

1795. Tredje Franska Konstitutionen. Franz Ludvig Biskop i Würzburg d. Polen förswinner af de Europeiska Rikenas antal.

1796. Catharina II af Ryßland dör.

1797. Den Bataviska Republikens nya Konstitution. Fred i Tolentino. Fredr. Wilhelm II Konung af Preußen d.

1798. Fransoserne tåga in i Rom. Romersk Republik. Kejsar Paul I proklameras i Petersburg som Maltheser-Ordens Stormästare.

1799.

1799. Den nya Kurfursten af Pfalzbayerns Religions-Deklaration. Ny Fransk Konstitution. Pius VI d.
1800. Pius VII blifwer Påfwe.
1801. Hugo Blair och Joh. Caspar Lavater d.
1802. Concordatet emellan Frankrike och Påfwen blifwer kungjordt.
1803. Riks-Deputationens beslut i Regensburg.
1804. Johan Jacob Spalding, W. A. Teller och Em. Kant d. Jesuiter-Orden införes åter i Neapel och Sicilien.
1805. Aliance emellan England, Ryßland och Österrike. Fred i Presburg. Bejern, Würtemberg och Holland Konungariken. Påfwen tillåter att sälja en del andeliga gods i Spanien. Pius VII i Paris wid Kejsar Napoleons Kröning. G. C. Storr d.
1806. Rhenförbundet, i hwars länder Katoliker och Protestanter få lika rättigheter. Preußen olycklig i Krig. Josef Napoleon Konung i Neapel. Jesuiterne måste nu åter undanstic-ka sig. Klostern upphäfwas.
1807. Fred i Tilsit. Preußen förswagadt. Hieronymus Napoleon Konung af Westfalen. En Fransk Armée rycker in i Portugal. Prinsen Regenten flyttar sin Thron till Brasilien. Bullan in Cœna Domini uppläses icke wid Skärthorsdags-mäßan i Rom. Strid emellan Påfwen och Lucern. Pius VII upptager åtskillige nya Helgon. Jesuiterne förskingras helt och hållit i nya Bejern.
1808. Josef Napoleon Konung i Spanien och Joachim Napoleon Konung af Neapel. Många Kloster upphäfwas i Spanien och Inqvisitio-

nen

nen afskaffas. Den östra delen af Kyrkostaten besättes, hwaremot Påfwen förgäfwes protesterar. Methodisterne hålla en general-församling i Baltimore. Joh. Mat. Schröckh d.

1809. Nytt Krig och Fredsslut emellan Frankrike och Österrike. Resten af Kyrkostaten införlifwas med Frankrike; all Påfwelig jurisdiction upphör; Inqvisitionen afskaffas i Rom; staden sjelf göres till en Kejserlig Fransk Fristad, och Påfwen föres till Frankrike. Munkarne fortfara att uppreta Spanska folket, och genom ett Kejserligt Dekret upphäfwas alla andeliga Ordnar och Kloster i Spanien. Ziegler. J. A. Eberhard och H. Ph. Conrad Henke d.

1810. Napoleons förmälning med en Österrikisk Prinsessa knyta wänskapens band emellan de begge Magterne. Holland införlifwas med Frankrike.
